

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI FİNANS VE KATILIM BANKACILIĞI BİLİM DALI

EKONOMİK KRİZLER VE KATILIM BANKACILIĞI:
2008 KRİZİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TALİP TOSUN

İstanbul

Ocak 2015

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI FİNANS VE KATILIM BANKACILIĞI BİLİM DALI

EKONOMİK KRİZLER VE KATILIM BANKACILIĞI:
2008 KRİZİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TALİP TOSUN

Danışman: Prof. Dr. ADEM ESEN

İstanbul

Ocak 2015

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından İşletme Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Adem ESEN (Danışman):.....

Üye Yrd. Doç. Dr. Turgay GEÇER :.....

Üye Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAKIR :.....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Bülent ARI

Enstitü Müdür V.

ÖZET

EKONOMİK KRİZLER VE KATILIM BANKACILIĞI: 2008 KRİZİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Talip Tosun

Yüksek Lisans, İşletme

Tez Danışmanı : Prof. Dr. ADEM ESEN

Ocak-2015, 101 + XIV Sayfa

Küresel ekonomik sistemin alt yapısını oluşturan modern finans anlayışı temel olarak faiz esasına dayanır. Faizin esas olduğu bu sistem, ABD’de de 2007 yazında meydana gelen finansal piyasalardaki sorunların Eylül 2008’de küresel bir krize dönüşmesiyle birlikte yeniden sorgulanmaya ve bu sisteme alternatifler aranmaya başlandı. Alternatif olarak da en çok, faiz yerine kâr payı/ortalık esasına dayalı olarak çalışan İslami finans modeli gösterilmektedir.

Ülkemizde İslami finans modeliyle çalışan katılım bankalarının krizlere duyarlılığı az da olsa bu krizde test edilmiş oldu. Bu çalışmada, ülkemizdeki faaliyet gösteren dört katılım bankası ile sermaye yapısı benzerlik gösteren dört mevduat bankası örnek alınmış ve 2008 krizin etkileri karşılaştırmalı olarak araştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, gerek bankacılık sisteminin riske duyarlılık göstergeleri açısından gerekse seçilmiş finansal göstergeler açısından katılım bankalarının 2008 krizinden daha az etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Katılım Bankacılığı, İslami Finans, 2008 Finansal Krizi.

ABSTRACT MASTER THESIS**ECONOMIC CRISIS AND PARTICIPATION BANKING:
2008 CASE OF CRISIS AND TURKEY****Talip TOSUN****Supervisor: Prof. Dr. Adem ESEN****2015 - Page: 101 + XIV**

The modern economic principle that underlies the foundation of global financial system is the use of interest. This system with its core principle being the use of interest, has started to be doubted after the crisis that started off in USA in 2007 which then turned into a catastrophic global financial crisis in 2008. Fingers were pointed at Islamic finance as an alternative which in its foundation is based on a profit/loss sharing system.

In this study, sensibility of participation banks that run according to the Islamic finance model to the recent crisis has been tested to some extent. Four participation banks against four conventional banks with similar capital structures has been taken as an example and the implications of 2008 crisis has been conducted and compared between the two types of banks. As a result, the risk indicators and other well established financial indicators both combined together has proven that participation banks has been affected to a lesser extent from the crises compared to conventional banks.

Key Words: Economic crisis, Participation Banks, Islamic Finance, 2008 Economics Crisis.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	ii
ABSTRACT MASTER THESIS.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	xii
BÖLÜM I.....	1
1. KAVRAMLAR: EKONOMİK SİSTEM VE KRİZLER.....	1
1.1. Ekonomi Kavramı.....	1
1.2. Ekonomik Sistem.....	2
1.2.1. Ekonomik Sistemin Yapısı.....	4
1.3. Kriz Kavramı.....	5
1.3.1. Ekonomik Kriz.....	7
1.3.2. Ekonomik Kriz Türleri.....	7
1.3.3. Başlıca Ekonomik Krizler.....	11
1.3.3.1. Hollanda Lale Soğanı Krizi (1637).....	13
1.3.3.2. Mississippi ve South Sea Krizi (1720).....	14
1.3.3.3. Büyük Bunalım (1929).....	16
1.3.3.4. İsveç Krizi (1989).....	19
1.3.3.5. Japonya Krizi (1990).....	20
1.3.3.6. Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi (1993).....	21
1.3.3.7. Meksika Krizi (1994).....	22
1.3.3.8. Güney Doğu Asya Krizi (1997).....	24
1.3.3.9. Rusya Krizi (1998).....	25

1.3.3.10. Türkiye Krizi (2000–2001).....	26
1.4. Finansal Krizlerin Genel Nedenleri	28
BÖLÜM II	31
2. 2008 EKONOMİK KRİZİ VE NEDENLERİ	31
2.1. ABD Finansal Krizi (2008).....	32
2.2. Krizin Nedenleri.....	35
2.2.1. Likidite Bolluğu	35
2.2.2. Mortgage Kredileri.....	36
2.2.3. Menkul Kıymetleştirme	37
2.2.4. Beklentiler ve Coşku Etkisi	39
2.2.5. Risk Değerlendirme Kuruluşları	39
2.2.6. Diğer Faktörler.....	40
BÖLÜM III.....	42
3. TÜRKİYE MALİ SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE KATILIM BANKACILIĞI.....	42
3.1. Türkiye Mali Sektörünün Yapısı.....	42
3.1.1. Türk Bankacılık Sektörü	45
3.1.2. Mevduat Bankaları	48
3.1.3. Kalkınma ve Yatırım Bankaları	49
3.1.4. Katılım Bankaları.....	50
3.1.4.1. Katılım Bankalarının Temel Felsefesi	50
3.1.4.2. Katılım Bankalarının Fon Toplama Şekilleri	52
3.1.4.3. Katılım Bankalarının Fon Kullanırma Şekilleri	53
3.1.4.3.1. Kurumsal Finansman Desteği	53
3.1.4.3.2. Bireysel Finansman Desteği.....	54
3.1.4.3.3. Finansal Kiralama (Leasing)	55
3.1.4.3.4. Kâr–Zarar Ortaklığı Yatırımı	55
3.1.4.3.5. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı.....	55

3.1.4.3.6.Ortak Yatırımlar	55
3.1.4.3.7.Gayri Nakdi Krediler.....	56
3.1.4.4. Katılım Bankalarının Stratejik Önemi	56
BÖLÜM IV	57
4. 2008 KRİZİNİN BANKALARIN FİNANSAL VERİLERİ ÜZERİNDEN KATILIM VE MEVDUAT BANKALARIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	57
4.1. Katılım ve Mevduat Bankalarının İşleyiş Süreçlerinin Krizlerin Teorik Genel Nedenleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi	59
4.1.1. Asimetrik Bilgi.....	59
4.1.2. Ters Seçim	60
4.1.3. Ahlaki Tehlike	61
4.1.3.1. Mevduat Sahibi Açısından.....	62
4.1.3.2. Kredi Veren/Banka Açısından.....	63
4.2. Bankacılık Sisteminin Maruz Kalabileceği Temel Riskler Açısından Karşılaştırmalı Analizi	63
4.2.1. Kredi Hacminde Değişiklik	65
4.2.1.1. Takipteki Krediler.....	67
4.3. Piyasa Riski.....	68
4.3.1. Faiz ve Karpayı Getirilerinde Değişiklik.....	69
4.3.2. Döviz Kuru Pozisyonu	71
4.4. Diğer Seçilmiş Göstergeler	78
4.4.1. Mevduatların Gelişimi	78
4.4.2. Mevduatların Krediye Dönüş Oranı.....	80
4.5. Türev Finansal Araçlar.....	82
5. SONUÇ	87
6. KAYNAKÇA.....	92

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Türkiye Mali Sisteminde Finansal Kuruluşlar; Bağlı Oldukları Kurumlar ile Kurum Sayısı.....	43
Tablo 2: Finansal Sektörün Seçilmiş Göstergelerinin Karşılaştırması (%).....	45
Tablo 3: Türkiye’de Bankacılık Sektörü, Banka Türleri ve Sayıları.....	46

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Grafik 1: Dünya Gayri Safi Hâsılası Yıllık Yüzde Değişim (%)	34
Grafik 2: Mali Kesimin 2009 Yılı Bilanço Büyüklüğünün Dağılımı (%)	44
Grafik 3: Bankacılık Sektörü Toplam Aktifler/GSYH	47
Grafik 4: Katılım Bankalarının Bankacılık Sektör İçindeki Aktif Büyüklüğü	48
Grafik 5: Gayri Safii Milli Hâsıla Yıllık Yüzde Değişim (%)	57
Grafik 6: Krediler Ve Menkul Kıymet Yatırımlarının Gelişimi (%)	58
Grafik 7: Toplam Kredilerde Değişim (%)	66
Grafik 8: Takipteki Kredilerde Değişim (%)	67
Grafik 9: Net Faiz Getirisindeki Değişim (%)	69
Grafik 10: 2007-2014 Yılları USD-TL Kur Hareketleri	72
Grafik 11: 2007-2014 Yılları EURO-TL Kur Hareketleri	73
Grafik 12: USD - Net Bilanço Pozisyonunda Değişim	74
Grafik 13: EURO - Ne Bilanço Pozisyonunda Değişim	75
Grafik 14: Mevduatların Gelişim (%)	79
Grafik 15: Mevduatların Krediye Dönüş Oranı (%)	81
Grafik 16: Türev Finansal Araçlar/Bilançodışı Yükümlülükler (%)	83
Grafik 17: Türev Finansal Araçlardan Kâr-Zarar/Net Kâr-Zarar (%)	84

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması.....	8
Şekil 2: Menkul Kıymetleştirme Süreci.....	38
Şekil 3: Kurumsal Finansman Desteği Süreci.....	54

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
ERM	Döviz Kuru Mekanizması
FED	ABD Merkez Bankası
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
KB	Katılım Bankaları
MB	Mevduat Bankaları
SEC	ABD Sermaye Piyasası Kurulu
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TR	Türkiye
USA	Amerika Birleşik Devletleri
USD	Amerikan Doları

GİRİŞ

İktisadi hayatı; teorisi, pratiği, sınırları ve sistematığını içeren çerçevesiyle beraber insanların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin üretimi için kaynakların araştırılması, mal ve hizmetlerin üretimi, taşınması, korunması, mübadele edilmesi, bölüşülmesi ve tüketilmesi gibi faaliyetlerin tamamını kapsayan bir süreç şeklinde anlamak mümkündür (Orman, 2001). Genel hatları ile ekonomik krizleri de bu süreçteki bozulmalar şeklinde tanımlanabilir. Yalnız, ekonomik krizlerin etki alanı, sadece iktisadi hayatın sekteye uğratması ile sınırlı olmayıp aynı zamanda insanların ve ülkelerin kazanımlarını yok etme boyutlarına kadar ulaştığını da tarihi örneklerden görülebilir. Bu da ekonomik krizlerin nedenlerinin bilinmesi ve gerekli aksiyonlarının alınması noktasında konunun önemini artırmaktadır.

Tarihsel süreçten günümüze insanoğlunun ihtiyaç tanımlarını ve dolayısıyla kaynak arayışlarını, geliştirilen teoriler ile belli sistematik yapıya/bilimsel çerçeveye kavuşturan modern iktisat bilimi, oluşturulan bu bilimsel çerçevede finansal ilişkilerin motivasyon aracını faize esasına dayandırır. Dolayısıyla kurumsallaşan/sistemleşen modern ekonomik süreçler de faiz temeli üzerine kuruludur. Bu ekonomik sistemde teknolojik ilerleme, finansal araç-gereçlerdeki değişim ve diğer tüm gelişim ve değişimlere rağmen sistemin temeli olan faiz esası hiç değişmiyor. Yine tarihsel süreçte, ekonomik krizlerin akabinde geliştirilen krizleri anlamaya yönelik kurulan modellerde ve diğer tüm ilmi ve fiili çalışmalarda bu sistemin esas yapı taşı olan faizin ekonomik krizleri derinleştirdiği bahsedilse de, bir bütün olarak faize dayalı bu sistemde bizzat faizin ekonomik krizleri tetikleyebileceği söz konusu edilmiyordu. 2008 krizinde faize dayalı modern finansal sisteme ilk defa bizzat sistemin içerisinden esaslı bir eleştiri yapıldı ve faizin krizlere neden olduğu söylendi (TKBB, 2010).

Finans sektörü içinde önemli bir payı bulunan bankacılık sektöründe 1960 yıllarda faiz yerine kâr payı (kâr ve zarara katılım) esasına dayalı İslami finans adıyla yeni bir model geliştirildi. Bu modelde finansman işlemleri, reel ekonomik işlemleri (yani bizzat ticaretin finansmanı) esas almakta ve ticari işlemler sonucu oluşan kâr ve zarar taraflarca paylaşılmaktadır. Dolayısıyla faizin baskıladığı süreçler bu sistemde yaşanmamaktadır. Diğer nedenlerin sabit olduğunu varsayarak şu soruyu sorabiliriz; kâr

ve zarara katılımı esas alan bu model faiz kaynaklı ekonomik krizlerin kalıcı çözümü olabilir mi? Bu soruya yeterli bir cevap bulabilmek için İslami finans modelinin krizlerde gösterdiği performansı araştırmak gerekir.

Bu çalışmada temelleri kâr ve zarar ortaklığına/katılım esasına dayalı İslami finans modeli ile çalışan Türkiye'deki katılım bankaları ile geleneksel mevduat bankalarının 2008 finansal krizindeki bankaların yıl sonu konsolide finansal raporlarından alınan veriler üzerinden performansları karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçevede ekonomi, kriz ve ekonomik kriz kavramları ile tarihte yaşanan ekonomik krizler incelenmiştir. Yapılan bu ön çalışma bir bütün olarak çalışmanın yeterince anlaşılmasında yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca bu bölümde, farklı kavramsal anlamları ifade ettiğini düşündüğüm 'iktisat' ve 'ekonomi' kavramlarını birbirinden ayıran anlam farklılığına değinilmiş ve iktisat kavramının İslam iktisat düşüncesi açısından analizi yapılmıştır. Yine bu bölümde ekonomik krizler incelenirken seçilen krizlerin büyüklüğüne, her bölgeden örnek olmasına dikkat edilmiş ve krizler incelenirken tarihsel süreçleri özellikle seçilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Burada, hikâyesinden koparılarak sırf nedenleri üzerinden anlatılacak bir krizin yeterince anlaşılmayacağı yönündeki kanaatim çalışmanın yönteminde belirleyici olmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, 2008 küresel finansal krizinin nedenleri, dünya ekonomisine etkileri ve sonuçları detayları ile incelenmiş ve küresel finansal krizin anatomisi ile ilgili ayrıca değerlendirmeler yapılmıştır. Küresel krizin anatomisi ile olası küresel ekonomik krizlerin katılım bankası modeli üzerindeki etkilerini anlayabilmek için terazinin bir kefesini oluşturan bu nedenleri iyi anlamak gerekir. Çalışmanın üçüncü bölümünde bu çalışmanın alanını tanımak açısından Türkiye mali sektörünün yapısını ve bankacılık sektörünün mali sektörün ülke ekonomisi içerisindeki büyüklüğü işlenmiştir. Ayrıca bu bölümde katılım bankacılığı, katılım bankacılığının temel felsefesi ve çalışma şekilleri kısaca özetlenmiştir. Zira araştırmanın ana esaslarından birini oluşturan katılım bankacılığının hem teorik çerçevesini ve uygulama alanını tanımak bu çalışmanın amacı açısından önemlidir. Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde ise ekonomik krizlerin genel nedenleri ile bankacılık sektörünün

karşılaşabileceği riskler açısından katılım bankaları ile örnek olarak seçilmiş mevduat bankalarının karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Bu bölümde bankaların yıl sonu konsolide finansal raporlarından veriler baz alınarak ile bankacılık sektörünün temel rasyoları üzerinden, grafikler aracılığı ile 2008 krizinin yansımaları karşılaştırmalı araştırılmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, çalışmanın sonuçları ve bu sonuçlar üzerinden modern ekonomik sistemin değerlendirilmesi yapılmış, katılım bankacılığın bu sistem içerisindeki yeri ve mevcut sistemin İslami finans sisteminden beklentilerin neler olabileceğinin yönünde değerlendirmeler yer almaktadır. Son olarak, Türkiye'deki katılım bankacılığının eksikleri ve bu eksikliğin giderilmesine yönelik önerimiz paylaşılmıştır.

BÖLÜM I

1. KAVRAMLAR: EKONOMİK SİSTEM VE KRİZLER

1.1. Ekonomi Kavramı

İnsan yaşamını idame ettirebilmesi için zorunlu ve keyfi gereksinimlere ihtiyaç duyar. Ancak bireylerin tüm gereksinimlerine karşılık gereksinim anında ekonomide bol kaynak bulunmaz. Bu nedenle ekonomi bilimi, ihtiyaç (ne olduğu tanımlanmış/sınırları çizilmiş) anında sınırlı kaynaklarla bu gereksinimleri karşılama sorununu çözmeye çalışarak isteklerin tatmin düzeyini en yükseğe erdirmenin yollarını aramayla uğraşır.¹

Toplumunu oluşturan bireylerin tüm gereksinimlerine karşılık verecek kadar ekonomide o an için bulunmayan kaynaklara kıt kaynak denir. Buradaki ‘kıt’ ifadesi yokluğu değil sınırlılığını ifade eder. Ayrıca ‘kıt’ ifadesi, kendisine sahip olunmak istenen mal ve hizmet için belli bir bedelin ödenmesi gereğini ifade eder. Şu halde, karşılanmak istenen her gereksinim/istek için bedel ödenmek durumunda ise yani bedeli ödenerek sahip olunan mal ve hizmetlere ekonomik mal/gereksinim denir (Dinler, 2005).

Ekonomik gereksinim olan mal ve hizmetlerin değerini para ile ölçülür. Paranın kendisi de bir mal olabileceği gibi diğer yandan mübadeleyi sağlayan en temel en temel araçtır. Para, katma değeri/kârı ifade etmesi yönüyle ise amaçtır. Bu amaç ve bağlı işlemler çerçevesinde şekillenen ve işleyen faaliyetlerin bütününe ekonomi denir.

¹ İktisat Bilimi'nin tanımı, “*kıt kaynaklarla, sonsuz insan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için üretim ve değişim süreçlerini inceleyen bilim dalı*” şeklinde yapılmasına karşın bu tanımda, ihtiyacın “*sonsuz*”, kaynağın ise “*sonsuz ihtiyaç*” ifadesi ile birlikte “*kıt*” olarak ifade edilmesi öteden beri tartışılmalı bir konu olmuştur. Buradaki “*sonsuz*” ifadesinin kullanılış nedeni, niceliksel olarak “*ihtiyacın*” bir sayı ile ifade edilememesinden kaynaklı toplam ihtiyacı ifade etmektir. Tanımdaki “*kıt*” ifadesi de aynı düşünme yönteminin bir sonucudur. Bu yöntem, ilk bakışta kendi içerisinde tutarlı gibi gözükse de, ifadelerin niteliksel (ifadelerin terim anlamları) anlamları üzerinden iz sürüldüğünde bu tanımlama, burada kullanılış amaçlarını aşan ve kendi içinde çelişen bir anlam örgüsüne götürmektedir. İhtiyacı “*sonsuz*” olarak nitelendirmek, bir yönüyle bu olguya sınırsız bir güç atfetmek olur. Kendisine ‘sınırsız güç’ atfedilen şey, aynı zamanda *anlam*'ın merkezine oturtulmuş olur ki, bu noktadan sonra her şeyin meşruiyeti, bu ‘güç’(ihtiyaç) referans alınarak belirlenir. Tanımdaki “*kıt*” ifadesine baktığımızda, *sonsuz* olan ihtiyacın *kıt kaynakla* karşılanabileceğini düşünmek kendi içinde çelişen bir durumdur ve bu durum bilimsel olarak da mümkün değildir. Çalışmamızda iktisat biliminin tanımı yapılırken bu çelişik durum göz önünde bulundurularak, tanımlanmış (sınırları çizilmiş) bir “*ihtiyaç*” ve o ihtiyacın giderilmesi *an*'ında bulunmayan bir kaynak anlamında “*kıt*” ifadesi tercih edilmiştir.

Ekonomi kelimesi tutumlu olmak, dengeli olmak gibi anlamlar taşır. Bugün ekonomi ilmi çerçevesinde ele alınan konular geçmişte hem doğu'da hem de batı'da daha çok ahlak, hukuk ve tarih kitaplarında ele alınmıştır. Özellikle ahlak ilmi, günümüz ekonomi ilminin kaynağı olarak görünmektedir. Zira ekonomi tabiri Yunan düşüncesinde ahlak ilminin alt bölümleri olan 'ethique' (etik/ahlak düşüncesi: insanın kendisini yönetmesi), 'economie' (ekonomi: ev yönetimi) ve 'politique' (politika: kent yönetimi) kavramlarından ikincisini oluşturmaktadır (Tabakoğlu, 2008). Bindiği üzere modern iktisadın kurucusu kabul edilen Adam Smith bir ahlak hocasıdır. Ahlak derslerinde geliştirdiği görüşlerinin bir kısmını 'Ulusların Zenginliği' başlığı altında yayınlamıştır. Bundan önceki eseri ise Ahlaki Duygular Teorisi'dir (Demir, 2003).

İktisat bilimi literatüründe başlangıçta 'iktisat' ve 'ekonomi' kelimeleri genellikle birbirinin yerine kullanılmasına karşın tarihsel süreç içerisinde ayrılmış, günümüzde ise farklı şeyleri ifade etmektedirler. Amartya Sen, modern iktisadın mühendislik-ilişkisi ve ahlak-ilişkisi olmak üzere iki temel kökenin olduğundan ve bu iki geleneğinde Aristo'ya dayandırılabileninden söz eder. Başlangıçta, iktisat biliminin oluşum yıllarında, iktisadi tartışmalar ahlak ile iç içe düşünülmesine karşın, zamanla iktisat ahlaktan bağımsızlaştırılarak ve kısmen de ahlak-ilişkisiz yani sadece mühendislik-ilişkisine oturtulmuştur (Demir, 2003). Günümüz bilimsel terminolojisine gelindiğinde ise 'iktisat' kelimesi, bir bilim olarak iktisat disiplini anlamındaki İngilizce 'economics' kelimesi ile ifade edilirken 'ekonomi' kelimesi, iç içe geçmiş tüketim ve üretim ilişkileri anlamındaki İngilizce 'economy' kelimesi ile ifade edilmektedir. (Toprak, 1997)

1.2. Ekonomik Sistem

Değer olduğu hususunda taraflarca mutabakat sağlanan her şeyin alınıp-satıldığı yere piyasa denir. Piyasada, para dâhil ekonomik değeri olan her şeyin arzı ve eşanlı olarak talebi o şeylerin değerini belirler ve bu değerler üzerinden mal ve hizmetlerin ticareti yapılır. Taraflar arasındaki bu arz-talep döngüsünün yer aldığı sisteme ekonomik sistem denir.

Modern ekonomik sistemi anlayabilmek için bu sistemin tarihini ve temel felsefesini iyi anlamak gerekir. Sistemin tarihi, sanayi devrimi öncesi ve sanayi devrimi sonrası olmak üzere ana hatları ile ikiye ayrılır. Sanayi devrimi öncesi dönemde ekonomik sistem, genel olarak insan ve hayvan gücüne dayalı bir sistemdir. Bu dönem modern anlamda sanayinin olmadığı dönemdir. Sanayi devrimi sonrası dönem ise teknolojinin; üretim, iletişim, ulaşım ve giderek hayatının bütününde olduğu dönemdir. 18. yüzyıl ortalarında yaşanan sanayi devrimi ile dünya tarihinde bir kırılma olmuştur. Dünya tarihinde alışıla–gelen yaşamın her alanına etkisi olan bu kırılma ekonomik sistemi de etkilemiş, bu dönem sonrasında gelişen teknoloji ekonomik sistemin işleyişini hızlandırmış/geliştirmiştir. Dolayısıyla bu teknolojiyi kullanan ülkelerin ekonomileri gelişirken teknoloji kullanamayan ülkeler gelişmemiştir. 1950’li yıllara gelindiğinde ise dünya ülkeleri ‘gelişmiş ülkeler’ ve ‘gelişmekte olan ülkeler’ şeklinde iki bloka ayrılacak kadar aradaki farkın derinleştiği görülmüştür (Dinler, 2005).

1960’lardan sonra bilgisayar teknolojisindeki hızlı gelişmelere paralel olarak ekonomik/finansal sistem de gelişmiştir. Teknolojinin ekonomik sistem içinde kullanılması ile ekonomik faaliyetlerdeki arz ve talebi etkileyen faktörlerin çoğalmasına, hızlanmasına ve bu suretle işlemlerin daha riskli hale gelmesine neden olmuştur. Diğer yandan bilgisayarlar ve internet, ülke sınırlarını silikleştirmiş ve teknoloji sayesinde bugün dünya ekonomisi küresel bir köye dönüşmüştür. Ayrıca, yeni teknolojik gelişmeler yeni hizmet ve araç sağlama maliyetlerini düşürerek bunların arz ve talebini de kolaylaştırmıştır (Parasız, 2000).

İktisat bilimi, doğuşundan bugüne kadar toplumların ekonomik yapıları ilgili gerek sorunların tanımlanması noktasında gerekse uygulamada geliştirilen çözümlerin sınanması noktasında bir şeyler söylemiştir. Belki diğer bütün sosyal bilimler için benzer özellikler söz konusudur ancak, iktisadın farklı bir özelliği, egemen devletlerin ideolojisi olma niteliğini daha çok taşıyor olmasıdır (Toprak, 1997). Bu çerçevede ekonomik sistemin ideolojisine bakacak olursak, aydınlanma çağı sonrasında dünyaya zihniyet açısından da hâkim olan günümüz hâkim ekonomik sistemi olan kapitalizm, batı merkezli bir anlayışa sahiptir. Batı sisteminin mayasına baktığımızda; ferdin cemiyete, maddenin ruha, aklın kalbe, tecrübenin ilkeye, faydalının iyiye, menfaatin doğruya üstün

kabul edildiğini görüyoruz. Batı tarihinde bunların aksini gösteren çıkışlar varsa da, son tahlilde, batının dününü bugününe bağlayıp geleceği hakkında ipuçları veren eğilimin yapısını oluşturan başlıca faktörler bunlardır (Tabakoğlu, 2008).

1.2.1. Ekonomik Sistemin Yapısı

Ekonomik sistem reel sektör ve finansal sektör olmak üzere iki saç ayağı üzerine kuruludur. Mal, hizmet, işgücü ve benzeri üretim piyasalarına reel sektör denir. Üretim girdileri, maliyetler, çıktı oranları, doğrudan yatırımlar, işçi ücretleri gibi ekonomik faktörler, makro ve mikro düzeyde bu sektörün içerisinde yer almaktadır. Bankalar, sigorta şirketleri, borsalar, aracı kuruluşlar ve benzeri kredi, menkul değer, hedge piyasalarına ise finansal sektör denir. Finansal sektörü oluşturan piyasa, bütün bir ekonominin para akışını sağladığı için aynı zamanda reel sektöre/ekonomiye gerekli fon kaynağını da sağlar. Fon kaynaklarının da sınırlı olması nedeniyle fon piyasasında arz ve talep faiz ekseninde bu sektördeki faktörler tarafından belirlenir. Tüm bu işlemlerle beraber menkul kıymetleştirilen değerlerin piyasasının da olduğu bu sektöre diğer adıyla mali piyasa/lar da denmektedir.

Reel sektör ve finansal sektör ayrı süreçleri ifade etseler de modern ekonomilerde bu sektörler içi içe geçmiş denecek kadar bir bütünlük arz ederler. Örneğin, ithalat ihracat işlemlerinde akreditif ve kredi işlemleri finansal sektör faktörleri olmasına karşın bu süreçler olmaksızın ithalat ihracat işlemleri yürüyemez ve bu nedenle ithalat ve ihracata konu ürünlerin üretimi gerçekleştirilemez. Yahut reel sektörde üretim girdilerinin fiyatının artması (maliyet enflasyonu) çıktı fiyatlarını artıracaktır. Bu süreçler nedeniyle fiyatlar genel düzeyinin artması nominal faiz oranlarını da artıracak ve böylelikle fon piyasasında fonlama maliyetleri artacaktır.

Bu sektörlerin etkileşimi nedeniyle her hangi bir sektörde çıkması muhtemel bir olumsuzluk, kırılma veya kriz diğer sektörleri de doğal olarak etkileyecektir. Bu etkileşime uluslararası süreçleri de ekleyince dalganın boyutu daha da büyüyecektir. İşte günümüz ekonomik sistemin yapısı genel hatları ile bu seviyeye ulaşmıştır.

1.3. Kriz Kavramı

Bu çalışmanın ana temasını oluşturan ‘kriz’ kavramı; Yunancada, ‘karar verme’ veya daha genel anlamda ‘dönüm noktası’ karşılığı olarak kullanılır (Sözer, 1992). ‘Kriz’ kelimesi sözlükte doğal bir süreçte birdenbire oluşan ayrıklık olarak tanımlanır. Yine sözlükte; uyaranlara karşı duyarlılığın, iş yapabilme gücünün, kendine güvenin azalarak karamsarlığın, umutsuzluğun güçlenmesiyle ortaya çıkan ruhsal bozukluk, çöküntü, depresyon şekilde tanımlanmaktadır (TDK, 2014). İnsan psikolojisinin belli hallerini ifade eden bu kavram (Gil, 2013) zaman içerisinde anlamıyla ilişik diğer bilim dallarının süreçlerini ifade etmek içinde kullanılmaya başlanmıştır.

Kavramsal olarak kriz ifadesi, sosyoloji terminolojinde; alışkanlık ya da ölçülerin değişen koşullara uygun düşmemesi sonucu bireyin, toplumsal kümenin ya da toplumun, yeni koşullara uygun alışkanlıklar, ölçüler oluşturma zorunluluğunun ortaya çıkması şekilde tanımlanır. İktisat terminolojisinde ise bir yönüyle (durumsal); sermaye ve gelir kayıplarına yol açan ve iktisadi bütünlüğün her düzeyinde etkisi olan politik, ideolojik ve diğer iktisadi tüm değerleri bozan rahatsızlık şeklinde tanımlanırken, diğer bir yönüyle (devresel/gelişimsel) ise yönüyle, iktisadi çevirimdeki genişleme ve sürekli bir ilerleme döneminden sonra uzun ya da kısa daralma evresine geçerek yön değiştirme şeklinde bir süreci ifade etmek için kullanılır (TDK, 2014).

Bir başka deyişle ekonomik kriz; ekonomik sistemi bir bütün olarak yahut sistemin herhangi bir/birkaç bölümünün işleyişi sekteye uğrayarak süreç içinde talebinin düşmesiyle beraber mal ve hizmet üretiminin düşmesi, yatırımların azalması, işsizliğin artması, ücretlerin azalışı, bankacılık sektörünün bozulması, kurların olağanın dışında aşağı yukarı hareket etmesi ve benzeri nedenler sonucunda refah seviyesinin düşmesi gibi çeşitli makroekonomik olumsuzlukları ifade etmektedir (Afşar, 2011).

Günümüzde etkili olan bilgi teorisi, bilimlerin temeline psikolojiyi koyar. (Tabakoğlu, 2008). Bu saikle psikoloji biliminden yardım alarak krizleri iki farklı tür şeklinde incelenebilir.

- Gelişimsel Krizler

- Durumsal Krizler

Gelişimsel krizler; organizmanın yaşam süresince meydana gelen, beklenen yaşam olaylarıdır. Bu olaylar bireyde, evlenme, çocuk sahibi olma ve emeklilik şeklinde olduğu gibi organizasyonlarda büyüme, bölünme, birleşme ve sektör değiştirme şeklinde meydana gelir. Bu tip krizler daha çok içe kapalı organizasyonlarda görülür. Çevresini okuyamadığı için içsel ve dışsal döşüm/gelişim/uyum potansiyeli güç olan organizasyonlarda gelecek perspektifi oluşturması yahut karşılaşılabileceği olası krizlere karşı strateji geliştirmesi kolay olmayacaktır. Bu sorunlar sistem kaynaklı olabileceği gibi yönetim tarzından da kaynaklanıyor olabilir. Gelişimsel krizlerde, sistem kaynaklı sorunlar etkin/esnek bir yönetim anlayışına sahip örgütlerde süreç bunalıma sürüklenmeden çözülme imkânı varken katı/pasif örgütlerde sorunlar organizasyonu depresyona sokacaktır.

Durumsal krizler ise; önceden kestirilemediği için bireyde/organizmada biyolojik, psikolojik, sosyal bütünlüğü savunmasız bıraktığı gibi organizasyonlarda yönetim fonksiyonlarının bütünlüğünü bozucu veya örgütün yeniden yapılanmasını gerektirecek sonuçlara neden olabilmektedir. Son durumda, kurulu denge ne kadar şiddetli bozulursa yeni dengenin kurulması yani krizin etkisinin atlatılması o oranda zaman alır, süreç zorlayıcı olabilir (Aydoğdu, Yıldırım, Özkan, & Özkan, 2012). Aniden gelişen bu krizlerde organizma/organizasyon, savunmasız kaldığı noktanın kapatılması imkânı dâhilinde çöküntü sonrası iyileşme sağlanabilir. Yani krizin çerçevesi ve organizasyonun bu çerçevede mahsur kaldığı konum bu noktada önemlidir. Örneğin, döviz cinsi borçları nedeniyle açık pozisyonu bulunan bir piyasada, piyasa ile uyumlu açık pozisyonu olan bir şirketin döviz kuruna dayalı muhtemel bir krizde kurların yükselmesi, piyasadaki tüm şirketleri bir an önce pozisyonlarını kapatmak için döviz almaya yönlendirecek, bu durumda dövize duyulan ani ve aşırı istek şirketin açık pozisyonunu kapatmasını daha da güçleştirecektir. Sonuçta bu tarz krizler, organizasyonun içinden önceden öngörülemeyen sorunlar kaynaklı olabileceği gibi organizasyonun uzaktan ve yakından ilişik bulunduğu çevre kaynaklı yahut her iki durumun birlikte yaşandığı bir süreç kaynaklı da olabilir.

Şu halde kriz, iç ve dış değışiklikler sonucu organizasyonun uyum gücünün aşıldığı noktadır (Sözer, 1992). Kimsenin önünü göremediği bu dönem, kısa vadeli kararlarla yol alınmak durumunda kalındığı, diğer bir deyişle kaygı'nın hâkim olduğu süreçtir.

1.3.1. Ekonomik Kriz

Ekonomi açısından kriz kavramının genel bir tanımını yapmak hiç de kolay değildir. İçinde bulunulan durumun ya da karşı karşıya kalınan olayların ne derece 'kriz' olduğu kişiden kişiye veya ülkeden ülkeye değışebilmektedir (Turgut, 2007). Buna karşın yine de genel hatlarıyla 'ekonomik kriz' tanımını yapacak olursak; mal, hizmet, üretim faktörleri, hisse senetleri, döviz kurları ve diğer ticaret, tasarruf, yatırım öğelerine ait fiyatların, piyasanın normal seyrinin olağanın üzerinde değışimler göstererek piyasa kurucularını ve ilişik kişi, kurum–kuruluşları olumsuz yönde etkilemesine ekonomik kriz denir.

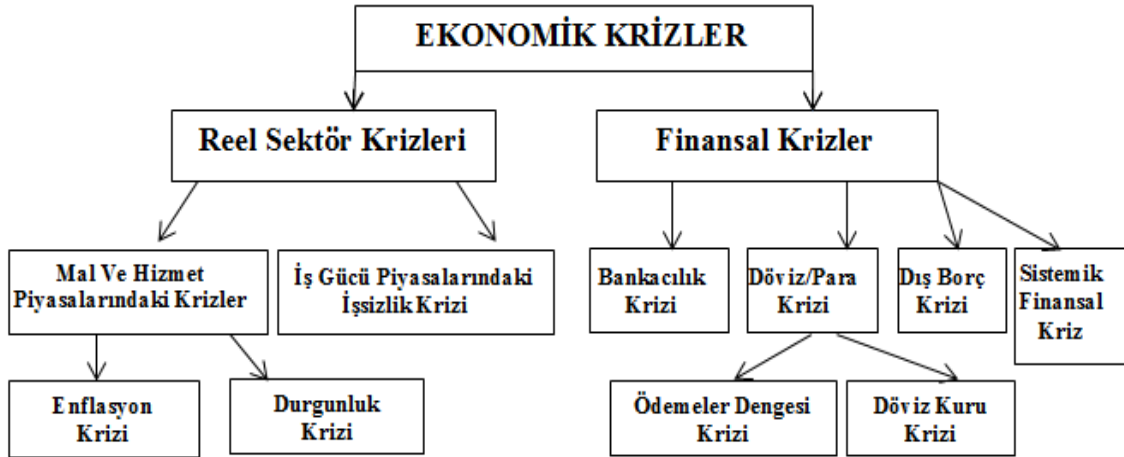
Tüm bu tanımlamaların yanında, klasik iktisat öğretisinde teorik anlamda ekonomik kriz yerine 'iş çevrimleri' (business cycles) ya da 'konjonktür dalgalanmaları' (cyclical fluctuations) gibi ifadeler kullanılmakta ve bu tür dalgalanmalar da genellikle ani dışsal şoklar ya da bazı yanlış karar süreçlerine dayandırılmaktadır. Bu bağlamda açıklanması gereken başka kavramların da olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi 'resesyon' yani 'durgunluk'. Bilindiği gibi 'resesyon', ekonomik faaliyetin yavaşlaması anlamına gelir. Daha önceki erişilmiş konuma oranla bir büzülmeyi ve konjonktür düzeyinin alçalmasını ifade eder. Bir başka ifadeyle, ekonomik faaliyetin zayıf şiddette ve kısa süreli olarak büzülüp kasılması demektir (Afşar, 2011).

1.3.2. Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik sistemin bileşenleri, bir tanım içerisine konanlarla sınırlı olamayacağından krizlerin tanımını da birkaç bileşen yönünden değerlendirmek doğru olmaz. Bu nedenle literatürde kabul gören tanımlar, krizleri çıkış kaynaklarına göre kategorize ettikten sonra yapılan tanımlardır. Bu tanımlamada kullanılan yöntem daha

çok neden–sonuç ilişkisi çerçevesinde olup topyekûn sistemi kapsayacak bir tanımlamalar değildir.

Ekonomik sistemin yapısı açısından ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal sektör krizleri şeklinde iki sac ayağı üzerinden tanımlanır. Reel krizler, üretimde ve/veya istihdamda önemli daralmalar şeklinde ortaya çıkarlar. Finansal krizler ise ekonominin reel kesimi üzerinde tahrip edici etkiler yaratabilen ve piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan finansal piyasa çöküşleridir (Delice, 2003). Ekonomik krizin bir ayağı olan finansal krizler, talep ve üretim artışı konjonktürünün dönüm noktasıdır. Öyle ki, bu dönemde üretimde ciddi anlamda daralma yaşanır. Daralma ise önce resesyona sonra da depresyona sebep olur. Bu daralma işgücü piyasalarında ve mal ve hizmet piyasalarında kendini daha fazla gösterir (Okutan, 2009).

Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Kibritçioğlu.(2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, s.175.

Şekil 1’de ekonomik krizlerin sınıflandırılması yapılmıştır. Burada görüleceği üzere reel sektör krizleri; enflasyon krizi–durgunluk krizleri alt başlıkları ile mal ve hizmet piyasalarındaki krizleri ve iş gücü piyasalarındaki işsizlik krizleri adları kategorize edilebilir. Finansal krizler ise; bankacılık krizi, dış borç krizi, sistemik finansal kriz ve ödemeler dengesi krizi, döviz kuru krizi alt başlıkları ile döviz/para

krizi adı altında kategorize edilebilir. Burada çalışmamızın konusu çerçevesinde sadece finansal kriz türü altında yer alan krizlerin kısaca tanımları yapılacaktır.

Para krizleri, ülke parasının döviz olarak değeri üzerindeki spekülâtif bir atağın bir devalüasyonla sonuçlanması halinde ülke veya otoritelerinin uluslararası rezervlerin hacmini arttırarak ve faiz oranlarını yükselterek ülke parasını savunmaya zorlandıkları durumlarda ortaya çıkar. Para krizi çok genel bir tanımla paranın önemli miktarda devalüasyonudur (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

Bankacılık krizi, ticari bankaların borçlarının vadesinin uzatılmaması veya vadesiz mevduatlardaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları durumunda likidite sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmelerini ifade eder. Yani bankacılık krizleri, fiili veya potansiyel banka mevduatlarını çekilmesi, bankaların yükümlülüklerini ertelemeleri veya hükümetin büyük ölçekli finansal destekler sağlamak suretiyle bunu önlemekte zorlanması sonucunda iflaslar olduğunda ortaya çıkar (Delice, 2003).

Dış borç krizi, bir ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe durumudur. Özellikle hükümetlerin dış borçların çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları nedeniyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması veya yükümlülüklerin ertelenmesi şeklinde ortaya çıkarlar. Borçlu, borçlarını ödeyemediğinde veya borç verenler alacaklarının ödenmeme olasılığı olduğunu düşünerek yeni krediler vermeyip, mevcut kredileri geri almaya çabaladıklarında borç krizleri ortaya çıkar. Bu krizler özel veya kamu borcundan kaynaklanabilir. Kamu sektörünün geri ödeme yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği şeklindeki risk algıları özel sermaye girişlerinde önemli derecede bir düşüşe ve böylelikle bir para krizine yol açabilir (Delice, 2003).²

Finansal sistemik krizleri anlayabilmek için sistemin yapısını kısaca hatırlamak ta yarar var. Finansal sistem üç temel faktör üzerine kuruludur. Bunlar; finansal piyasalar, finansal kurumlar ve finansal araçlardır. Finansal piyasalar, para ve sermaye piyasaları adı altında ikiye ayrılır. Para piyasaları vadeleri daha kısa süreli menkul değer

² Yazarın ilgili bilgiyi aldığı kaynak: IMF (2002), 'Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures' Finance & Development, IMF, December 2002, pp. 4-7.

ve krediler için kullanılır. Yani likit piyasadır (Parasız, 2000). Sermaye piyasaları ise vadeleri bir yıldan uzun menkul değer ve kredi piyasasıdır.

Finansal kurumlar; bankalar, sigorta şirketleri, kurumsal borsalar, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, derecelendirme kurumları, devlet hazineleri, aracı kurumlar, acenteler, brokerler ve diğer kurum ve kuruluşlardan oluşur. Finansal araçlar ise hazine bonoları, ciro edilebilir mevduat sertifikaları, finansman bonoları, banka bonoları, Euro, varlığa dayalı menkul kıymetler, repo, banka kabulleri, devlet tahvilleri, şirket tahvilleri ve yükleniciler, özel plasman, banka garantili bonolar, pay senetleri, risk sermayesi, ipotek senetleri gibi araçlardır (Parasız, 2000).

Sistemik finansal krizler, bu sistemin işleyişinin bozulmasından kaynaklanan çöküşleri ifade etmektedir. Finansal sistem aynı zamanda reel ekonominin finansman gelir gider döngüsünü sağladığından bu sistemde meydana gelen bir sıkıntı reel ekonomiyi de etkileyecektir. Yani sistemik finansal krizler para ve bankacılık krizleri ile doğrudan bağlantılı krizlerdir.

Ekonomik yapılar ülkeden ülkeye yahut teknolojinin ekonomide kullanılması oranına göre değişiklik arz ederler. Dolayısıyla krizlerin çıkış noktaları ile sistemin diğer faktörlerini etkileme imkânı da toplamda zarar alanı da bu yapıların özellikleri ile paralellik gösterirler. Kuşkusuz günümüzde, genelde tüm sistemlerin özelde ise ekonomik sistemlerin en belirleyici faktörü teknolojidir. Teknolojinin en büyük getirisi olan 'hız' sayesinde ekonomik etkileşimin etki alanı dünya çapını kapsamaktadır. Artık küreselleşmiş dünyada ekonomik krizlerin çıkış noktalarını ve yayılma alanlarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Teknolojinin daha az olduğu ve ekonomik sistemlerin daha basit olduğu dönemlerde krizin başlangıç noktası, krizlerin yayılma alanı ve bir bütün olarak krizi anlama noktasında önemli bir faktördür. Günümüz ekonomik sistemi içerisinde, birbiri içine girmiş ekonomik öğeler nedeniyle krizin başlangıç noktasından etki alanının son noktasına ulaşma/yayılma hızı artmıştır. Örneğin bankacılık sektörü kaynaklı bir kriz, para, döviz ve sistemik finansal yapıyı en olabilecek kısa zamanda etkilemektedir.

Diğer yandan 1980’li yıllarda artan küreselleşme eğilimleri bu dönemden sonra ortaya çıkan krizlerin özelliklerinin farklı olmasına neden olmuştur. Liberalizasyon öncesi meydana gelen krizler genellikle ödeme krizi şeklinde ve çıktığı ülke ile sınırlıyken, bu dönemden sonra ortaya çıkan krizler genellikle finansal kriz şeklinde olup diğer ülkelere de yayılım etkisi göstermektedir. 1992–93 yıllarında ortaya çıkan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi, 1994 Meksika Krizi, 1997 Doğu Asya Krizi ve ardından 1998 Rusya Krizi benzer ekonomik koşulları taşıyan ülkeleri etkilediği görülmüştür (Miynat, 2002). Bu şekilde etki alanı genişleyen bir ekonomik krizin nedenlerini ve sonuçlarını anlayabilmek için daha fazla bilgiye ve farklı bakış açılarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Gelinen noktada ekonomik krizleri anlama çabaları, krizleri türlerinden çok belli modeller içerisinde tasnif etmeye ve bu çerçevede anlama noktasına gelmiştir. Bu tasnifte göre ekonomik krizler; I. Nesil, II. Nesil ve III. Nesil Kriz Modelleri ile adlandırılmıştır. Yine bu tasnifte I. ve II. Nesil Kriz Modellerin temel perspektifi paradır. Bu modellere göre krizler, parasal sistemdeki bir aksaklık nedeniyle meydana gelmektedir ve dolayısıyla krizleri anlayabilmek için para teorileri üzerinden çalışma yapılmalıdır. III. Nesil Kriz modelinin bakış açısına göre ise, krizlerin belirgin öğeleri gösterge temel değerlerdir. Bunlar; ‘ahlaki tehlike’ (moral hazard), ‘uluslararası finansal kırılmalıklar’ (international financial fragility) ve ‘bilanço kötüleşmesi’dir (deterioration in the balance sheet). III. Nesil Modele göre oluşturulan teorilerde, bu gösterge değerlerinden herhangi biri veya herhangi ikisinin birlikte var olabileceği gibi her üçü de birlikte başat değer kabul edilebilir. Bu öğeler parasal kaynaklı süreçleri de kapsadığı için I. ve II. Nesil modellere göre oluşturulan teorilerin açıklayamadığı krizleri III Nesil kriz modellerinin açıklayabileceği düşünülmektedir (Samur, 2010).

1.3.3. Başlıca Ekonomik Krizler

Herhangi bir olay ya da olguyu anlayabilmek için öncelikle o olay ya da olgunun tarihine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönüyle tarih, insanın insanla, insanın eşya ile değişmez hukukunu anlatır. Tarihin öğrettiğine göre insan, tüm sistem ve süreçlerin en başat faktörü olarak bir süreci tasarlarken saf bir sistem olarak kurgu yapamaz, aksine süreci tasarlarken kendi ahlakını tasarısına yansıtarak aynı zamanda o sistemin

ahlaki tarafını da belirler. Sistem, sürecin kendisi ve onun meşruiyetini belirleyen ahlaki yapısı ile bir bütündür. Bu bütünlüğün bozulması sistemin dağılma sürecinin de ilk aşamasıdır. Buna karşın doğası gereği insan, sürekli sınırlarını zorlayan bir canlıdır. Sistemi oluşturan parçaları bir arada tutan uzun dönemde profesyonel bağlar değil ahlaki normlardır. Diğer bir yanıyla ahlak, sistemin koruyucu çerçevesidir. Dolayısıyla insan sınırları zorlarken ilk önce bu ahlaki çerçeveyi itibarsızlaştırır. Bu sınır bir defa aşılmaya başlanca sistemler bozulmaya başlar ve yeni süreç kendi ahlakını kendisi oluşturmaya başlar.

Ekonomik krizler tarihi bu olguyu sürekli hatırlatmaktadır. Örneğin ABD’de 2008 krizi üzerine yazılan kitapların tüm başlık ve alt başlıkları şu ortak ahlaki temayı yansıtıyordu: Aç gözlülük, Wall Street yolsuzlukları, Washington ve yasal yetkililerin bankacıların elinde oyuncak olması (Aliber, 2013). Ekonomik krizleri tarihini işlerken konunun bu tarafını görmezden gelip salt ekonomi bilgisiyle krizleri anlamak olanaksızdır. Akademik çerçevede yapılan araştırmalarda araştırmacılar dünya ekonomik krizler tarihini incelerken konuyu bu yönünü bir anlamda geçiştirmeleri nedeniyle bu gün hala ahlaki normlar ile ekonomik krizler arasındaki ilişki bilimsel bir zeminde yeterince tartışılmamaktadır.

Ekonomik krizlerine bakıldığında akla gelen ilk kriz hiç kuşkusuz 1637’de yaşanan Hollanda Lale Soğanı Krizidir. Lale soğanı krizi aynı zamanda türev ürünlerin ilk defa kullanıldığı dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde ilk defa opsiyon sözleşmeleri yapılmış, bu suretle reel sektör ile finansal sektör arasındaki makasın açılmasından kaynaklı ilk kriz yaşanmıştır. Bu nedenle ekonomik krizlerin tarihi incelenirken, krizlerin anatomik yapısını iyi özetlemesi açısından Hollanda Lale Soğanı Krizine kadar geriye gidilmiştir. Daha sonra, devlet borçları yönetilirken menkul kıymetleştirme aracılığıyla tekelleşmeye göz yummanın sistemi nasıl krizlere götürdüğünü göstermesi açısından 1720’lerde Fransa’da yaşanan Mississippi Company Krizi ve devam eden yıllarda İngiltere’de yaşanan South Sea Krizi örnek olarak alınmıştır. Yine 1929’da Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ve daha sonra sisteme entegre olmuş çevre ülkelere de etkisi yayılan Büyük Bunalım olarak adlandırılan kriz, kullanılan kredilerin belli bir alana yönlendirilmesinin ve bu suretle varlık fiyatlarındaki

şişmenin nasıl bir sonuca götürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. 1990'lara gelindiğinde İsveç'te aynı dönemde Japonya'da gayrimenkul piyasasının krediler aracılığı ile şişirilmesinden kaynaklı krizler buraya örnek olarak alınmıştır. 1993'te Avrupa'da döviz kurlarına dayalı kriz, 1997'de Güney Doğu Asya'da, 1998'de Rusya'da yönetilemeyen dış borçlar ve dövize dayalı kredilerin kaynaklı krizler, 1994 Meksika krizi ve 2000-2001 yıllarında Türkiye'de yaşanan krizler bir bütün olarak sistemin ve dövize dayalı işlemlerden kaynaklı krizler, burada örnek olarak incelenmiştir. Çalışmamızda, tarih önceliğine göre sıralama yapılmış ve krizler tarihsel hikâyesi ile birlikte ve genel hatları ile anlatılmıştır.

1.3.3.1. Hollanda Lale Soğanı Krizi (1637)

Lale Soğanı ilk kez Kanuni Sultan Süleyman zamanında Hollanda büyükelçisi tarafından İstanbul'dan alınıp Hollanda'ya getirilip tanıtılmış ve çok tutulmuştu. Zaman içinde lale, Hollanda'da lüks ve statü sembolü haline geldi. 1630'lu yıllarda Hollanda'da savaşların geride kalmasının da oluşturduğu olumlu hava ile spekülasyon faaliyetleri büyük artış göstermiş, hisse senetlerinin değeri artmış, konut fiyatları yükselmiştir. Bu dönemde benzer bir spekülasyon talebi lale soğanları içinde oluştu ve talep artışı giderek özel lale piyasalarının oluşmasını sağladı (Eğilmez, 2008). Fiyatlar o kadar yükseldi ki o dönemde bir işçi yılda ortalama 150 florin kazanırken, az bulunan lalelerin bir tanesi 1.000 florine³ müşteri bulabiliyordu. Hatta fiyatların tavan yaptığı bir dönemde 'Semper Augustus' adı verilen nadir bulunan bir lale 10.000 guildere⁴ satıldı. 1636 yılında geldiğinde lalelerin fide ve tohumları henüz toprakta iken bile alım-satım yapılmıyordu. Bu durum opsiyon kontratlarının doğmasına neden oldu (Oran, 2011).

Laleler Nisan ve Mayıs'ta yalnızca bir haftalığına çiçek verir, ikincil tomurcuklar bundan çok kısa bir süre sonra ortaya çıkar. Lale soğanları Haziran'dan Eylül'e kadar sökülüp satılabilir bu yüzden spot piyasada fiyatların oluşması bu dönemlere denk gelmektedir. Yılın geri kalanında tüccarlar noter huzurunda lale satın

³ Hollanda 1 Ocak 1999 tarihinde Euro para birimine geçmiştir. Yalnız, bugünkü kur üzerinden bakacak olursak; 7 Ocak 2015 tarihi itibarıyla 1 Florin = 1.26 TL'dir. Dolayısıyla 150 florin = 188,34-TL kadardır.

⁴ 7 Ocak 2015 tarihi itibarıyla TL karşılığına bakacak olursak; 1 Hollanda Antiller Guilders (ANG)'i 1,298010-TL'dir. Dolayısıyla 10.000 ANG = 12.980,10-TL kadardır.

alacaklarını öngören kontratlar imzalanmaktadır. Bu kontratlarda lale satıcısı bir ceza ödeyerek kontrattan vazgeçebiliyordu. Lale ticareti için kurulan bu sistemde ürünün fiyatı, ürünün bizzat kendi fiyatından koparılarak menkul kıymetleştirilen fiyatlar üzerinden yürütülmeye başlamıştı. Bu gelişmeleri gören Hollanda hükümeti açığa satışlara önlem almaya başladı. 1610 yılında yürürlüğe giren daha sonra 1621, 1631 ve 1636 yıllarında ağırlaştırılarak tekrarlanan kararnameler yoluyla bu kontratlar yasaklanmaya çalışıldı. Yalnız bu yasaklar açığa satış yapanların hüküm giymesi şeklinde değil kontratların bağlayıcılığının azaltılması yönünde de oldu (Wikipedia, 2014).

27 Nisan 1637'de gelindiğinde ise lalenin bir yatırım aracı değil, bir ürün olduğu gerekçesiyle Hollanda hükümeti lale kontratlarının tümünü iptal etti. Bu kararlar birlikte lale fiyatları düştü ve lale piyasası çöktü. Alıcıların neredeyse tümü kontratlarını iptal ettiler. Kontratlarını iptal etmeyenler ise davalık oldular fakat sözleşme paralarının ödenmesi hiçbir zaman gerçekleşmedi (Eğilmez, 2008).

1.3.3.2. Mississippi ve South Sea Krizi (1720)

1716'lı yıllarda Fransa ekonomik krizle boğuşurken İskoçyalı Law adında bir yatırımcı Fransa kralı vekili Orleanslı Philippe'i krize çözüm bulabileceği konusunda kendisine inandırdı. Law'a göre bir banka, bir ülkenin sahip olduğu tüm toprakların değerine eş değerde para basıp piyasaya sürebilir. Böylelikle piyasadaki durgunluk giderilebilir. Philippe, 1716'da Law'a Banque Generale'i kurma yetkisini ve 1717 yılında Law'un Mississippi havzasını sömürmek ve ellerinde devlet bonoları bulunanları bu bonolardan kurtarmak amacıyla kurduğu Mississippi Company'e kraliyet onayı verdi (Örnek, 2010).

Law, Mississippi Company'i bir anonim ortaklık olarak kurdu ve adedi 500 livre'den⁵ 200.000 hisse senedi satarak ödemelerde devlet bonolarını üzerlerinde yazılı değerleri esas alarak kabul etti. Bu senetlerin değerinin dörtte üçü devlet bonosuyla ödenebiliyor, tekrar satılırken de senedin üzerinde yazılı değerinin üçte birine

⁵ Livre: 781–1795 yılları arasında kullanılmış Fransa para birimidir. 1795 yılındaki Fransız Devrimiyle birlikte para birimi olarak Livre yerine Frank kullanılmaya başlanmış fakat 1834 yılına kadar tedavülde kalmıştır. Gümüş Livre=1 Euro olarak hesaplanmıştır.

satılabiliyordu. Ellerinde devlet bonoları olanlar için fırsat doğmuştu. Buna ek olarak hükümet, vergilerin Banque Generale tarafından piyasaya sürülen banknotlarla ödenmesini de kabul ederek Law'un projesini destekledi. Bu başarıdan cesaret alan Law, kraliyetten tütün tekeli ve dış ticaret yapan tüm Fransız şirketlerini satın alarak bunları da Mississippi Company'le birleştirdi. Böylelikle Mississippi Company Fransa'nın dış ticaret tekeli ele geçirmiş oluyordu. 1720'de Law bir adım daha ileri giderek Banque Generale'in yenilenmiş hali olan Banque Royale ile Mississippi Company'i birleştirdi. Banque Royale hükümetin tüm borçlarını üzerine alarak devlet bonolarının karşılığını Mississippi Company hisseleriyle ödedi (Garber, 1990).

1720 yılında Mississippi havzasında umulan kıymetli madenlerin bulunmayacağı anlaşılınca Mississippi Company'nin beklenen kârı getirmeyeceği ortaya çıktı. Mississippi hisselerinin değeri hızla düşerken halk ellerindeki banknotları altın ve gümüşle değiştirmek için Bank Royale'e hücum etti ve yaşanan panik ve izdiham çok sayıda insanın ölümüyle sonuçlandı (Örnek, 2010).

1720 yılında Law'ın Banque Royale ile Mississippi Company'i birleştirip hükümetin tüm borçlarını Banque Royale'in üzerine alarak devlet bonolarının karşılığını Mississippi Company hisseleriyle ödemesi İngiltere'deki South Sea Şirketi'ne örnek oldu. Bu kriz, büyük ölçüde South Sea Şirketi'nin hisseleri üzerinde yapılan spekülasyondan kaynaklanıyordu. 1711'de Parlamento, Amerika ve Pasifik Adaları'ndaki İspanyol sömürgeleri ile ticareti South Sea Şirketi'nin tekeline veren yönetmeliği onayladı. 1719'da South Sea Şirketi de, Fransa'daki Mississippi Company'den esinlenerek hükümetin desteğini alarak ortaya bir plan koydu. Bu plana göre elinde hükümet tahvili olanlar bu tahvilleri South Sea Şirketi'nin hisseleriyle değiştirebiliyorlardı. Böylece hükümetin borcunun önemli bir kısmı South Sea Şirketi'nin elinde olacak ve South Sea Şirketi de hükümetten daha önce ödediğinden daha düşük bir faiz alacaktı (Garber, 1990).

Yatırımcıların güveninin kazanılması ve tekel ayrıcalığı sayesinde şirketin gelecekteki hissedarlarının edecekleri kârların yükseltilmesi konularında hükümet her türlü desteği veriyordu. Hükümet borcunun South Sea Şirketi hisseleriyle değiş-tokuş

edilmesi önerisinin kabulünün üzerinden sadece altı gün geçtiğinde hükümet borcunun üçte ikisi South Sea Şirketi hisseleriyle değiştirilmişti (Örnek, 2010).

South Sea Şirketi'nin hisseleri bu ilgi sayesinde borsada ciddi şekilde toparlandı, hisse senedinin fiyatının yükselmesiyle South Sea Şirketi piyasaya yeni hisseler sürdü ve elindeki nakit miktarını bu sayede artırdı. Hisse senedi fiyatları yaklaşık 5 ayda 77 sterlinden 1.000 sterlini buldu. Ne var ki, South Sea Şirketinin Amerika ile olan ticaretini kısıtladığı haberinin duyulması bu yükselişe bir son verdi. Üstelik piyasada, Fransa'da Mississippi balonunun patlamasıyla ve pek çok küçük şirketin iflas etmesiyle inişler başladı. Ağustosta South Sea hisseleri 1.000 sterlinden 131 sterline kadar düştü. Çöküşün İngiliz ekonomisine yayılmasıyla banka ve şirket iflasları had safhaya ulaştı ve İngiltere Bankası, South Sea hissesi olarak krizi yavaşlatma planının ardından, kendisine bir hücumu önlemek için 1720'de Balon Yasasını çıkardı. South Sea Şirketi de bu yasanın destekleyicisi oldu (Örnek, 2010).

1.3.3.3. Büyük Bunalım (1929)

Dünya ekonomisi, 1850'lerden sonraki elli–altmış yıllık dönemde, dalgalanmalara bağlı çöküntülerin bir sonucu olarak ani ve kısa süreli krizler dışında Birinci Dünya Savaşı'na kadar büyümeye devam etmiştir. Nitekim 1876 Sanayi Devrimi'nden itibaren dünya ekonomi tarihi teknolojik ilerleme, sürekli ama dengesiz ekonomik büyümenin ve giderek artan küreselleşmenin tarihi oldu. Bu gelişmeler dünya çapında işbölümünün giderek yayılmasına ve karmaşık boyutlara ulaşmasına neden oldu. Teknik ilerleme, dünya savaşlarının şeklini, felaketler çağı olarak belirtilen 1914 ve 1945 arasında ekonomik, sosyal ve siyasi alanda dünya dengelerini sarsmıştır (Bakırtaş & Tekinşen, 2004).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde dünya ekonomik sistemi İngiltere tarafından koordine edilmekteydi. Savaş sonrasında ABD'nin siyasi psikolojik üstünlüğü ele geçirmesi, teknolojisinin gelişmesi, uluslararası ticarete hızla büyümesi ve diğer ülkelerin savaş öncesine göre dünya ekonomik sistemi üzerindeki ağırlıklarının artması İngiltere'nin koordinasyon özelliğini azaltmıştır. Bu süreç aynı zamanda uluslararası ekonomik uyumun zayıflamasına neden olmuştur (Aliber, 2013).

1920’li yıllar ABD’nin ekonomik üstünlüğünü tüm dünyaya kabul ettirdiği yıllardır. Bu yıllarda dünya sanayi üretiminin neredeyse % 45’ini gerçekleştiren ABD, kapitalist dünyanın yeni patronu olduğunu, 1925 ve 1929 yılları arasında diğer ülkelere verdiği büyük borçlarla–yalnızca Avrupa’ya 2,9 Milyar USD borç verilmişti–kanıtlıyordu. Bu sayede 1920’ler boyunca Avrupa’da sanayi üretimi düzenli bir şekilde arttı. Fakat bu büyüme özellikle kömür, gemi yapımı ve çelik sanayileri alanında yaşanmıyordu. ABD ise Avrupa’nın tersine, özellikle motorlu araçlar başta olmak üzere, tüketici piyasalarına mal arz eden sektörleri geliştirmiş ve Avrupa’ninkinden çok daha büyük bir büyüme oranına erişmişti. ABD’nin sanayi üretimi 1913 yılındaki düzeyinden % 75 daha fazla iken, İngiltere’de bu oran % 9, Almanya’da ise % 10 dolayında kalmıştı. Bundan dolayı İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinin gerçekleştirdiği sanayideki ilerlemesi, onların dünya ticaret hacmindeki paylarında yaşanan düşüş ile orantılı olarak göreceli olarak düşüştü (Serenti, 2014).

Birinci dünya savaşına girilirken ülkelerin çoğu altın standardı denilen bir para sistemine sahipti. Kâğıt para, altın karşılığı basılıyor ve dolayısıyla döviz kuru da altın kuru üzerinden oluşuyordu. Dünya savaşı çıktıktan sonra Avrupa ülkeleri altın standardını terk ederek karşılıksız para basmaya başladılar. Avrupa ülkelerinin paralarının karşılıksız kalması ve enflasyonun hızlanması yatırımcıları, paralarını altın karşılığı para basmayı sürdüren ABD’nin bankalarına yollamalarına neden olmuştu. Bu dönemde dünyadaki altın servetinin % 40’ı ABD’de toplanmıştı (Eğilmez, 2012). Ne var ki ticaret hacmindeki ABD lehine uygulanan uluslararası altın standardı uygulaması gereği ödemeler genelde altın rezervlerinden yapılmak zorunda kalınıyordu. 1929 yılında ABD, dünyanın altın kaynaklarının çoğunu toplamış ve sonuç olarak mübadele biçimlerinin işleyişine zarar vermişti (Serenti, 2014). Altın standardı ülkenin değişen uluslararası ekonomik koşullara ne pahasına olursa olsun içeride uyum sağlamasını gerektiriyordu. Ödemeler dengesi açığı olan bir ülkenin altın ve döviz rezervlerini tüketme ve ithalat yapamaz hale gelme tehlikesi karşısında tek şansı ülke içinde fiyat düşüşünü kabul etmek, yani deflasyona razı olmaktı (Öz, 2009).

ABD sanayinin on yıl süren hızlı gelişmesine paranın hazır bulunabilirliği ve bir ölçüde Merkez Bankası’nın politikaları ile destek sağlanmıştı. Fakat 1926 yılında

gayrimenkullerde, 1929 yılı başında ise otomobil sektöründe başlayan durgunluk bu büyümeyi sekteye uğratmıştı. 1928'de FED faiz oranlarını yükselterek piyasalara yeniden istikrar getirmek istediğinde, denizaşırı yatırımlarda kullanılan büyük meblağda sermaye, diğer ülkelerden çıkarak yerel holdingleri şişirmek için hızla Amerikan piyasasına geri döndü. Hisse senetlerinden başka finansal araç olmadığı için bu para Wall Street'e akmış, talep artışı beraberinde fiyat artışını tetiklemişti. 1925–1929 arasında borsadaki bu büyük yükseliş bir avuç Amerikalı için kâğıt üzerinde bir zenginlik sağlamıştı. Hisse senetlerinin sürekli yükseleceği beklentisi piyasaya egemen olduğundan; borsa simsarları, bankalar, işyerleri ve binlerce kişi spekülâtlere borçlanıp borsaya yatırım yapmıştı. Ve bu borçlar her an ödenmesi talep edilebilecek türden borçlardı. Kredi ile alınan hisse senedi miktarı öylesine artmıştı ki, 1928 yılında 5 Milyon USD olan bu miktar 1929 ekonomik krizinin başladığı Ekim ayında yüzlerce kat artarak 850 Milyon USD'a ulaşmıştı. 1929 yılı anketlerine göre Wall Street'teki bir buçuk Milyon yatırımcının 600.000'i kredi ile alım yapmış, çoğu spekülâtor, hisse senedi alabilmek için USD üzerinden % 10'a varan yüksek faizlerle borçlanmıştı (Serenti, 2014).

Kredi verenler, bu geçici zenginlikten paylarını alan borçluların ödeme yapması için fiyatların daha da yükselmesini bekliyordu. Fakat kredi verenler, güven kaybı nedeniyle borçluların ödeme gücünden bir an için kuşkuya düşünce acil ödeme talebinde bulundular. Borçlular ödeme yapabilmek için ellerindeki kâğıtları hemen satmak zorundaydılar ve de satmaya başladılar. Buna Bank of England'ın iskonto oranlarını yükseltmesi nedeniyle başlayan satışlar eklenince arz–talep sarmalı bir anda patlayıverdi (Serenti, 2014). 24 Ekim 1929'da ekonomi tarihine Kara Perşembe (Black Thursday) olarak geçen seanslarda borsa tam anlamıyla çöktü. Bir gün içinde borsada 4 Milyar USD üzerinde kayıp yaşandı. Krizde 4.000 dolayında banka battı. Çöküş, kısa sürede dünyaya yayıldı ve büyük dünya krizi adı verilen ve yaklaşık 10 yıl süren bir krize dönüştü. ABD'nin GSYH'si 1929'da 315 Milyar USD iken 1933 yılında 216 Milyar USD düştü. Aynı yıllar arasında işsizlik oranı % 3,2'den % 25'e çıkmış ve % 25 deflasyon yaşanmıştır (Eğilmez, 2012).

1.3.3.4. İsveç Krizi (1989)

İsveç'te, finansal sistemin yapısının değişmesine yol açan ekonomide kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılması (deregölasyon), 1980'lerin başlarına denk gelmektedir. Deregölasyon faaliyetleri çerçevesinde, öncelikle 1983 yılında bankaların dispo­nibilite (kullanıma hazır para oranı) oranları düşürülmüş, 1985 yılında faiz tavanları, Kasım 1985'de kredi tavanları, 1989 yılında ise döviz işlemleri ile ilgili kısıtlayıcı düzenlemeler büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır (Aydın, 2002).

Deregölasyon süreci sonucunda 1980'lerin ilkyarısında finansal kurumlardan kullandırılan kredilerdeki artış oranı % 11–% 17 arasında iken 1986'da % 20'ye çıkmıştır (Aydın, 2002). Kredi verenler, fonlarını büyük oranda tek bir alana, emlak sektörüne tahsis etmeleri gayrimenkul fiyatlarında aşırı bir şişkinliğe yol açarak yoğunlaşma riskini de beraberinde getirmiştir. Bu yoğunlaşma nedeniyle emlak fiyatları 1980–85 yılları arasında % 275, 1985–90 yılları arasında ise % 140 oranında artmıştır (Erdönmez, 2005).

1989 Kasım'ına kadar finansal krize yönelik işaretler olmamakla beraber ekonomide yoğun bir ısınma söz konusudur. 1989 yılında işsizlik oranı tüm zamanların en düşük oranı olan % 1,4'inmiş fiyatlar diğer ülkelere kıyasla daha hızla yükselmiştir. 1982'deki devalüasyondan sonra reel kur % 15 değerlenmiştir. Menkul kıymetler borsası 1989'da yılbaşına göre % 42 oranında artarak bir tepe noktasına ulaşmıştır (Aydın, 2002).

1989 Kasım'ına kadar fiyat artışları nedeniyle ikamet amaçlılar dışındaki gayrimenkul yatırımları yaklaşık iki katına çıkmıştır. 1989 sonbaharında mevcut kira düzeylerinde kiracı bulmanın zorlaşmaya başlamasıyla beraber krizin ilk sinyali gelmiştir. Borsa hızla gerilemiş, inşaat ve gayrimenkul endeksi 1990 yılı sonuna geldiğinde Ağustos 1989'daki tepe noktasına kıyasla % 52 düşmüştür. Döviz kontrollerinin kaldırılmasını takiben, fonların başta emlak piyasaları olmak üzere yurtdışı piyasalara yönlendirilmeye başlamasıyla birlikte yurtiçi emlak değerlerinde yaşanan ani ve keskin fiyat düşüşleri emlak şirketlerini ve bu şirketlerden yüksek fiyat aralığından ipotek alan finans şirketlerini zor duruma düşürmüştür. Bankacılık sektörü de hem doğrudan, hem de finans şirketlerinin kısmi finansmanını sağladıkları için

dolaylı olarak, gayrimenkul teminatı karşılığı kredi alan hane halkları ve firmalar krizden olumsuz şekilde etkilenmişlerdir. Takipteki kredilerin toplam kredi hacmi içindeki payı sürekli artmış ve takibe düşen kredilerin çoğu emlak sektörüne açılan kredilerde oluşmuştur. İsveç'te bankaların takipteki kredilerinin GSYH içindeki payı 1993 yılında % 11'e ulaşmıştır (Erdönmez, 2005). Kriz, yakın piyasaları yani Norveç ve Finlandiya piyasalarını da etkisi altına almıştır.

1.3.3.5. Japonya Krizi (1990)

1980'lerin ikinci yarısında Japon ekonomisinde ortalamanın üstünde gelişme ve sıfıra yakın enflasyon kaydedilmiştir. Bu olumlu gelişmeler ülkenin risk profilini düşürmüş, büyüme beklentisi içine girilmiş, aktif fiyatları yükselmiş ve önemli oranda kredi genişlemesi olmuştur. Bu dönem sonrası ve aynı zamanda mali liberalizasyon ve deregülasyonun hızlandığı bir dönem olmuştur (Erdönmez, 2002).

Japon ekonomisi 1980'lerden sonra hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için model niteliğindedir. Japonya en yüksek tasarruf oranına sahip ülkelerden birisi olup, bu tasarruflardan elde edilen fonlar Japon firmaları tarafından etkin yatırımlara dönüştürülebilmektedir. Japon hisse senedi piyasası da bu dönemde güçlü ekonominin önemli bir göstergesi olarak çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. 1980'lerin sonunda gayrimenkul fiyatları ve hisse senedi fiyatları ise ciddi şekilde yükselmiştir. Arsa fiyatları 1980'lerin ilk yarısında yaklaşık olarak iki kat, ikinci yarısında ise üç kat yükselmiştir. Bu gelişmeler bankalar ve diğer mevduat toplayan kuruluşlar üzerinde olumlu etki yapmıştır. Fiyat rekabeti, bankaların faiz oranı marjlarında da aşağı yönlü bir baskı oluşturmuş, bu durum ise bankaları kredi portföylerinde daha fazla risk almaya yöneltmiştir. Bankaların, bireysel kredileri içinde gayrimenkul sektörüne ve küçük ve orta ölçekli işletmelere tahsis edilen kredilerinde önemli artış olmuştur. Ayrıca, çoğu banka kredi onay sürecini hızlandırmak için kredi risk değerlendirme görevini, kredi araştırma bürolarından alıp, bankaların satış-pazarlama birimlerine raporlama yapan bağımsız izleme bürolarına vermişlerdir (Erdönmez, 2005).

1989 yılında aşırı değerlendirilen hisse senedi piyasası, Merkez Bankası'nın reeskont oranlarını artırmasına rağmen 1990'lı yılların ortasında Japon finansal sistemini olumsuz etkilemiştir. Nisan 1990'da Maliye Bakanlığı, arsa fiyatlarındaki

artışı sınırlamak için gayrimenkul sektörüne kredi verilmesini kısıtlamıştır. Bu durum bankaların aktif yapısının bozulmasına neden olmuş (Erdönmez, 2002), 1990'ların başında aktif-balon ekonominin çöküşünü takiben Japon finansal sistemi mali krize girmiştir. Japonya ile birlikte aynı dönemde benzer nedenlerle krize giren İsveç'te mali sistemin sorunları kriz sonrası alınan önlemlerle kısa zamanda çözülürken Japonya uzun yıllar kriz ortamında kalmıştır (Erdönmez, 2005).

1.3.3.6. Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi (1993)

Kıta Avrupa'sının siyasi güç olma projesi 1950'li yıllarda başlar. Bu projenin önemli adımlarından birisi ekonomik ve parasal birlik aşamasıdır. Başlangıcında 6 ülke ile başlayan bu organizasyon günümüzde 27 üye ile belli bir aşamaya ulaşmıştır. Yalnız bu ülkelerden anca 17'si belli kriterleri yerine getirebildiği için Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliğine dâhil olmuştur. Avrupa'da ekonomik bütünleşme ve ortak pazar kurma süreci hali hazırda devam etmektedir. Başlangıcından bu yana ekonomik bütünleşme sürecinde üye ülkelerin ekonomileri arasında farklılıklar ve bu farklılıkların bütünleşme sürecini zorlaması nedeniyle 1993 yıllarında Alman Markı krizi yaşanmıştır (Bayar, 2014).

Avrupa Para Sistemi, temeli döviz kuru mekanizması olan bir parasal istikrar çerçevesini oluşturmak için 1979 yılında hayata geçirildi. Bu proje, üye ülkeler arasında enflasyon oranlarını yakınlaştırma amacı taşıyordu. 1988 yılında 7 üye ülke paralarını ayarlanabilir sabit kur üzerinden Alman Markına bağladılar (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001). Dolayısıyla Almanya para politikası serbest olarak belirlenirken, diğer ülkeler para politikaları Alman Markına göre ayarlayıp kontrolleri azaltmıştır. Bu durum sadece Almanya'nın kararlarının diğer ülkelerdeki büyüme ve beklentileri etkilemekle kalmamış tüm Avrupa Birliği ülkeleri merkez bankalarının karar süreçlerinde belirleyici oluştur (Bayar, 2014).

ERM sürecinde her üye ülkenin parası Alman markı karşısında kur değişimi oranı +/-% 2,5 olarak kararlaştırıldı. Yedi (7) üye ülkeye (Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Danimarka, Lüksemburg ve İtalya) daha sonra İspanya, İngiltere ve Portekiz ayarlanabilir kur marjı oranına +/-% 6 oranı ile dâhil oldular. Sonradan sisteme dâhil olan bu ülkelerin, 1987 yılından beri yüksek büyümeli ve nispeten yüksek enflasyonlu,

sıkı para politikası, faiz oranları ile onları diğer ülkelerden farklı kılıyordu. Birliğe dahil olan ülkelerin yüksek faiz oranları yabancı yatırımları cezbediyordu. Yatırımcılar Almanya'dan düşük faiz oranı ile borçlanıp İngiltere'de yatırım yaparak aradaki faiz farkından kâr ediyorlardı. Bu şekilde sermaye akımlarının da sonradan üye olan ülkelere akması ülke paralarını değerli hale getirip cari dengeleri bozmaya başladı (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

Almanya, 1990 Ekiminde Doğu Almanya ile birleşmesi sonrasında Doğu Almanya'ya yapılan transfer harcamaları nedeniyle bütçe açıkları vermeye başlamıştır (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001). Almanya'nın enflasyonist baskı nedeniyle izlediği daraltıcı para politikası, paralarını Alman Markına bağlayan diğer ülkeleri de daraltıcı para politikası izlemek zorunda bırakmıştı (Bayar, 2014). Bu dönemde Alman Markının nominal değeri diğer ERM ülkelere göre artmamış olsa da Almanya'daki enflasyon oranlarının yüksek olması Alman Markını reel olarak değerli hale getiriyordu. ERM ülkeleri ERM'de kalmak adına bu duruma yeni politikalar üretmemiş böylece ülkelerin para politikası hedefleri arasında uyumsuzluk meydana gelmiştir. Ayrıca bu ülkelerin ERM sürecinin önemli bir aşaması olan Maastricht Anlaşması gereği iki yıl boyunca devalüasyon yapamayacakları şartı ile sermaye hareketlerini sınırlamaları gerekiyordu (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

1992 yılında Danimarka'da Maastricht Anlaşması reddedildi. Fransa'da bu anlaşma bir sonuca bağlanamadı. Aynı dönemde Almanya'nın iskonto oranlarını yükselmesi ERM beklentilerini tersine döndürdü. Kur baskısı nedeniyle İngiltere'nin rezervleri eridi ve İtalya ile birlikte ERM'den çekildiğini açıkladılar. İspanya ve Portekiz paralarını Alman Markına karşı devalüe etti, Finlandiya parasını dalgalandırmaya bıraktı. 1993 yılına gelindiğinde bu para krizi nedeniyle ERM para kur bandı +/-2,5'ten +/-15'e çıkarıldı (Bayar, 2014).

1.3.3.7. Meksika Krizi (1994)

1980'li yıllarda borç krizinden çıkmak için ülke ekonomisinde köklü reformlar yapan Meksika aynı zamanda uluslararası sistemle entegrasyonu sağlayacak şekilde birçok ekonomik işbirliklerine üye oldu. Reform anlamında ekonomide değişiklikler yapılarak özelleştirmelere yönelik ciddi adımlar atılmıştı. 1988 yılında gelindiğinde

IMF ile yapılan anlaşma neticesinde ülke parası sabit kur politikasına dayalı olarak USD'ye bağlandı. 1991'de ise sistemi esnekleştirmek için sabit kurun tavan ve tabanı belli bir aralıkta tutularak hareket etmesi kararı alındı. IMF ile anlaşma çerçevesinde enflasyonla mücadele amacıyla ülke parasında üç yıllık devalüasyon yapılması kararlaştırılmıştı. Bu süre zarfında devalüasyon oranı enflasyon oranının altında tutularak uygulandı. 1992 yılına gelindiğinde ise bankacılık sektörü tamamen özelleştirilmişti (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

IMF programı sıkı bütçe ve para politikası yanında kapsamlı bir vergi reformu öngörüyordu. Buna göre vergi oranları indirilmiş ve vergi tabanı genişletilmiştir. Program uygulamasıyla birlikte enflasyon oranı 1994 yılında % 7 oranına kadar gerilemiştir (Toprak, 2001). Kur istikrarı, enflasyon oranının düşmesi ve faiz gelirlerinin cazip olması ülkeye sermaye girişini artırmış, cari açıkların finansmanı kolaylaştırmıştır. Yalnız, 1993 sonuna kadar kur istikrarı sağlanmış olmasına belirlenen kur programda öngörüldüğü üzere ülke parası devalüe ediliyorsa da enflasyon oranı nominal döviz kuru oranını aştığı için peso reel olarak değerlendiriliyordu. 1994 yılından itibaren hem devlet hem de özel eliyle sektör pesoya bağlı ihraç kâğıtları yerine USD'ye dayalı ihraç kâğıtları çıkarmaya başlanmıştı. Bankalar bu kâğıtları iç piyasadan toplayarak ABD'den aldıkları kredilerin teminatı olarak kullanmışlardı. Meksika'da bunlar yaşanırken ABD'nin aşamalı olarak faiz artırma kararı Meksika'ya sermaye girişlerini azaltmıştı. (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

1994 yılı Ocak ayında ülkenin güneyindeki Chiapas gerillalarının başkaldırısı ve Ağustos ayındaki başkanlık seçimi nedeniyle ekonomik program olumsuz etkilenmiştir. ABD faizlerindeki yükseliş, döviz rezervlerindeki erime Meksika faiz oranlarını aşırı yükseltmiştir (Toprak, 2001). Belli aralıklarla da olsa sonuçta % 15 devalüasyon yapılmış ancak sonuç alınamayınca 1994 yılı Ekim ayında kur dalgalanmaya bırakılmıştır. Kriz bankacılık sektörünü etkisi altına alarak yayılma etkisi yarattı ve Arjantin, Brezilya borsalarında hissedildi (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001). Sonuçta, 1995 yılında ülke 6,2 oranında küçüldü ve içlerinde büyük bankaların da bulunduğu 11 banka kapatıldı. IMF, Dünya Bankası ve ABD'nin hazırladığı yardım

paketi ile müdahalede bulundu. Bu müdahalenin maliyeti ise GSYH'nin % 12'sini bulmuştur (Toprak, 2001).

1.3.3.8. Güney Doğu Asya Krizi (1997)

1990'lardan itibaren Doğu Asya ülkeleri ekonomilerini dışa açma politikası izlemeye başladılar. Finansal sektöre giriş engelleri, şirketlerin borçlanmayla finansmanına sınırlamaları gibi düzenleyici kurallar kaldırıldı. Buna karşılık doğrudan yabancı yatırımları girişinde ve bankacılık sektöründe yabancıların pay sahibi olması konularında sınırlamalar kaldırılmadı. Bu konularda Doğu Asya ülkeleri (Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Güney Kore) arasında bazı farklılıklar olsa da genel yapı bu şekilde özetlenebilir. Endonezya sermaye kontrollerini ve kısa vadeli sermaye girişine izin veren ilk ülke olmuştur. Ardından Tayland, Malezya vs. devam etmiştir (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

1992–1996 yılları arasında gerçekleşen sermaye girişleri nedeniyle Asya'da faiz oranları düşmüş ve yatırımlar için ucuz finansman olanağı doğmuştur. Banka kredilerinin büyük bir bölümü spekülasyon yatırım projelerine ve gayrimenkul sektörüne verilmiştir. 1996 itibarıyla Tayland'da gayrimenkul sektörüne açılan krediler 160 Milyar USD tutarında olup, toplam kredilerin % 30–40'ını teşkil etmiştir. Bu dönemde özel sektöre açılan banka kredilerinin GSYH'ye oranı Hong Kong'da % 48, Endonezya'da % 62, Malezya'da % 40, Filipinlerde % 115 ve Tayland'da % 70'dir. Karşılaştırma açısından aynı oran Almanya'da % 19, İngiltere'de % 16 ve Amerika'da % 21,5 olarak gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde gayrimenkul sektörüne açılan kredilerin oranı, takipteki kredilerin artmasına rağmen yükselmeye devam etmiştir. Goldman Sachs tarafından yapılan bir analize göre, 1997–1999 yıllarında takipteki krediler Singapur'da % 11, Hong Kong'da % 15, Malezya'da % 20, Kore'de % 34, Tayland'da ise % 50 artmıştır (Erdönmez, 2005).

Bankaların borçlanma sınırlarının olmayışı 1996 yılının sonuna gelindiğinde ekonomik sistemi sıkıntıya sokmaya başlamıştı. Şöyle ki; bankaların aldığı borç 67 Milyar USD'a çıkmış üstelik bu borcun 50 Milyar USD'lık kısmı kısa vadeli borçlardan oluşuyordu. Bankalar dışardan kısa vadeli ve düşük faizle borç alıp rekabette etkisiyle borcun vadesiyle uyumlu olmayan fakat yüksek faizle borç veriyorlardı. Döviz

borcunun bu kadar armasının sebeplerinden birisi de sabit kur ve yarı sabit kur uygulamaları olmuştur. 1995 yılından sonra sabit kur politikası ve sermaye girişleri zamanla bu ülke paralarını değerli hale getirmiş ve dış ticarete Japonya karşısında bu ülkeler rekabet üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

1997 yılına gelindiğinde kurlar üzerindeki devalüasyon beklentisi ekonomiler üzerine baskıya dönüşmüştü. Devalüasyon beklentisi halkın ve yatırımcıların ellerindeki nakdi USD'a çevirmesi sonucu devalüasyon yapılmak zorunda kalınmıştı. (sabit kur politikasından dalgalı kur politikasına geçilmişti) Devalüasyon sonrası dış borçlanma pahalı hale gelmiş, sabit kura göre kendisini ayarlamış olan bankalar ise zor duruma düşmüştür (Toprak, 2001). Bankalar ve finansal kuruluşlar ülke paralarının devalüe edilmesini takiben kredilerini geri çağırmaya başlamışlardır. Bu kuruluşların uzun dönemli aktiflerini likidite edememeleri Doğu Asya ülkesindeki finansal sistemler için sıkıntı yaratmıştır (Erdönmez, 2005). Kriz başta Tayland finansal piyasaları ile sınırlı iken hızla bölgenin diğer ülkelerine sıçramış hatta bölgenin güçlü ülkeleri Japonya ve Çin'i de etkilemiştir. Kriz sonunda Malezya, Endonezya ve Güney Kore paraları % 40 civarında değer kaybetmiştir (Toprak, 2001).

1.3.3.9. Rusya Krizi (1998)

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Rusya Federasyonu'nda serbest piyasaya ekonomisine geçme yönünde reformlar yapılmaya başlanmıştı. Bu amaçla özelleştirmeler yapılmaya başlanmış sonuçta ekonominin % 72'si özelleştirilmiştir. Ruble konvertibl hale getirilmiş ve ülke ekonomisinin dışa açılmasını sağlamak adına gümrük vergilerinde indirimler yapılmış, ticaret kotaları kaldırılmış ve lisans uygulamalarına son verilmişti (Altunöz, 2013). Sermaye hareketlerinin serbestliği ve sabit kur politikalarının cesaretlendirdiği sermaye akımları, Meksika krizinden sonra özellikle Rusya'ya yöneldi. Rusya'nın finans kurumları da portföylerindeki devlet tahvillerini artırıp ardından bu kamu kâğıtlarını teminat göstererek döviz cinsinden borçlandılar (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

Sermaye akımlarının ülkeye girişine karşın ülkenin yapısal ekonomik sorunları nedeniyle bu sermaye akımlarından yeterli düzeyde yararlanılamamıştır. Gelişmemiş bankacılık sektörü, kayıt dışı ekonominin fazla olması, merkez bankasının sıkı para

politikaları, kronik bütçe açıkları bu sonucun belirli sebepleri olarak sayılabilir. Ayrıca, ihracatı hammaddeye ihracına bağlı olan Rusya'nın Asya krizi sonrası hammadde fiyatlarının düşüşü nedeniyle ülkenin ihracatını düşürmüş ve döviz rezervlerinin erimesine yol açmıştı (Altunöz, 2013). Bu durum 1997'nin ortalarından sonra sermayedarların Rusya'ya olan bakışlarını değiştirmeye başladı. Ödemeler dengesinin bozulması, bütçe açıklarının borçlanma yoluyla finanse edilmesi ve hükümetin rublenin istikrarını koruma çabası kamu kâğıtlarının değerinin çok düşmesine neden oldu. 1998 yılı başlarında yatırımcılar kamu kâğıtlarını ve rublelerin satışını artırmaya başlamaları üzerine Rusya hükümeti önlem olarak iskonto oranlarını üç katına çıkarmıştır. İskonto oranlarını yükseltilmesi sorunu çözmezince rublenin konvertible aralığı düşürüldü. Ayrıca kamu kâğıtlarını kullanarak dış borç alan bankalar kamu kâğıtlarının değerinin düşmesi üzerine borçlarını ödeyemez duruma düştüler. Ardından Rusya, 17 Ağustos 1998 tarihinde dış borçları için 90 günlük moratoryum ilan etti.

1.3.3.10. Türkiye Krizi (2000–2001)

Türkiye Ekonomisi 1981 yılında 24 Ocak Kararları ile dışa açılmaya başlamış ve 1990 yılların başına kadar dışa açılma konusunda belli mesafe kat etmiştir. Bu dönemde ekonomik ve siyasi yapının değiştirilmesi yönünde çabalar gerekli yapısal değişikliği sağlayamaya yeterli olmamıştır. Bu nedenle 1990'lı yıllar, dünyadaki tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kriz yıllarıdır. Türkiye ekonomisi bu dönemde 1991, 1994 ve 1998 krizlerini yaşamıştır.

Krizlerin başlıca ekonomik nedenleri olarak, yüksek enflasyon yaşanması, istikrarsız büyüme nedeniyle iç borun sürdürülemez boyutlara ulaşması, başta finansal piyasalar olmak üzere ekonomideki yapısal sorunlar, piyasa derinliklerinin olmaması ve bunların yanında makroekonomik istikrarsızlar nedeniyle geleceğe yönelik olumlu beklenti oluşturulamaması. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra yurt içi faiz oranları nedeniyle kısa vadeli sermaye girişlerinde artma olmuş, TL reel olarak değer kazanmıştır. Olumsuz beklentiler ülkede yatırımcı ve tasarruf tarafları açısından işlem süreçlerinde vadelerin kısılmasına neden olmuştur. Ekonomik ortam böyleyken ekonomiye paralel olarak siyasi ortamda da belirsizlikleri beslemiştir (BDDK, 2009).

Türkiye’de 1990–2002 yılları arası koalisyon hükümetleri yıllarıdır. Bunun yanında, faali meçhul cinayetler, terör meselesi ve son olarak 28 Şubat 1997 darbesi ülke içindeki siyasi istikrarsızlık kaynaklarıdır. Ekonomisi dışa bağımlı olan Türkiye ekonomisinin 1991 yılındaki Körfez Krizinden ciddi şekilde etkileniştir. Tüm bu siyasi süreç yanında 1997 yılındaki Güney Doğu Asya Kriz ve 1998 Rusya Krizi sermaye akımı ve dış ticaret kanalları yoluyla Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemişlerdir. Ülke de ve dünya da bu gelişmeler olurken Türk bankacılık sisteminin yapısal eksiklikler, denetim yetersizliği, piyasa şartlarına göre hareket etmeyen kamu bankaları ve özkaynak yetersizlikleri nedeniyle risklere karşı aşırı duyarlı halde olması Türkiye için ayrı bir engeldir.

Türkiye 1999’un sonunda yüksek enflasyon ve kamu iç borçlanma sorununu çözmek için IMF ile bir ‘stand by anlaşması’ yaptı. Üç yıl sürmesi kararlaştırılan bu anlaşma amacı; tüketici enflasyonunu 2000 yılında % 25’e, 2001 yılında % 12’ye ve 2002 yılında % 7’ye indirmek, reel faiz oranlarını makul düzeye indirmek, ekonomik büyüme potansiyelini artırmak ve kaynakların daha etkin ve adil dağılmasını sağlamaktı. İstenen düzeyde düşmeyen enflasyon oranı ve ülkede uygulanan sabit kurun birleşmesi sonucunda yerli para aşırı değerlenmiş, böylece cari açık artmış, bu yapının ilelebet devam etmeyeceği ve sonraki dönemlerde talebi kısıcıcı etki yaratacağı beklentisi piyasalara hâkim olmaya başlamıştı. Yaşanan bu süreç stand by anlaşmasının oluşturduğu olumlu beklentiyi kırdı ve bu program, henüz 1 yılını doldurmadan ekonominin krize girmesi nedeniyle iptal edildi (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

2000 yılının kasım ayında faiz oranları önemli ölçüde yükselmesi ve güvensiz ortam nedeniyle yurt dışına büyük boyutlu sermaye çıkışları yaşanmış, Merkez Bankası rezervleri hızla erimiş ve hisse setleri piyasalarında keskin bir düşüş yaşanmıştır (BDDK, 2009). Uygulanan sabit kur sistemi ve bu dönemde merkez bankasının rezervlerinin erimesi nedeniyle kurlar üzerinde baskı piyasalarda devalüasyon beklentisi oluşturdu. Beklenti artıkça dövize yönelen spekülasyon talebi de arttı. 19 Şubat 2001’de yaşanan siyasi olumsuzluğun tetiklemesiyle ve diğer ekonomik nedenlerle döviz kuru dalgalanma bırakıldı. Kriz başlangıcından 3 ay sonra milli gelirden % 11,5 oranında daralma oldu (Chambers, 2004).

Kurların serbest bırakılması ile birlikte para ve likidite krizi artan faiz oranları ile birlikte yapısı zaten zayıf olan bankacılık krizine dönüştü. Sonuçta birçok banka TMSF'ye devredilmek zorunda kalındı. 2001 yılının Mayıs'ında da IMF ile tekrar masaya oturularak 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' adıyla yeni bir program yapıldı. Bu programın 1999 yılı stand by anlaşmasından temel farkı özellikle kur politikasındaki farklılıktır. Para politikalarının dalgalı kur sisteminde etkinliğini ve artırmak için Merkez Bankasının bağımsızlığını sağlayacak şekilde kanun değişiklikleri yapıldı (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

1.4. Finansal Krizlerin Genel Nedenleri

Buraya kadar genel olarak süreçlerini anlattığımız krizlerin ayırt edici özellikleri yanında birçok ortak özelliklerinin olduğu görülmektedir. Krizlerin genel nedenlerinin ortak özellikleri kısaca şöyle özetlenebilir.

Her ekonomik kriz sonuçta finansal krize dönüşür: Başlangıç noktası ister reel sektör ister mali sektör olsun her ekonomik kriz sonuçta parasal/finansal bir krize dönüşür. Çünkü her ekonomik krizin piyasaları sürüklediği nokta; kaynak sorunu ve ödemeler (borçların geri dönmemesi) sorunudur. Örneğin ekonomide bir kriz başlamışsa, kriz öncelikle borsalarda büyük değer kayıplarıyla kendini gösterir. Bu değer kayıpları bankacılık sektöründe paniklere neden olmakta ve ardın da döviz alımına yönelik başlamaktadır. Sonuçta, özel kuruluşların ve devletlerin borçlarını ödeyemez noktasına gelmesine kadar ulaşabilmektedir (Eğilmez, 2011).

Faiz krize yol açar ve kriz dönemlerinde krizi derinleştirir: Faiz, yapısı gereği borçlanmanın maliyetidir ve borçlanma anında kesinleşen artı borç ile beraber borç (anapara) üstüne borçtur (faiz). Faiz, nominal faiz reel faiz olmak üzere iki başlık altında yansıtılır. Nominal faiz oranını belirleyen faktörler; reel faiz oranı, enflasyon primi, ödeyememe risk primi, likidite primi ve vade riski primidir. Reel faiz oranı ise, enflasyondan arındırılmış faiz oranıdır. Diğer yandan reel faiz, yatırımcıların bekledikleri verim oranı ile tasarruf sahiplerinin bugünkü tüketimle gelecek dönemdeki tüketim arasındaki zaman tercihinin bir fonksiyonudur. Enflasyon arttığında genelde nominal faiz oranı da artar. Eğer faiz oranı enflasyonun gerisinde kalırsa, hane halkının

tasarrufları eriyecek ve yatırımlar bundan zarar görecektir. Bu nedenle fon arz edenleri/borç verenleri enflasyonun negatif etkisinden korumak için reel faize enflasyon primi ilave edilmektedir (Erol, 2014). Faiz oranları yükseldiğinde, yatırımcıların doğrudan yatırım maliyetleri de artar. Faizlerin yükselmesi, faiz getirisinin reel ekonomik faaliyetlerden elde edilmesi muhtemel getiriden daha kârlı hale geleceğinden yatırımcılar doğrudan yatırımlarını kısararak ellerindeki sermayeyi de faize yatırırlar. Bu durumda sermaye–reel ekonomi bağı zayıflayacağından ekonomi sistemi zarar görür. Ekonominin bütün bir sisteminin bu yapıyı esas alması finansal piyasaların istikrarını bozmaktadır. Konuyla ilgili diğer analizler ilerleyen bölümlerde yapılacağından burada detayını girilmeyecektir.

Döviz borçlanma politikaları krize yol açabilir: Yabancı para cinsinden borçlanma ile ilgili en temel kural, ‘döviz gelirin yoksa döviz cinsinden borçlanma’ kuralıdır. Tasarrufların yetersiz olduğu dolayısıyla fon açığı olan piyasalarda yatırımların kaynağı dış piyasalardan borçlanma yoluyla elde edilmeye çalışılır. Kriz dönemlerinde döviz kurlarındaki bir değişiklik veya böyle bir beklenti nedeniyle piyasada döviz talebi artar. Bu saikle yabancı paraların yerli para cinsinden değeri yükselmesi sonucunda yabancı para cinsinden borcu olan yatırımcıların yerli para cinsinden borç yükü artar. Bu dönemde döviz geliri olan yatırımcıların borçlarını döndürmeleri mümkün iken döviz geliri olmayan yatırımcıların borçlarını geri ödemeleri zorlaşır. Bir ekonomide borçların geri ödenememesi sorunu giderek krize yol açar. 1929 Büyük Bunalım, ERM Krizi, 1989 İsveç Krizi, 1994 Meksika Krizi, Güney Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi ve 2000–2001 Türkiye Krizi bunun en bariz örnekleridir.

Sanal sektörün reel ekonomiden kopuşu krizin habercisidir: Reel sektör, mal, hizmet ve diğer değerlerin alınıp satıldığı piyasadır. Bu piyasa talep konusu değerlerin bizzat kendileri alınıp satılır. Sanal sektör ise, mal, hizmet ve diğer değerleri temsil eden kâğıtların (hisse senedi, fon belgesi, tahvil vb. gibi) alınıp satıldığı piyasadır. Reel ekonomide arz ve talebi fiyatlar belirler, fiyatlar düşünce talep artarken fiyatlar yükselirken talep azalır. Sanal piyasada ise fiyatlar yükselirken talep artarken fiyatlar düşerken talep azalır. Örneğin, bir şirketin gerçek değeri (defter değeri) değişmese bile bu şirketin borsada işlem gören hisselerinin değeri farklı motivasyon araçları

(beklentiler, kaldıraçlar, spekülasyon, manipülasyon vb.) gerçek değerinden daha yüksek olabilir. Borsa değerinin gerçek değerinden yükselmesi şirketin gerçek değerinin yükseldiği yanılsamasına neden olur. İyimserlik üreten bu tablo nedeniyle şirket hisselerine talep artar. Yalnız bir noktada, beklentiler ve diğer saiklerle şirketin sanal değeri düşmeye başlamasıyla panik başlar ve sanal değerinde fazla değer kaybı henüz yaşanmadan herkes elindeki hisseyi satmaya çalışır, bu noktadan sonra yanılsamanın doğurduğu risk krize yol açar (Eğilmez, 2011). Sanal sektör ürünü olan türev finansal araçlarını aynı değerlendirmeye dâhil edilebilir. Lale Soğanı Krizi, Mississippi ve South Sea Krizi ve 1990 Japonya Krizi bu olgunun en bariz örnekleridir.

20. yüzyıl öncesi krizler ülke veya bölgesel krizlerdir: Küreselleşme öncesi krizlerin etkileri krizin çıktığı ülke sınırlı olurdu. 1929 büyük bunalımı bu durumun istisna gibi gözüktü de, o dönemde dünyanın önemli bir bölümünün sosyalist sisteme bağlı olduğu için krizin bütün dünyaya yayılması söz konusu olmamıştır (Eğilmez, 2011). 1997 Güneydoğu Asya Krizi ve benzeri krizler bölgesel etkiye sahiptirler. Dolayısıyla yukarıda detayları verilen bu krizleri küresel kriz olarak adlandıramaz.

Talebin ve talebi destekleyen kredilerin bir noktaya odaklanması ekonomik krize yol açar: Talebin belli bir noktaya yönelmesi söz konusu alanda arzı da artıracak, birbirini besleyen bu duruma banka kredilerinin de katkı sağlaması hem fiyatlarda aşırı şişmeye neden olacak hem de kredi riskinin tek sepette toplanması sonucunu doğuracaktır. Oluşan suni hava dağıldığında hem yatırımcılar hem de kredi kuruluşları zarar edecektir.

BÖLÜM II

2. 2008 EKONOMİK KRİZİ VE NEDENLERİ

Dünyada genelinde ekonomik krizler tarihi incelendiğinde, finansal krizlerin reel sektör krizlerine nispeten çok fazla olduğu görülecektir. Ekonomileri finansal krizlere götüren süreçlerin genel yapısı ise şu şekilde özetlenebilir; bu süreç genel itibarı ile çılgınlık, panik ve çöküş şeklindedir (Aliber, 2013).

Çılgınlık dönemlerinde ekonomik aktörler beklentilerini olumlu yönde yükselttiler, olumlu havanın hakim olduğu dönemler de ise risk algısı azalır. Varlık fiyatlarının sürekli artması ve yüksek kârlar ekonomik körlüğü besler. Varlık fiyatlarının şişme potansiyeli sonsuz değildir, bir nokta sistem hata verdiği risk analizleri yapılamaya başlanır. Bu noktada olumlu beklentiler yerini olumsuz beklentilere bırakır ve panik başlar. Olumsuz beklentiler de doğası gereği ekonomik bir faaliyete sadece risk algısı ile bakmayı zorunlu kılar. Sonuçta, ekonomik sürecin geldiği nokta gün yüzüne çıkar ve çöküş süreci başlar.

Dünya ekonomisinde, 1980 sonrası liberalleşme ve küreselleşme öncesi krizlerin yayılma etkisinin daha az, bu dönemden sonra yaşanan krizlerin hem fazla olması hem de yayılma etkilerinin daha hızlı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, ekonomik sistemin bu tarihten tabanının genişlemesi, işlem hacmi ve hızların artmasıdır. Örneğin, bir ülkeye yabancı para girişinin artması ülke parasının her zaman değerlendirilmesine ve varlık fiyatlarının yükselmesine yol açar. Varlık fiyatlarının artmasıyla birlik ülkede menkul kıymet satıcıları hemen tüm kazançlarını yurt içi kaynaklardan yeni menkul kıymet satın alımında kullanır. Fiyat artışlarına diğer ülkelerin katılmasıyla ekonomideki diğer sektörler de paralel olarak büyümeye başlar. Bu dönemde emlak hisse senedi ya da bir veya birkaç emtianın yükselişi tüketim ve yatırımların artışını da körükler. Sonuçta bu süreç ekonomik büyümeyi hızlandırır. Hızlanan ekonomik büyüme temposu yatırımcıların ve kredi verenlerin iyimserliğini hızlı yükseltir (Aliber, 2013). Dolayısıyla bir kriz söz konusu olduğunda da süreç

tersine döner, krizin hızı da etkisi de aynı oranda yüksek olur. Bu durumun en bariz örneği 2008 ABD finansal krizidir.

2.1. ABD Finansal Krizi (2008)

Klasik iktisat bilimi üretim faktörlerini dört ana faktör üzerinden inceler. Bunlar; emek, toprak, sermaye ve girişimci. Anımsanacağı gibi, bir tüketim mal ve hizmetinin, tüketiciler tarafından satın alınmak istenmesinin temel nedeni söz konusu mal ve hizmetin tüketiminden elde edilecek tatmindir. Üretim faktörleri bu tatminin elde edilmesine yarayacak mal ve hizmetlerinin üretimi için gerekli faktörlerdir. Teknoloji, son yıllarda geldiği nokta ve ekonomik hayata getirdiği değişim nedeniyle ayrı bir üretim faktörü olarak sayılabilir.

Bilgiye daha kolay ve ucuz ulaşılabilmesini, bilginin daha etkin kullanılabilmesini, sayısal tekniklerle birlikte risk ve getiri beklentilerine göre birçok finansal ürünün geliştirilmesi, her alanda teknolojiye dayalı gelişmeler teknolojinin bir üretim faktörü işlevi gördüğünü gösteriyor. Bu açıdan konumuz gereği finansal sisteme bakacak olursak son yıllardaki, finansal ürünlerdeki çeşitlilik, risk tercihlerinin genişlemesi, katılımcı sayısının artması ve piyasaların büyümesi, teknolojinin getirisi olduğundan şüphe yoktur.

Ayrıca teknolojik gelişmeler banka odaklı finansal piyasaları, piyasa odaklı finansal piyasalara geçiş yönünde yapısal anlamda bir değişime uğratmıştır. Her bilginin dikkatle ele alındığı, 24 saat sürekli işleyen ve coğrafi sınırları olmayan, odağında ise ABD piyasalarının olduğu bir piyasalar sistemi ortaya çıkmış, tüm dünyada yaşanan finansal liberalizasyon, fon akımlarının hareket kabiliyetini artırmış ve ekonomik kararların etki alanı artmıştır. ABD’de yaşanan bir sıkıntı küresel sistem içerisindeki tüm piyasalara yansımakta, belli bir ülkeye has olayın etkisi aynen yaşanan krizde olduğu gibi düşünüldüğünden çok daha büyük olmuştur.

ABD’de 2007 yılında yaşanan finansal dalgalanma büyük ve gelişmiş bir ekonominin bankacılık sistemini geçmişte emsali olmayan bir şekilde sıkıntıya sürüklemiş, başta denetleyici ve düzenleyici kurumlar olmak üzere herkesi nerede hata yapıldığı konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Mortgage kredilerinde geri ödemelerde

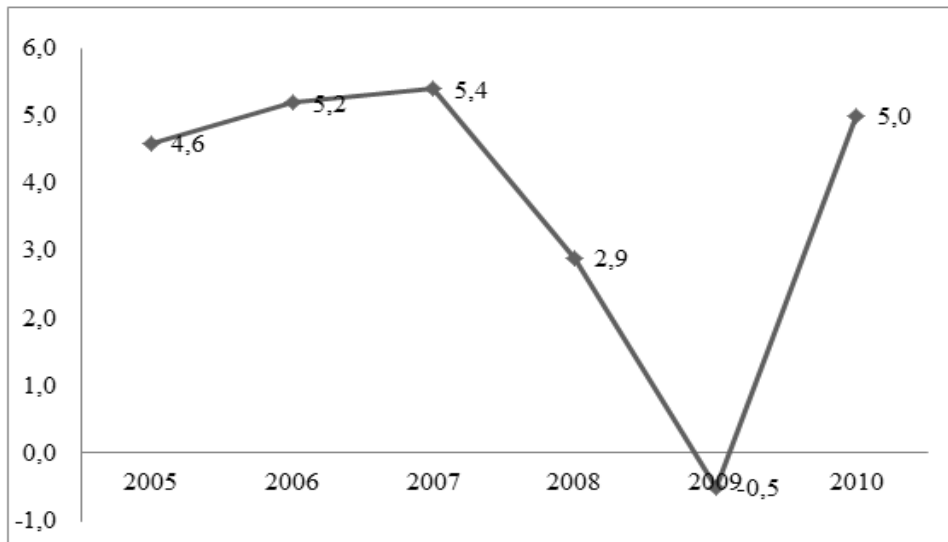
yaşanan sorunlarla ortaya çıkan finansal dalgalanma, çok hassas dengeler üzerine kurulu ve birbiriyle ilişkili ABD piyasalarında büyük etki yaratmıştır. Mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler ile kredi türev ürünlerinin risklerinin ölçülmemesi, finansal kurumları etkilemiş ve mortgage kredi krizi olarak adlandırılan durum küresel bir likidite krizine dönüşmüştür.

ABD’de 2007 yazında meydana gelen finansal piyasalardaki sorunlar, Eylül 2008’de batmaz denen Lehman Brothers’ın iflas etmesi ve Merrill Lynch’in Bank of America’ya satılmasıyla krizin büyüklüğü ve derinliği konusundaki dünyadaki algıyı değiştirmiştir. Kredi piyasalarındaki işlemler durmuş, borsalar çökmüş ve birçok firmanın ödeme güçlüğüne düşmesi tüm uluslararası finans piyasaları etkilemiştir.

Kriz, ABD’de mortgage krizi olarak başlamasına karşın konuta dayalı kredilerdeki ödemelerin yapılamaması ve buna bağlı olarak oluşturulan menkul kıymetlerin zararı ile birlikte konut fiyatlarındaki düşüş, krizi nakit krizine dönüştürmüştür, bu durum ABD ile sınırlı kalmamış gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kredi faizlerini artmış, ülke paralarının değeri düşürmüştür, zayıflayan ekonomik kurumlar ya devlet eliyle desteklenmiş ya da kamulaştırılmıştır. Kriz edeniyile uluslararası dış ticaret azalmış ve dünya ekonomisinde küçülme yaşanmış hane halkları net servetlerinde ciddi oranda düşüş yaşanmıştır. Örneğin, ABD hane halkları net serveti % 15 düşmüştür (BDDK, 2008).

2008 ABD finansal krizinin kaynağı, aşırı değerlenen konut piyasasında fiyatların düşeceği beklentisi nedeniyle konut arzının artması ve buna ödenmeyen kredilerin teminatı olan konutlarında eklenmesiyle fiyatların hızla düşmesidir. Konut fiyatlarının düşmesi kredi teminatlarının düşmesine neden olmuştur. Aktifinde yüksek riskli varlıklar bulunan bankalar teminatları daha likit varlıklara çevirmeye başlamışlardır. Cari açıkları % 10’un üzerindeki ülkelerde sermaye hareketlerinin azalması nedeniyle kredi koşullarında daralmalar olmuş ve özel bankaların dışarıdan borçlanmaları aşırı düşmüştür. Türkiye’de özel bankaların dışarıdan borçlanmalarındaki azalma sadece Eylül 2008 ayı itibari ile 3,1 Milyar USD olmuştur. Bu oran aynı tarih itibari ile Rusya’da 6,6 Milyar USD, Kazakistan’da ise 13,2 Milyar USD olmuştur (BDDK, 2008).

Krizin dünya ekonomisi büyüme oranına yansımaları da olmuştur. Şekil 3.1’de görüldüğü üzere 2005 yılında % 4,6 oranında büyüyen dünya ekonomisi 2006’da % 5,2 oranında büyümüştür. 2007 yılında yine büyümeye bir önceki yıldan daha fazla büyüyen dünya ekonomisi, 2007 yılında ABD’de başlayan ekonomik sorunlar 2008 yılının son çeyreğinde dünya ekonomisini de etkisi altına alarak bir önceki yıla oranla büyük düşüş göstererek 2008 sonu itibari ile büyüme oranı % 2,9 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 3.1’deki verilerden de anlaşılacağı üzere kriz asıl etkisini 2009 yılında göstermiş ve bu dönemde dünya ekonomisi ortalama % -0,5 küçülerek dip noktası bu oran üzerinden gerçekleşmiştir. 2010’da ise dünya ekonomisi tekrar toparlanmaya başladığı ve dönem itibari ile kriz öncesi ortalama büyüme oranında büyüdüğü gözükmemektedir.

Grafik 1: Dünya Gayri Safi Hâsılası Yıllık Yüzde Değişim (%)

Kaynak: TKBB. (2012). Katılım Bankaları 2011 Raporu. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

2008 finansal krizi, teknolojik çağın oluşturduğu ekonomik sistemde yapısal değişiklikler yapmayı zorunlu hale getirmiş ve bu değişiklikler sistemin risklere dayanıklılık testlerinin ve kontrol sistemlerinin geliştirilmesi yönünden birçok getirisi olmuştur. Kriz anında ve sonrasında krizin etkilerini gidermeye yönelik yapılan müdahale ve düzenlemelerin hepsinin ekonomik sistemin yapısına yönelik olması, işleyen süreçler açısından umut vericidir. Ayrıca tüm sistemlerde olduğu gibi ekonomik sistemde de yapılan bu iyileştirmelerin etkileri uzun dönemde insan kalitesiyle orantılı olarak görülebilir. Daha öncede söylediğimiz üzere sistemler, sürecin kendisi ve onun

meşruiyetini belirleyen ahlaki yapısı ile bir bütündür. Açgözlülük, yolsuzluk ve benzeri motivasyonlarla hareket eden kişi, kurum ve kuruluşlar için en iyi sistemler bile krizlere karşı çözüm olamayabilir.

2.2. Krizinin Nedenleri

Buraya kadar ayrıntıları verilen ekonomik krizlerin genel nedenleri yanında 2008 finansal krizinin özel nedenleri aşağıda kısaca açıklanmıştır. Bu çalışmanın konusunun anlaşılması yönünden bu nedenlerin anlaşılması önemlidir. Şöyle ki; çalışmanın ilerleyen kısmında, 2008 krizinin nedenlerinin mevduat bankaları ve katılım bankalarının işleyiş süreçleriyle karşılaştırmalı analizi yapılmaya çalışılacaktır. 2008 ekonomik krizinin birbirinden bağımsız olmayan nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Kriz öncesi genelde dünya ekonomisinde özelde ise ABD ekonomisindeki likidite bolluğu,
- Mortgage kredilerinin piyasa talep yapısına göre şekillenmesi,
- Kredilerin menkul kıymetleştirilmesi,
- Dünya ekonomisinde finansal liberalizasyonlar etkisiyle tasarruf ve yatırımların dolaşımının hızlanması ve yatırımları çeken gelişmiş ve gelişmekte olan ülke/ülkelerde beklentilerin olumlu yönde etkilemesi ve bu beklentilerin coşku etkisi yaratması,
- Kredi derecelendirme kuruluşlarının risklerin değerlendirmede yetersiz olmaları ve diğer etkenlerdir.

Maddeler halinde sıraladığımız bu özel nedenler bu çalışmanın amacı çerçevesinde detaylandırdıktan sonra çalışmanın son bölümde analizini yapmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Likidite Bolluğu

2000 yılından 2006 yılının sonlarına kadar FED politika olarak düşük faiz oranı uygulayarak ekonomide para bolluğuna müsaade etmiştir. ABD piyasalarını temel alan diğer ülke piyasa yapıcıları aynı politikayı izleme yönünde hareket etmişlerdir. Bu nedenle 2006 yılının sonlarına kadar finansal piyasadaki likidite sürekli yükselmiştir. Kriz öncesindeki bollaşan bu likiditenin bir kaynağını da banka kredileri

oluşturmaktadır. Bankalar ellerinde kredileri karlı operasyonlara dönüştürme konusunda önemli sıkıntılar yaşamaya başlamışlardır. Bankaların ellerindeki mevduatı krediye dönüştürme politikalarında gevşeme olmuş ve hiçbir geliri ve işi olmayan kişilere konut kredisi vermeye başlamışlardır. NINJA (no income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının özellikle konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına/balon etkisi yapmasına yol açmıştır (Alantar, 2008).

2.2.2. Mortgage Kredileri

ABD kredi sisteminde müşteriler dört ana başlıkta tasnif edilir ve krediler bu tasnif/derecelendirmeye göre kullanılır (BDDK, 2008). Bunlar;

- Subprime (alt gelir grubu),
- Devlet garantili/sigortalı (Ülkeye hizmeti geçen alt gelir grubu),
- Alt A (orta gelir grubu) ve
- Prime (üst gelir grubu)

Prime tasnifindeki müşteriler, yeterli gelire ve iyi kredi siciline sahip kişilerdir. Subprime müşteriler ise düşük gelir gruplarına ait kredi sicilleri kötü kişilerdir. Bu nedenle prime derecesindeki müşteriler, daha düşük faiz ve daha yüksek limitlerde alabilirken subprime derecesindeki müşteriler daha az limitli krediyi daha yüksek faizle alabilirler (Münir, 2007).

Amerikan hükümeti 2002 yılında almış olduğu bir kararla düşük gelirli vatandaşların ev sahibi olmasını sağlamak amacıyla vergi indirimleri getirmiştir. Hükümet bir yandan seçimlerde vermiş olduğu taahhüdü yerine getirmek isterken diğer yandan da ekonominin canlanmasını istiyordu. Bu amaçla 2003 yılında Amerikan Rüyası Peşin Ödeme Fonu Kanunu (American Dream Fund Act Payment) çıkarılmıştır. Çıkarılan bu kanun çerçevesinde 5 yılda yaklaşık 2,4 Milyar USD vergi indirimi sağlanarak 200.000 evin düşük gelirli vatandaşlar tarafından alınması hedeflenmiştir. Daha sonra (2006 yılında) azınlıkların da ev almasını sağlamak amacıyla kanun kapsamı genişletilerek 2006 Büyüyen Amerikan Konut Sahipliği Kanunu (Expanding American Homeownership Act of 2006) çıkarılmıştır (BDDK, 2008).

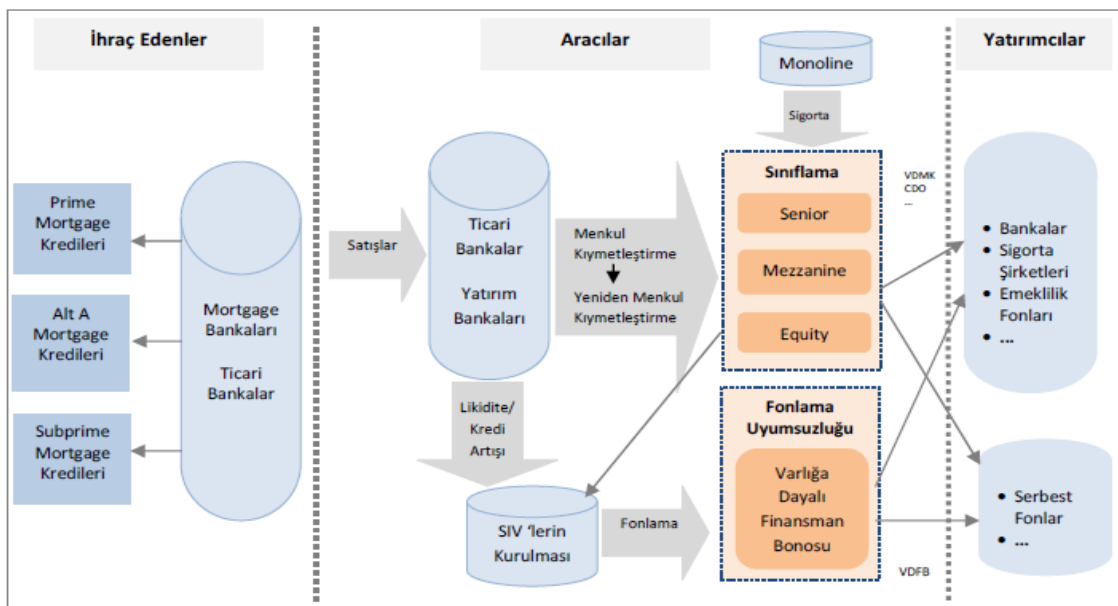
Mortgage kredileri, detayda birçok farklı şekli olmasına karşın değişken faiz oranlı ve sabit faiz oranlı olmak üzere iki temel kullandırma şekline sahipti. Her iki yöntemin de kendine göre avantajları ve dezavantajları olsa da kriz döneminde yükselen faiz oranları nedeniyle düşük gelirlilere verilen değişken faiz oranlı kredilerde dalgalanmalar daha fazla görülmüştür. 2008 Şubat ayında sabit faiz oranlı kredilerin % 3,5'nin, değişken faiz oranlı kredilerin ise % 7,6'sının ödeme güçlü yaşadığı görülmektedir. Bu oran subprime kredilerde % 21,5'tir (BDDK, 2008).

2.2.3. Menkul Kıymetleştirme

2008 krizinin nedenlerinden birisi de mortgage kredilerin menkul kıymetleştirilmesi yoluyla ikinci bir piyasa oluşturulmasıdır. Bu süreçte kredi konusu gayrimenkulün üzerine banka lehine ipotek konulduktan sonra banka tarafından gayrimenkulün değeri karşılığında menkul kıymet düzenlenerek kullandırılan krediler aracı kurumlara veya diğer yerli ve yabancı kurumlara uzun vadeli olarak satılır. Bu şekilde kredi geri ödemeleri (riskleri) gayrimenkule dayalı menkul kıymetleştirilmiş olur. Aracı kurumlar aldıkları bu menkul kıymetleri komisyon karşılığı yatırımcılara satarlar. Bu sistemde, menkul kıymeti alan kurum ve kuruluşlar krediden doğan bankanın alacağı faiz gelirlerini alarak kâr elde etmeye çalışırken finansal aracı kuruluşlar hem bilançolarındaki faiz riskini dağıtmakta hem de aracılık ve komisyon geliri elde etmektedirler (Crotty, 2009).

Mortgage kredi sisteminde kuruluşlar hem kredi verme hem de aracılık yapma işlemlerini birlikte yürütebilirler. Bu işlemler yapılırken elde edilen kâr ve komisyonların çok olması bu kuruluşların menkul kıymetleştirme işlemleri yapma iştahlarını artırmıştır. Mortgage kuruluşlarının bu iştahı zamanla kredilerin verilmesinde gösterilen özeni azaltmıştır. Kredi kriterlerinin gevşetilmesi nedeniyle artan kredi talebi sistemi büyütmüş yalnız diğer taraftan da sistemi daha riskli hale getirmiştir. Sistemde bu risklerin azaltılmasına yönelik menkul kıymet konusu kredinin sigortalanması seçeneği de mevcuttur. Sigorta şirketleri, kredinin anapara ve faiz ödemelerini garantilemesi karşılığında komisyon elde ederler. Sigorta şirketleri sistemde risk algısını azaltarak daha ucuz menkul kıymetleştirmenin önünü açarlar (BDDK, 2008).

Aşağıda Şekil 2’de menkul kıymetleştirme süreci resmedilmiştir. Şekilde de görüleceği üzere menkul kıymetleştirme sürecinde birinci piyasada yapılan işlemlerden sonra birinci piyasa işlerine dayalı olarak ikincil piyasa kurulmuştur. İlk bölümde kredi kullandıran ve kredi geri dönüşlerini satan mortgage bankaları bulunurken, ikinci bölümde bu kredileri alan ve kaldıraç kullanarak menkul kıymetleştirerek satan finansal aracı kurum ve kuruluşlar yer almaktadır. Ayrıca ikinci bölümde menkul kıymete konu kredileri sigortalayan sigorta şirketleri ve değer düzenleme/tasnif süreçleri yer almaktadır. Sürecin sonunda yer alan yatırımcılar ise üçüncü bölümde yer almaktadır.

Şekil 2: Menkul Kıymetleştirme Süreci

Kaynak: BDDK. (2008). ABD Mortgage Krizi Çalma Tebliği. s.7.

Menkul kıymetleştirmenin krizin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmesinin ana sebeplerinden birisi riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolaylaşmasıdır. Bu süreçte kredi ödemelerinde yapılamayan bir ödemenin domino etkisi yaparak menkul kıymeti alan diğer kuruluşları da etkilemesi ve dolayısıyla zarar anlamına gelmektedir (Alantar, 2008).

Mortgage sisteminde subprime kredilerindeki faiz oranlarının yüksek olması, yüksek risk yüksek getiri kuralı gereği menkul kıymetleştirmelerinde bu krediler üzerinden arttığını söylemek zor olmayacaktır. Sigorta şirketlerinin risk algısını azaltması subprime kredilerin kredi faiz oranının yüksek olması, hem kredi verenler

açısından hem de aracı ve yatırımcı kuruluşlar açısından bu kredileri cazip hale getirmiştir. Bu yönde büyüyen kredilerin geri ödenememe oranı 2008 Şubatında % 21,5 yükselmesi çarpan etkisi yaparak bütün sistemdeki yatırımcıları zarara uğratmıştır.

2.2.4. Beklentiler ve Coşku Etkisi

Dünya ekonomisinde finansal liberalizasyonlar etkisiyle tasarruf ve yatırımların dolaşımının hızlanması ve yatırımları çeken gelişmiş ve gelişmekte olan ülke/ülkelerde beklentilerin olumlu yönde etkilemesi kişi ve kurumları daha fazla kâr beklentisi güdüsüyle riskli işlere yönlendirmiştir. Özellikle yatırım bankalarının aktifleri içerisinde zehirli (toxic) kâğıt olarak nitelendirilen finansal varlıklar artmıştır. Ayrıca riskten korunmak için geliştirilen teknikler (hedge) spekülâtif amaçla kullanılmaya başlanmıştır. Yatırım bankalarının yanında hedge fonlarının uluslararası piyasalarda büyük yatırımcıların tasarruflarını yüksek getiri beklentisiyle dolaştırması ve bu fonlar küresel ekonomiyi dolaşırken aldıkları kısa ve uzun pozisyonlarda, açığa satışlarda, yüksek kaldıraç oranları kullanmaya başlamışlardır (Akgüç, 2009).

Kredi sisteminde, kredi verenin sadece kredi vermek amacıyla değil, finansal sistemin istikrarını koruyacak sınırlar dâhilinde kredi kullandırması ve teminatlarını yine bu çerçevede alması kredi sisteminin gereğidir. Kriz öncesi gevşetilen bu sınırlar piyasalarda coşku etkisi yaratmış, coşkunun etkisiyle birçok kişi ve kuruluş bu akıma ayak uydurmuşlardır. Bu dönemde konut fiyatlarının yükseleceği beklentisiyle birçok işsive yüksek ve değişken faiz oranlı konut kredisi kullandırılmış, kullandırılan bu krediler konut fiyatlarına talebi artırmış, talep artışıyla yükselen konut risklerin olumsuz psikolojik etkisini kırmıştır. ‘Konut fiyatlarındaki balon artışlar piyasada asimetrik bilgiye neden olmuş, kredi kullanıcılarının yanlış yönlendirilmesine yol açmış ve konut satın almanın bir yatırım aracı olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak, piyasada dengelerin bozulmasıyla kullandırılan krediler karşılığında teminat olarak gösterilen konutların değeri düşmüş ve teminat sağlamada güçlükler yaşanmıştır’ (BDDK, 2008).

2.2.5. Risk Değerlendirme Kuruluşları

Derecelendirme kuruluşları piyasaların risklerini ölçerek risk algısını ve beklentileri oluştururlar. Yatırımcıların bütün piyasaları detaylı bilmesi mümkün

olmadığından piyasa bilgisini kendine iş edinmiş bu kuruluşlardan yardım alırlar. Yahut kendini piyasa yatırımcılarına tanıtmak isteyen kurum ve kuruluşlar derecelendirme kurumlarına başvurarak kendilerini değerlendirmesini isterler. Bu kuruluşların yapmış olduğu değerlendirmeler bir anlamda piyasaların oluşmasında etkili olur.

Derecelendirme kuruluşları ile ilgili en önemli problem çıkar çatışmasıdır. Bankalarla ve diğer mali kuruluşlarla ilgili notlar veren kredi derecelendirme kuruluşları bu firmalar tarafından finanse edilmektedir. Hal böyle olunca derecelendirme kuruluşlarının objektif değerlendirme yapma kabiliyetleri azalmaktadır. Diğer yandan derecelendirme kuruluşları firmaların finansal problemlerini her zaman tespit edememektedirler. Bazen de sorunu kısmen veya çok gecikmeli olarak görebilmektedirler (Alantar, 2008).

2008 krizinde derecelendirme kuruluşları doğru değerlendirme yapamadıklarından (ahlaki tehlike) kriz öngörülemediği gibi kriz baş gösterdikten sonra ilgili kurumların notlarını düşürmüşlerdir.

2.2.6. Diğer Faktörler

Diğer faktörler arasında ABD’de düzenleyici kuruluş olan FED ve denetleyici kuruluş olan SEC gibi kurumların davranışları sayılabilir. Bu kurumlar krizi öngöremediği gibi krizin nereye varabileceği konusunda da tahminde bulunamadıklarından önlem almada gecikmişlerdir. Düzenleyici ve denetleyici kurumların finansal verileri ekonomik konjonktürün lehine yorumlaması yahut gerçeğe uygun yorumlayamaması ve yahut süreçte pasif kalmaları ekonomik ve siyasi anlamda stratejik kalmaları nedeniyle de olabilir.

Sonuç olarak, finansal küresel krizlerin temelinde yukarıda belirtilen sosyo–ekonomik nedenlerin olmasının yanında siyasi ahlaki yanlarının olduğunu görebilir. Diğer yandan teknolojinin ilerlemesine paralel olarak finansal ürün üretim süreçlerinin gelişmesi bu nedenle finansal işlemlerin bir hem reel ekonomik bağlarından uzaklaşması hem de finansal ürünlerin risklerinin analiz yapılamayacak kadar girift yapılara bürünmesi yeni dönem finansal krizlerin en temel faktörleri olarak görülmektedir. Bu yönüyle 2008 finansal krizinin etkilerinin dünya çapında görülmesi

nedeniyle krizleri tarihi içerisinde küresel ekonomik adlandırabileceğimiz tek kriz 2008 finansal krizidir.

BÖLÜM III

3. TÜRKİYE MALİ SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE KATILIM BANKACILIĞI

3.1. Türkiye Mali Sektörünün Yapısı

Finansal sistem ile ekonominin tümü arasındaki ilişkinin şekli, derecesi ve niteliği, bir bütün olarak ekonominin istikrar ve performansının en önemli belirleyicileridir. Şöyle ki, ekonomik birimlerin tasarruflarından oluşan fon fazlalarının verimli yatırımlara dönüşmesine gerek vardır. Finansal sistem, bu gereği yerine getirir ve bu gereği yerine getirirken de fon fazlalarını fon talep edenlere optimal biçimde, en düşük maliyetle ve en etkin şekilde akışını gerçekleştirerek ekonominin düzenli ve verimli çalışmasını sağlar (TBB, 2012).

Mali/finansal sektörün, ekonomik sistem içerisinde ödemeler mekanizmasının işleyişini sağlaması, risk yönetimi ve kaynak tahsisi gibi temel fonksiyonları vardır. Bu fonksiyonlarını finansal piyasalar, araçlar ve benzeri kanallarla gerçekleştirir. Reel ekonomik sistem ile karşılaştırıldığında mali sistem yapısı gereği risklere daha fazla açık ve bu nedenle değişkendir. Diğer yandan modern ekonomik sistemde finansal sistem reel ekonomi ile iç içe geçmiş olması nedeniyle mali sektördeki değişimler reel sektörü kendi değişimi yönünde etkilemektedir (Yay, Yay, & Yılmaz, 2001).

Katılım bankaları, finansal sistemin bir parçası olmasına karşın detaylarını daha sonra göreceğimiz üzere, çalışma şekilleri açısından ticaretin finansmanı ve reel kesimin garantörlüğünü yapması nedeniyle reel sektörün de bir parçasıdır. Katılım bankalarının bu yapısıyla mali sektördeki değişimlerden daha çok reel sektördeki değişimlerden etkilenebileceğini düşünebilir.

Çalışmamızın test alanını oluşturan 2008 krizi verileri ile bu bankaların risklere dayanıklılığını değerlendirebilmemiz için öncelikle mali sektörün yapısı ve katılım bankalarının mali sektör içerisindeki yeri, büyüklüğü ve katılım bankalarının felsefesi çalışma şekilleri ve katılım bankalarının geleneksel bankalardan farklarını bu bölümde kısaca açıklamaya çalışalım.

Türkiye’de Mali Sektörün Yapısı 2001 yılında yaşanan krizin ardından mali sektörün kendini toparlaması 2003 yılı sonuna kadar sürmüştür. Kriz sonra mali sektördeki yeniden yapılanma ve siyasi istikrar iç piyasanın düzelmesini sağlarken dış piyasada da beklentileri olumluya çevirmiştir. Oluşan bu atmosferde doğrudan ve dolaylı yatırımlar artmıştır. Bu yatırımlar bir yandan mali sektörün büyümesini sağlarken diğer yandan kriz öncesine nispeten derinleşmesini de sağlamıştır.

Tablo 1: Türkiye Mali Sisteminde Finansal Kuruluşlar; Bağlı Oldukları Kurumlar ile Kurum Sayısı

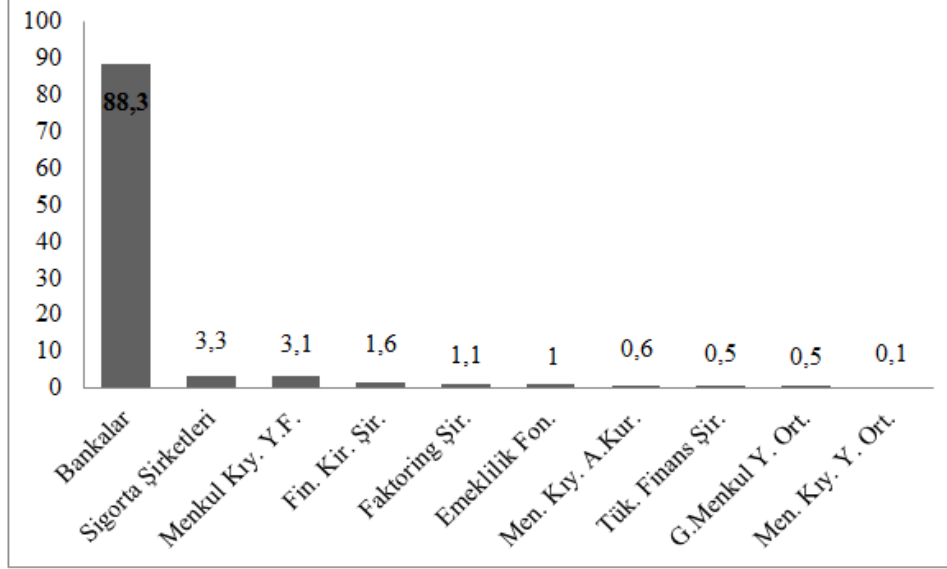
BDDK		SPK		Hazine Müsteşarlığı	
Bankalar	49	Aracı Kurum	73	Sigorta	64
Factoring	78	Vadeli İşlem Aracıları	1	Reasürans	2
Finansal Kiralama	31	Menkul Kıymet Yatırım Ortaklığı	18	Yetkili Müesseseler	755
Finansal Holding	3	Gayri Menkul Yatırım Ortaklığı	24	Kıymetli Maden Aracı Kuruluş	17
Finansman	13	Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları	5	Kıymetli Maden Üreticisi	11
Varlık Yönetim	9	Portföy	36		

Kaynak: BDDK. (2011). Finansal Piyasalar 2010 Raporu, s.20

Türkiye mali sistem düzenleyici ve denetleyici kurumlar ve finansal kurumlar olarak ikiye ayrılır. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı, BDDK, SPK, TMSF’dir. Finansal kurumlar ise; Bankalar, Menkul Kıymet Yatırım Fonları, Sigorta Şirketleri, Finansal Kiralama Şirketleri, Faktöring Şirketleri, Tüketici Finans Şirketleri, Menkul Kıymet Aracı Kurumları, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları, Emeklilik Fonları ve Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarıdır. Türkiye’de dünyanın birçok ekonomisinde olduğu gibi finansal kuruluşların yapı üç saç ayağı üzerine kuruludur. Finansal yapının görünümü aşağıda görüldüğü üzere BDDK, SPK ve Hazine Müsteşarlığı üzerine kuruludur.

Aşağıda detayları görüleceği üzere ülkemizdeki bankacılık sektörünün mali sistem içerisindeki payı çok büyüktür. Bir fikir vermesi açısından Grafik 2’de mali sistem içerisindeki bankacılık sektörünün 2011 yılına ait payı aşağıda örnek olarak verilmiştir. Grafik 2’den de görüleceği üzere mali sistemin bilanço büyüklüğünün % 88,3’ü bankalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bankaların krizlere karşı duyarlılık

derecesi aynı zamanda ekonominin genelinin krizlere duyarlılığı ile ilgili bir fikir verme seviyesindedir.

Grafik 2: Mali Kesimin 2009 Yılı Bilanço Büyüklüğünün Dağılımı (%)

Kaynak: TCMB. (2011). Finansal İstikrar 2010 Raporu, s: 39

Mali/finansal sektörün ülkemiz GSYH'ne oranının yıllara göre değişikliğini dünya ortalamasına ve gelişmekte olan ülkeler ortalamasına karşılaştırmalı olarak bakacak olursak, bu şekildeki bir görünüm konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Tablo 2'de Finansal Sektör Seçilmiş Göstergelerinin GSYH'ye oranı Dünya ve Gelişmekte Olan Ülkeler ile Karşılaştırmalı görülmektedir. Tablo 2'den görüleceği üzere ülkemiz mali sektörü seçilmiş kalemlerin GSYH'ye oranı 2001 ve 2002 yıllarında dünya ortalamasının altında iken 2010 ve sonrası yıllarda dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin GSYH'ne oranı ise 2001 ve 2002 yıllarında ortalamanın sırasıyla 3,33 ve 3,19 gibi rakamla ortalamanın üzerinde iken 2010 yılında nispeten artarak 3,40 olmuştur. 2011 ve 2012 yılların ise yine bu oran önceki yıllara nispeten azalmış ve sırasıyla 3,03 ve 2,19 olarak toplam ortalamanın üzerinde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak ülkemiz mali sektörünün GSYH'ne oranı son yıllarda dünya ortalaması ile hemen hemen aynı oranda iken gelişmekte olan ülkelerin ortalamasından büyüktür.

Tablo 2: Finansal Sektörün Seçilmiş Göstergelerinin Karşılaştırması (%)

	2001		2002		2010	
	TR/Dünya	TR/GOÜ	TR/Dünya	TR/GOÜ	TR/Dünya	TR/GOÜ
Banka Aktifi	0,21	1,65	0,17	1,34	0,62	2,94
Sermaye Piyasası	0,27	4,45	0,21	3,18	0,37	2,59
Hisse Senedi	0,24	3,49	0,17	2,06	0,58	2,51
Tahvil ve Bono	0,29	5,25	0,23	3,98	0,25	2,71
Toplam	0,24	2,49	0,19	1,87	0,48	2,77
GSYH	0,77	3,33	0,72	3,19	1,17	3,40

Kaynak: TBB. (2013). Türkiye’de Bankacılık Sektörü 2009-2013 Aralığı Raporu (*IMF, Global Financial Stability Report*)

Mali/finansal sektörün ülkemiz GSYH’ne oranının yıllara göre değişikliğini dünya ortalamasına ve gelişmekte olan ülkeler ortalamasına karşılaştırmalı olarak bakacak olursak, bu şekildeki bir görünüm konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Tablo 2’de Finansal Sektör Seçilmiş Göstergelerinin GSYH’ye Oranı Dünya ve Gelişmekte Olan Ülkeler ile Karşılaştırmalı görülmektedir. Tablo 2’den görüleceği üzere ülkemiz mali sektörü seçilmiş kalemlerin GSYH’ye oranı 2001 ve 2002 yıllarında dünya ortalamasının altında iken 2010 ve sonrası yıllarda dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin GSYH’ne oranı ise 2001 ve 2002 yıllarında ortalamanın sırasıyla 3,33 ve 3,19 gibi rakamla ortalamanın üzerinde iken 2010 yılında nispeten artarak 3,40 olmuştur. 2011 ve 2012 yılların ise yine bu oran önceki yıllara nispeten azalmış ve sırasıyla 3,03 ve 2,19 olarak toplam ortalamanın üzerinde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak ülkemiz mali sektörünün GSYH’ne oranı son yıllarda dünya ortalaması ile hemen hemen aynı oranda iken gelişmekte olan ülkelerin ortalamasından büyüktür.

3.1.1. Türk Bankacılık Sektörü

Osmanlı’da toplumsal hayatın tüm alanları ile modern anlamda dönüşümün başlangıcı 19.yüzyıl ortalarından itibaren başlar. Bu dönüşüm diğer alanlarla beraber finansal sistemde de yaşanmıştır. Finansal sistemin başat sektörü olan bankacılık

sisteminin Osmanlı iktisadi sisteminde yer bulmaya başlaması da yine bu tarihlerde olmuştur. Osmanlı'da ilk banka 1847 yılında yabancı sarrafların kurduğu İstanbul Bankasıdır. Yerli sermaye ile kurulan ilk banka ise 1863 yılında kurulan tarım kredi kooperatiflerinin 1888 yılında Ziraat Bankasına dönüşmesiyle kurulmuştur (TBB, 2012).

Osmanlı devletinde yapılanmaya başlayan bankacılık sektörü Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'lere kadar yapısal olarak çok da değişmeyen/gelişmeyen bir seyir izler (TBB, 2012). 1980 sonra ülke ekonomisinin dışa açılma yöndeki politikalarıyla iktisadi hayatta derinleşmiş ve bankacılık sektörü de bu tarihten sonra gelişmeye başlamıştır. 1985 yılında bankacılık sektörüne özel finans kurumları, bu günkü adıyla katılım bankacılığı dâhil olmuştur. Bu bankalar faizsizlik ilkesiyle çalışmakta olup geleneksel bankalara yerine ikame edilebilecek büyüklük ve etkinlikte olmasalar bile bir seçenek olarak birçok krizden çıkıp günümüze kadar gelmişlerdir.

Tablo 3: Türkiye'de Bankacılık Sektörü, Banka Türleri ve Sayıları

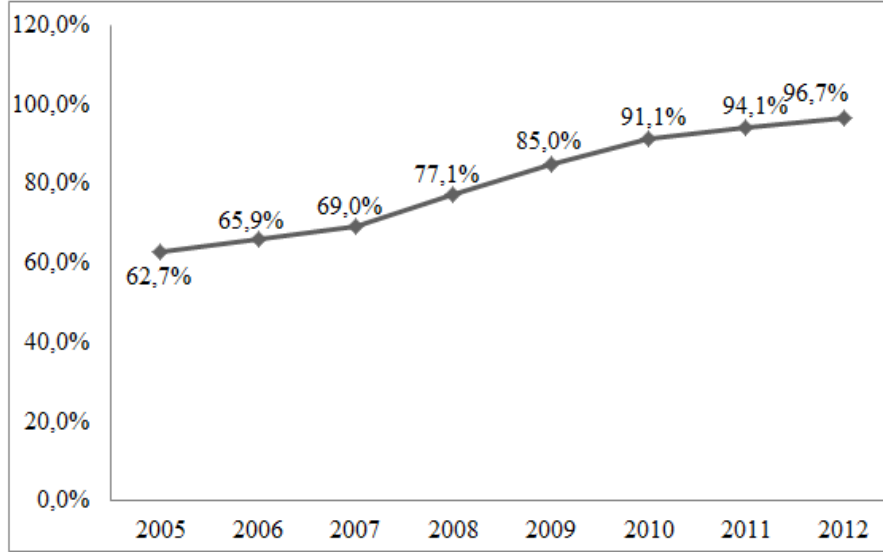
	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>2010</u>	<u>2011</u>	<u>2012</u>	<u>2013</u>
Mevduat Bankaları	32	32	32	31	32	32
Kamu Sermayeli	3	3	3	3	3	3
Özel Sermayeli	11	11	11	11	12	12
Yabancı Sermayeli	17	17	17	16	16	17
Tas.Mevd.Sig.Fonu. Devr. Bankalar	1	1	1	1	1	1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	13	13	13	13	13
Katılım Bankaları	4	4	4	4	4	4
TOPLAM	49	49	49	48	49	49

Kaynak: TBB.(2013). Türkiye'de Bankacılık Sektörü 2009-2013 Raporu.

Günümüz bankacılık yapısının ana omurgasını üç (3) çeşit banka türü oluşturmaktadır. Bunlar; mevduat bankası, kalkınma ve yatırım bankaları ve katılım bankalarıdır. Aşağıda *Tablo 3*'de görüldüğü üzere sistemde faaliyet gösteren banka sayısı 49 dur. Bunlardan 4'ü katılım bankası, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası ve 32'si ise mevduat bankasıdır.

Bankaların toplam aktif büyüklüğü ise 2007 yılında 582 Milyar TL iken bu miktar 2008'de 733 Milyar TL, 2010'da 1.180 Milyar TL olmuştur ve devam eden

yıllarda yine sürekli artmış ve 2013 yılı Eylül ayında 1.649 Milyar TL'ye ulaşmıştır. Bankacılık sektörünün bu yapısıyla aktif büyüklüğü Türkiye ekonomisi Gayrisafi Milli Yurtiçi Hasılası içindeki payı da her geçen gün artmıştır. Bankacılık Sektörü Toplam Aktiflerinin GSYH'ye oranı 2005 yılında % 62,7 iken bu oran 2010 % 91,1 olmuş 2012 yılsonu itibari ile ise % 96,7 oranına ulaşmıştır.

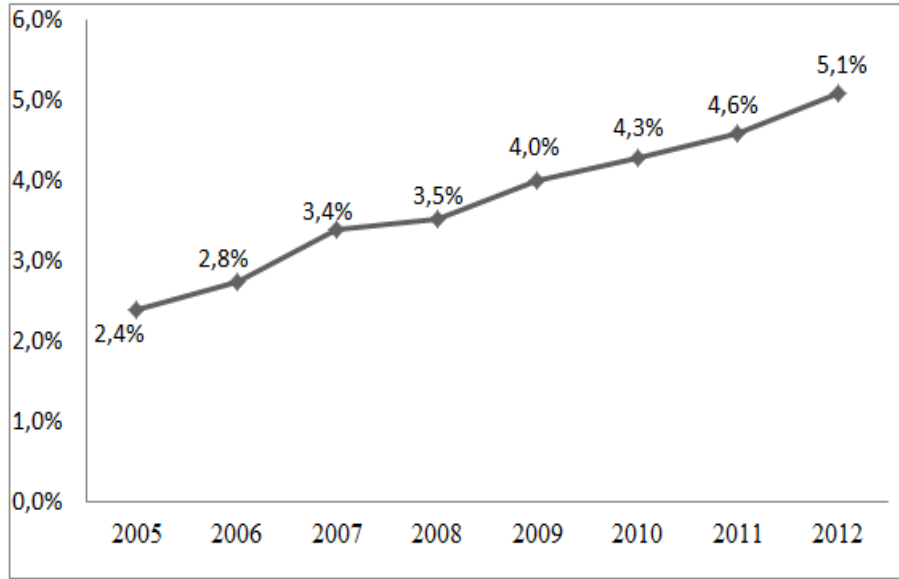

Grafik 3: Bankacılık Sektörü Toplam Aktifler/GSYH

Kaynak: BDDK. (2013). Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü 2012 Raporu.

Bankacılık sektörü aktif büyüklüğü ve GSYH'ya oranı yıllar itibari ile artarken aynı şekilde katılım bankalarının aktif büyüklüğünün de toplam bankacılık sektörü içindeki oranı yine sürekli artmıştır. Bu artış seyri ani sıçramalar şeklinde değil % 1 ile % 2 aralığında olmuştur.

Katılım bankalarının aktif büyüklüğünün gelişimine ilişkin verilerin yer aldığı Grafik 4 dikkatle incelendiğinde 2005 yılına kadar gelişim seyrinin düşük olduğu görülmektedir. Söz konusu düşük seyrinde o zamanki adıyla özel finans kurumlarında mevduat garantisi olmamasının yarattığı rekabet dezavantajı etkili olmuştur. 2005'de yapılan değişikliğin ardından özel finans kurumlarının, 'Katılım Bankaları' adı altında bankacılık sistemine tam entegrasyonunun sağlanması, bu dezavantajın ortadan kaldırmıştır (TKBB, 2010). 2005 yılında bankacılık statüsü kazanan katılım bankalarının aktifleri 2012 yılına kadar geçen süre içerisinde iki kat büyümüştür.

Grafik 4: Katılım Bankalarının Bankacılık Sektör İçindeki Aktif Büyüklüğü

Kaynak: TKBB. (2013). Katılım Bankaları 2012 Raporu.

3.1.2. Mevduat Bankaları

Mevduat, belli bir vade sonunda geri alınmak üzere bankaya yatırılan paradır. Banka için bir borçlanma aracı olan mevduat, parasını bankaya yatıran kişi açısından ise bir kredi verme işlemidir. Mevduatlar ‘vadeli’ ve ‘vadesiz’ olmak üzere iki şekildedir. Vadesiz mevduat, istenildiğinde geri çekilebilmek koşuluyla bankada açılan hesap türüdür. Bu hesaplar için bankalar genellikle bir faiz ödemezler. Vadeli mevduatlar ise, belirli bir süre sonunda geri çekilmek koşuluyla bankada açılan hesap türüdür. Bu hesaplara banka başlangıçta kararlaştırılan bir oran üzerinden faiz öder. Faiz ödemeleri vade içinde olabileceği gibi vade sonunda da olabilir (Parasız, 2000).

Kısaca tanımlayacak olursak mevduat bankası, mevduat ve bankacılık kanunu çerçevesinde belirtilen diğer borçlanma usulleri ile kendi nam ve hesabına mevduat kabul etme ve kredi kullandırma esasları ile faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşlara denir (BK, Mad.3).

Geleneksel bankacılığın temelini oluşturan mevduat bankacılığın çalışma esasları olan faizi burada kısaca açıklamakta yarar var. Faiz, sözcük anlamıyla ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, getiri, nemadır. Diğer bir deyişle faiz kredinin fiyatıdır. Modern iktisat literatüründe faiz, üretim faktörlerinden biridir. Faiz önce nominal ve

reel faiz olarak sonra da adi/basit ve bileşik faiz olarak tekrar ikiye ayrılır (Okka, 2011). Burada reel ve nominal faizin ne olduğunu, ve günümüzdeki faiz çeşitlerini ve bunların aralarındaki farkların neler olduğu detayına girmeyeceğiz.

3.1.3. Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Girişicilerin, ülkede kalkınmayı sağlayacak sektörlerle çekmek ve böylece yatırım sermayesi açığını gidermek, bunun yanında teknik destek vermek amacıyla kurulmuş bankalardır. Bu bankalar, mevduat ve katılım fonu toplayamazlar, sermayelerini kurucu kişi ve kuruluşların yatırım tutarları oluşturur. Ayrıca, bu bankalar genel esaslar dâhilinde sağladıkları fonlar ile bankalardan, para piyasalarından, sermaye piyasaları ve organize piyasalardan fon sağlayabilirler. Sağladıkları bu fonlar mevduat sayılmaz (BK, Mad. 60).

Bu bankalar devlet eliyle kurulabileceği gibi özel sektör girişimi olarak ta kurulabilir. Örneğin ‘Türk Eximbank’⁶, dış ticaretin finansmanını sağlamak amacıyla devlet eliyle kurulmuş bir bankadır. Başka bir örnek olarak, alt yapıların yatırımlarını finanse etmek amacıyla yine devlet eliyle kurulmuş ‘İller Bankası’⁷ söyleyebilir. Sermaye piyasalarının gelişmesini ve bu anlamda yatırımcılara hem finansman desteği

⁶ İhracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarete paylarının artırılması ve girişimlerinde gerekli desteğin sağlanması, ihracatçılar ile yurt dışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence kazandırılması, yurt dışında yapılacak yatırımlar ile ihracat maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesi amacıyla 21 Ağustos 1987 Tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur.

(Ayrıntılar için bkz. <http://www.eximbank.gov.tr/TR,5/hakkimizda.html>)

⁷ Kurtuluş Savaşından sonra başlatılan kalkınma hamlesi çerçevesinde, şehir ve kasabalarımızın yeniden imar ve inşası konusunda önemli görev ve sorumluluklar üstlenen İller Bankası, Belediyelerin imar faaliyetlerini finans etmek üzere, 11 Haziran 1933 tarihinde 2301 sayılı Kanunla, 15 Milyon sermaye ile ‘Belediyeler Bankası’ adıyla kurulmuştur. Bankanın Kuruluş Kanunu uyarınca yalnız Belediyelere yönelik faaliyetlerde bulunması, kuruluş sermayesinin, hızlı nüfus artışı ve şehirleşmeye paralel olarak artan kredi ihtiyacını karşılayamaması ayrıca, mali kaynağa ve teknik yardıma muhtaç İl Özel İdareleri ile köylerin bu yardım dışında bırakılması ve faaliyet sahasının daha genişletilmesi gibi hususlar göz önünde bulundurularak, Belediyeler Bankasının değişik bir bünyeye sahip kılınması düşünülmüş ve bu düşünceyle kurulan Belediyeler Bankasının adı ‘İller Bankası’ olarak değiştirilmiştir. 26.01.2011 tarihinde ise bankanın adı ‘İller Bankası A.Ş.’ ismini almıştır. İller Bankası A.Ş. özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe sahip, özel bütçeli Anonim Şirket statüsünde bir kalkınma ve yatırım bankasıdır.

(Ayrıntılar için bkz. <http://www.ilbank.gov.tr/index.php?Sayfa=iceriksayfa&icId=3>)

hem teknik sağlamak amacıyla özel sektör tarafından kurulmuş ‘Türkiye Sınai Kalkınma Bankası’⁸ örnekler arasında sayabilir.

Yukarıda belirtildiği üzere, mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerine Kalkınma ve Yatırım Bankası denir (BK, Mad.3). Kalkınma ve Yatırım Bankalarının çalışma esasları mevduat bankalarında olduğu gibi faize dayalı sistemdir.

3.1.4. Katılım Bankaları

Katılım bankası, kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşlara denir (BK, Mad.3). Çalışma şekilleri ve temel felsefeleri gereği katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankalarının değil mevduat bankalarının alternatifi olma iddiası taşırlar.

Mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankalarının çalışma şekilleri herkesin malumu olması nedeniyle burada detaylarına girilmeyecektir. Bu çalışmanın merkezinde bulunan katılım bankalarının çalışma şekilleri bankacılık kanunu çerçevesinde kısaca anlatılacaktır. Katılım bankaları modelinde fon toplama ve fon kullandırma şekillerine geçmeden önce katılım bankacılığı modelinin temel felsefesini anlatmanın konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

3.1.4.1. Katılım Bankalarının Temel Felsefesi

İslâm dini varlığı, ‘vahdet’ görüşü içinde açıklar. İslam'a göre varlık, kartezyen düşüncenin aksine bir bütündür, yani mana–madde/ruh–beden ayırımı yoktur. Bu nedenle İslâm iktisadının mantığını İslâm'ın bütününde ele almak gerekir. Diğer yandan

⁸ Türkiye'de öncelikle sanayi olmak üzere bütün ekonomik sektörlerdeki girişimlere ait yatırımları desteklemek, yabancı ve yerli sermayenin Türkiye'de kurulmuş veya kurulacak şirketlere iştirakine yardımcı olmak, yine Türkiye'de sermaye piyasasının gelişmesine amacıyla 1950 yılında Dünya Bankasının desteği, TCMB ve Ticaret bankalarının iş birliği ile kurulmuştur. Türkiye'nin ilk özel yatırım ve kalkınma bankasıdır.

(Ayrıntılar için bkz. http://www.tskb.com.tr/sirket_profil/detail_tarihce.aspx?)

İslâm, belli bir inanç (vahye iman) sistemine dayanmaktadır. Akıl yürütmenin, deney ve gözlemlerin bilgi üretimindeki yeri inkâr edilmez, ancak bunların geçerlik sınırları çizilmiştir. İslâm iktisadı, vahiyden kaynaklanan ilkelere dayanır (Tabakoğlu, 2008).

İslâm, bir yandan şahsiyetçi bir tutumla fertlerin olgunlaşmasını, ahlak ve faziletlere sahip olmasını ileri sürerken, bir yandan da onları cemaatin hizmetine sunarak barış dünyasının gerçekleştirilmesini hedef alır. Karşılıksız, sırf Allah rızası için birbirini sevmeye, yardımlaşmaya teşvik eder. Koyduğu hukuk ilkelerini de insan ruhunun derinliklerinde mevcut olan bu huzur kaynağı hasletlere bağlar. Diğer taraftan ruhu maddenin tasallutundan kurtarmak için iktisadi hayatı düzenleyecek ana kaideler koyar. Bütün bunları kudretli bir devletle teminat altına alırken içtihat, kıyas, icma, istihzan, örf ve âdet gibi hukukî müesseselerle bu ana ilkeler ışığında zaman ve mekâna göre değişen tali kaideler tespit eder (Tabakoğlu, 2008).

İslam iktisadının öngördüğü ana esasların birisi de diğer esaslara da bağlı kalarak ticarete 'faizsizlik'tir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır. 'Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimseler gibi kalkarlar. Bu onların alış-verişte faiz gibidir demelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa Allah alışverişi helal faizi ise haram kılmıştır' (El-Bakara 2/275). Faizin haram oluşu, Müslümanların tarih boyunca faizden uzak durmaya, değişen ekonomik şartlar ve ilişkiler dolayısıyla ilahi emir gereği faizsizlik esasına dayalı kurması konusunda çalışmaya itmiş ve bu anlamda birçok ilmi çalışma yapılmıştır.

Modern ekonomik sistem, faizi üretim faktörlerinin temelini koyar. Özellikle ödünç piyasasının en belirleyici faktörü faizdir. Faiz, bir yandan ödün piyasasının temelini oluştururken bir yandan da uluslararası piyasada döviz kurlarının belirlenmesine yardımcı olur. Bu sistem ticaretin esası olan alış-veriş sektörüne uğratmakta, paranın belli insanların elinde toplanmasına, çalışma neticesinde elde edilen birikimin bir anda elden gitmesine sebep olmaktadır. Yine bu sistem, insanlar arasında bulunan yardımlaşma duygusunu ortadan kaldırmakta, zengin ve fakir arasında olması gereken sevgi ve huzuru, nefret ve huzursuzluk şekline sürüklemektedir.

İslam'ın ekonomi tasavvurunda ise ekonomik sistemin temelinde 'emek' faktörü, ticaretin temelini de 'ortaklık' oluşturur. 'Ortaklık'ta, girişimin şekli ve kâr/zarara katılma oranları (miktarları değil) başlangıçta belirlenir. Böylelikle taraflar ellerindeki üretim faktörlerini riske ederek bir işe koyulurlar. İş sonunda yahut belirlenen süre sonunda elde edilen hasılat (kâr/zarar) başlangıçta belirlenen oran üzerinden paylaşırlar. Katılım bankaları da İslam ekonomik düşüncesinin bir cüzü olarak işte bu 'ortaklık' sistemi felsefesi esasına dayalı olarak çalışırlar. Bu ortaklık sistemin uygulamaya yönelik diğer Altın Kuralı 'Faizsizlik Prensibi'dir. '*Faizsizlik Prensibinin* bankacılık sisteminde uygulama yönteminin özü de;

- Fon toplarken 'sabit bir getiri' taahhüt etmemek,
- Fon kullandırırken nakit kredi vermeyip, malı 'peşin alıp vadeli satmak'tır. İşlem sonunda oluşan kâr veya Zarar başlangıçta anlaşılan oran üzerinden paylaşılmaktadır (Albaraka, 2014).

Burada söz konusu edilen felsefi anlamdaki farklılıkların uygulama imkânına bakılacak olursak, bu günkü ekonomik sistemden bahsederken bir bütün olarak faizli ve faizsiz olmak üzere farklı iki ekonomik sistemden bahsedilmiyor, aksine kapitalist ekonomik sistemden ve bu sistemin her yönüyle hâkim olduğu bir işleyiş sürecinden bahsediliyor. Faizsizlik bankacılığı modelinin uygulama imkânını ise bu sistem içinde kendisine yer açma çalışması olarak görülebilir. Ülkemizde ve dünyada bütünüyle İslam ekonomisi diye bir ekonomik sistemin henüz teori aşamasının bile oluşturulmamış olması, bu husustaki çalışmalarında düşünce aşamasında kalması nedeniyle katılım bankalarından da dört dörtlük İslam ekonomisi beklentisi içerisinde olmak bu anlamda yersizdir. Dolayısıyla bu günkü katılım bankası modeli uygulamalarını 'geçiş ekonomisi uygulamaları' olarak kabul etmek daha yerinde olur.

3.1.4.2. Katılım Bankalarının Fon Toplama Şekilleri

Katılım bankası modelinde iki ana fon toplama yöntemi vardır, bunlardan birincisi cari hesapları ikincisi ise katılım hesaplardır. Bunların yanında Sukuk ve sendikasyon kredileri ikincil fon toplama yöntemleri olarak sayılabilir.

Cari Hesaplar (Vadesiz Hesaplar), fon sahibine herhangi bir getirisi olmayan fakat geri ödeme garantisi olan, istenildiği anda kısmen veya tamamen çekilebilen,

bankanın bu hesaplar en fazla altı (6) ay süreli fon kullandırabildiği hesaplardır. Katılma Hesapları (Kâr ve Zarara Katılım/Yatırım/Vadeli Hesapları) katılım bankacılığı sisteminin ana esaslarından birini teşkil eder. Bu hesaplar açılırken katılımcıya herhangi bir miktarda getiri taahhüdü verilmez, ancak katılımcı ile Kâr–Zarar paylaşım anlaşması yapılır. Kanuni garantiler hariç anaparanın geri ödenmesi dahi taahhüt edilmez. Banka bu hesapları istediği vadeler üzerinden çalıştırabilir. Katılım hesapları bir havuz oluşturularak burada toplanır. Bu hesaplarının bankanın çalışma esasları çerçevesinde çalıştırılması sonucu elde edilen getiri veya zarar katılım havuzuna atılır. Havuzun net hesabı katılımcı ile anlaşılan oranlar üzerinden paylaşılır yani kâr ve zarar dağıtımı bu havuzun sonucuna göre hesap sahibine yansıtılır.

Kâr–Zararhesapları Birim Hesap Değeri adıyla bir hesaplama şekliyle hesaplanır. Birim Hesap Değeri ise Birim Değeri ve Hesap Değerinin çarpımından elde edilir. Çıkan sonucun kâr olması halinde önce vergi kesintileri yapılır ve sonra ilgili hesaplara geçilir. Yalnız hesap sahibi bu kâr payını başlangıçta anlaşılan vade sonunda çekebilir (Özsoy, 2012).

Katılım bankalarının yukarıda belirtilen fon toplama yöntemleri dışında, daha önce belirttiğimiz üzere, sendikasyon kredileri ve son dönem yürürlüğe giren Sukuk sayabilir. Bu yöntemlerin detayına burada girilmeyecektir.

3.1.4.3. Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Şekilleri

Bankacılık Kanunu kapsamında çalışan katılım bankaları faaliyetleri kanunda belirtilen işlemler ile sınırlandırılmıştır. Faizsizlik prensibi çerçevesinde çalışan bu bankalar 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu kapsamında aşağıda sayılan yöntemlerle kredi kullandırımı yaparlar (BK, Mad. 48).

3.1.4.3.1. Kurumsal Finansman Desteği

Banka ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dâhilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul kıymet, gayrimenkul, hak ve hizmet bedelinin satıcıya ödenmesi koşuluyla işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin katılım

bankasınca muhafazası zorunluluğu çerçevesinde fon kullanılır. Bu işlemde üç taraf vardır. Satıcı, aracı ve alıcıdır. Aracı 100 TL ya aldığı malı 110 TL ya sattığı zaman şu şekilde bir iş akımı meydana gelir.

Şekil 3: Kurumsal Finansman Desteği Süreci

Faizsiz bankacılıkta kullanıldığı şekliyle, ‘bir banka müşterisinin işletmesi için ihtiyaç duyduğu bir mal veya hizmetin banka tarafından, satıcısından peşin satın alınarak, üzerine kâr ilavesiyle o müşteriye vadeli olarak satılması’ şeklinde tanımlanabilir. Böylece işletme sermayesine ihtiyacı olan tüccar veya sanayicinin bu yolla finansman sağlanmış olmaktadır. Banka böylece topladığı fonları murabaha yöntemiyle ihtiyaç sahiplerine aktarmaktadır ve bu gün kullanılan fonların % 90’ından fazlası murabaha yöntemiyle yapılmaktadır.

Kurumsal Finansman Desteği, Bankacılık Kanunu açısından nakdi bir kredi türü olmakla birlikte faizsizlik prensibi gereği nakit kredisi türü değildir. Bu sebeple fonu kullanacak müşteriye kaynak temini ancak alım–satım işlemi karşılığında ve kayıtlı işlemlerin finanse edilmesi amacıyla yapılır. Kredi müşterilerine kasadan ya da hesaba havale/EFT yolu ile kaynak temini yapılamaz. Kurumsal Finansman Desteği ürünü Katılım Bankalarınca en yaygın kullanılan kredi ürünüdür.

3.1.4.3.2. Bireysel Finansman Desteği

Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından alıcı adına satıcıya ödenmesi karşılığında, alıcının borçlandırılması işlemidir. Bu çerçevede Araç Kredisi, Konut–İşyeri Kredisi, Tüketici Kredisi (küçük ihtiyaç malzemelerinin fatura karşılığı finansmanı) Arsa Kredisi, Doğalgaz Dönüşüm Kredisi, Eğitim ve Öğretim Kredisi şeklinde finansman araçları kullanılır.

3.1.4.3.3. Finansal Kiralama (Leasing)

Finansal Kiralama, müşterinin istediği ve seçtiği taşınır veya taşınmaz bankamızca satın alınır. Satın alınan finansal kiralama konusu malın hukuki açıdan mülkiyeti bankamıza ait olup, zilyetliği (kullanımı) ise müşteriye devredilir. Müşteri malın kullanımını karşılığında bankamıza bir bedel (kira) öder. Süre sonunda mal müşteri tarafından satın alınır.

3.1.4.3.4. Kâr-ZararOrtaklığı Yatırımı

Katılım Bankası ile kâr ve zararına katılmak amacıyla sözleşmede belirlenen sürelerle sınırlı olarak fon tahsis ettiği gerçek ve tüzel kişiler arasındaki hukuki ve mali ilişkileri düzenleyen sözleşme düzenlenir. Katılım Bankası, fon kullandığı gerçek ve tüzel kişilerin kâr ve zararına, sözleşmede belirlenen oranlarda katılır. ‘Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi’nde, katılım bankasının kâr ve zarardan alacağı pay ve alacağı teminatlar açıkça gösterilir.

3.1.4.3.5. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı

Dış ticaret ve kambiyo mevzuatı çerçevesinde, Katılım Bankası ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir sözleşme dâhilinde, mal karşılığı vesaik mukabilinde fon kullandırılması işlemidir. Uygulamada henüz böyle bir kullandırım şekli bulunmamaktadır.

3.1.4.3.6. Ortak Yatırımlar

Kanunun 56. maddesinin birinci fıkrasındaki sınırlamalar dikkate alınmak kaydıyla, gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyacı olan şirketlerin sermayelerine, taraflar arasında düzenlenecek sözleşme hükümleri çerçevesinde edinilecek ortaklık paylarının en fazla yedi yıl içinde halka arz yoluyla elden çıkarılması şartıyla, katılım bankalarınca iştirak edilmesi veya belirli bir yatırımın finansmanı amacıyla oluşturulacak fonlara katılımdır. Sermayeye iştirak şeklindeki yatırımlar için düzenlenecek sözleşmelerde, sermayesine iştirak edilen şirketin yönetimi konusu başta olmak üzere tarafların hak ve yükümlülükleri ile sermayenin halka arz edilmesi sürecine ilişkin hükümlere yer verilmesi zorunludur. Yönetmeliğe göre ‘Dolaylı Kredi’ kabul

edilen durumlar bu çalışmanın hazırlanma amacı dışında daha teknik bir konu olduğu için detaya girilmeyecektir.

3.1.4.3.7. Gayri Nakdi Krediler

Firmalara nakit ödeme yapmadan sadece firma lehine kefalet, aval ve garantörlük vermekte banka açısından bir risk teşkil ettiğinden bu tür kredilere gayri nakdi kredi denmektedir. Bankacılık faaliyetleri arasında sayılan gayri nakdi krediler, bankalar tarafından verilen her türlü garantiyi ifade eder. Bankalar garantileri nedeniyle verdikleri hizmetler ve özellikle yüklendikleri riskler karşılığında komisyon geliri elde ederler. Başlıca gayri nakdi krediler kanunda 48. maddesinde teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro ve kabul olarak sayılmıştır. Ancak bankaların verdikleri garantiler bu sayılanlarla sınırlı değildir. Bu nedenle yasada ‘ve bu niteliğe haiz taahhütler’ de gayri nakdi kredi olarak kabul edilmiştir. Kanunda sayılmayan gayri nakdi taahhütler olarak akreditifler, çek ve kredi kartı harcama taahhütleri sayılabilir.

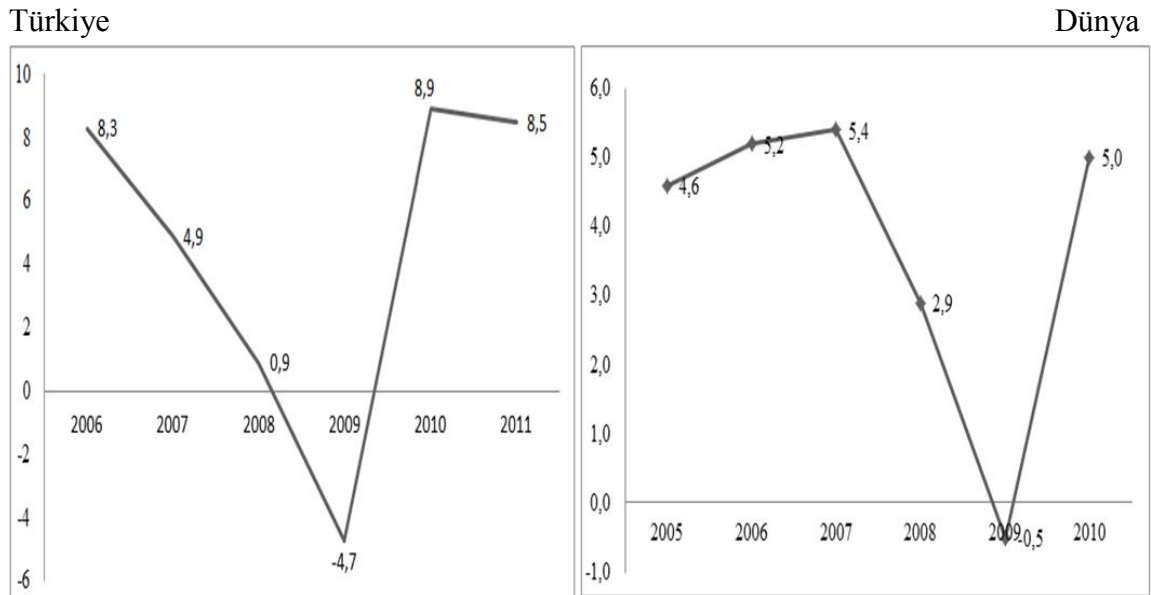
3.1.4.4. Katılım Bankalarının Stratejik Önemi

Bilindiği üzere Katılım Bankalarının ülkemizde kuruluşu 1985 ve sonrası döneme denk gelmektedir. Bu dönem aynı zamanda ülkemiz ekonomisinin dışa açılma dönemidir. Halkının neredeyse hepsi Müslüman olan ülkemizde faizsiz sistemin bir ihtiyaç olması ve diğer ekonomik gerekçeler yanında bu dönemde ülke kalkınmasına yararı olacağı düşüncesiyle aşağıda sıralanan stratejik amaçlarda bu sisteminde ülkemizde kurulmasında ayrıca öncül sebep teşkil etmiştir. Bunlar; (1) ülkede faiz endişesi nedeniyle konvansiyonel bankalarla ilişki kurmayan tasarruf sahiplerinin atıl fonlarını ekonominin reel kesimine kazandırabilmek, (2) Türkiye’nin ülkenin İslâm ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmek ve (3) petrol zengini İslam ülkelerinden ülkeye fon girişini sağlamaktır (Öztürk & Aras, 2011).

BÖLÜM IV

4. 2008 KRİZİNİN BANKALARIN FİNANSAL VERİLERİ ÜZERİNDEN KATILIM VE MEVDUAT BANKALARIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Global ekonomik sistem, dünyanın neredeyse tüm ekonomilerini içine alan entegre bir sistemdir. ABD bu sistemin en başat faktörü ve ABD parası bu sistemin en temel baz/rezerv parasıdır. Durum böyleyken 2008 krizinin ABD kaynaklı olması krizin etkilerini de dünyaya yaymıştır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi bu krizden etkilenmiştir. Krizin, Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılması için dünya ekonomisinin krizdeki görünümünü gösteren grafikte yan yana konulmuştur.

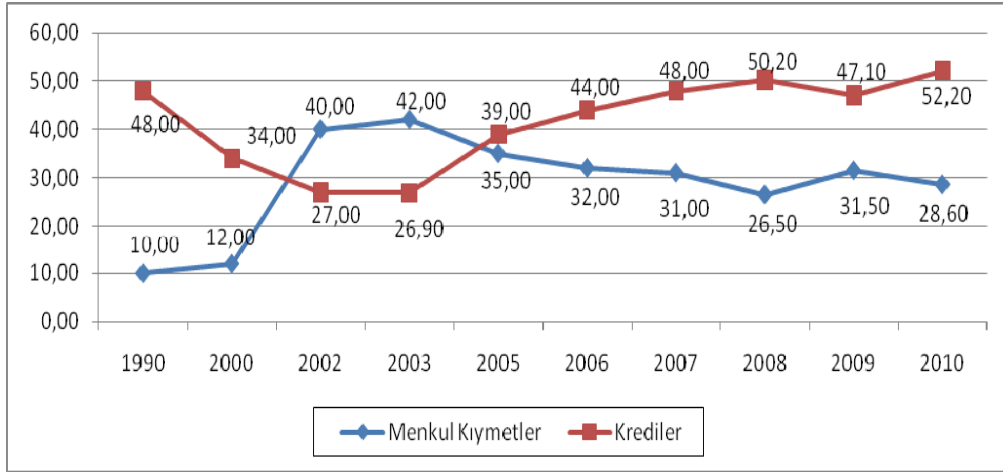
Grafik 5: Gayri Safii Milli Hâsıla Yıllık Yüzde Değişim (%)

Kaynak: <http://www.hazine.org.tr/ekonomi/gsmh/php>

Türkiye ekonomisinde 2000–2001 krizi sonrası bir bütün olarak alınan önlemler sayesinde 2008 krizin etkileri beklenen derinlikte olmamıştır. Buna rağmen krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki (Grafik 5) etkileri dünya ekonomisi üzerindeki ortalama etkisinden daha fazla olmuştur. Örneğin krizin etkisinin en çok görüldüğü yıl olan 2009’da dünya ekonomisi –0,5% oranında küçülme yaşanırken bu dönem de Türkiye ekonomisi –4,7% oranında küçülmüştür. Buna karşın 2010 yılında dünya

ekonomisi 5,0% oranında büyürken Türkiye ekonomisi 2010 yılında 8,9% oranında büyümüştür.

Kriz, Türkiye mali piyasasının en büyük sektörü olan bankacılık piyasasını da etkilemiştir. Örnek olarak bankacılık sektörü yıllar itibari kredilerin ve menkul kıymet yatırımlarının gelişimine bakacak olursak, *Grafik 6*'da görüleceği üzere krizin etkilerinin belirgin olarak hissedildiği dönem olan 2009 yılında krediler oranı bir önceki yıla göre düşüş yaşanırken aynı dönemde menkul kıymet yatırımlarının nispeten arttığı görülmektedir.

Grafik 6: Krediler Ve Menkul Kıymet Yatırımlarının Gelişimi (%)

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Krizin bankacılık sektörü üzerindeki ortalama etkisinin yukarıda Grafik 6'de görüldüğü şekilde olmasına karşın bu örnekte görülen sınırlı etki bankalara tek tek bakıldığında daha belirginleşecektir. Bunun örnekleri bu çalışmanın devam eden sayfalarında detayları işlenecektir. Yalnız bu örnekler, bütün bankaların tek tek değerlendirmesi şeklinde değil sadece bu çalışmanın kapsamını belirleyen kapsam ölçüğünde yapılacaktır.

Bu çalışmanın kapsamı, Türkiye'de faaliyet gösteren dört (4) katılım bankası ile aynı sermaye yapısına sahip en büyük (aktif büyüklüğü) dört (4) mevduat bankası ile sınırlıdır. Dolayısıyla yapılan analizlerde bu ölçekte yapılmıştır. Çıkan sonuçların genellenebilmesi için daha geniş ölçekte ve daha derin analizlere ihtiyaç vardır.

Çalışmanın temel amacı ise farklı teorik altyapıları farklı iki banka modelinin finansal krizlere karşı dayanıklılıkları karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Dolayısıyla krizin etkilerinin karşılaştırmalı analizine geçmeden önce finansal krizlerin genel nedenleri ile katılım ve mevduat bankalarının çalışma süreçleri teorik olarak karşılaştırmasını yapmak gerekir.

4.1. Katılım ve Mevduat Bankalarının İşleyiş Süreçlerinin Krizlerin Teorik Genel Nedenleri Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Bankalar, kendi öz sermayeleri ile birlikte topladıkları fonları finansal ürünler aracılığı ile krediye dönüştürürler. Bu süreç tüm bankacılık sistemi için aynıdır. Banka türleri arasındaki farklılık ise, seçilen ürünler ve bu ürünler nedeniyle üslenmiş oldukları risklerdir. Finansal krizlerin olası banka modelleri üzerindeki etkileri de farklı olması beklenir.

Ekonomik krizlerin teorik genel nedenlerini birkaç başlık altında toplayabilir. Bunlar; ‘asimetrik bilgi’ (asymmetric information), ‘ters seçim’ (adverse selection) ve ‘ahlaki tehlike’dir (moral hazard) (Tuncel, 2013). Şimdi, bu nedenlerin bankaların işleyiş süreçlerini nasıl etkilediği ve banka modellerinin söz konusu risklere karşı teorik yapılarının dayanıklılıklarını sırayla analiz edelim.

4.1.1. Asimetrik Bilgi

Ekonomik sistemin ideal yapısını ifade eden tam rekabet piyasasının en önemli faktörlerinden birisi tam bilgidir. Bu ideal yapıda katılımcılar piyasada ticaret konusu mallar hakkında tam bilgi sahibidir. Ancak gerçek hayatta finansal sistem çok daha karmaşık, idealden uzak farklı bir işleyişe sahiptir. Piyasada ‘tam bilgi’ varsayımı geçerli olmadığından bu durum taraflar arasındaki bilgi eşitsizliğine işaret eder. Bu durumda piyasada ‘tam bilgi’ varsayımının yerini ‘asimetrik bilgi’ olgusu alır.

Asimetrik bilginin piyasalar üzerindeki olumsuz etkisi finansal sistem piyasalarında da aynııyla görülür. Taraflar arasındaki eksik bilgiden kaynaklanan asimetrik bilgi ve bağlı sorunlar, bir bütün olarak finansal sistemin yapısını ve fonksiyonlarını etkileyen bilgi problemleri, hem finansal kurumları ve taraflar

arasındaki sözleşmeleri, yaptırımları şekillendirmekte hem de para politikası yoluyla ekonomi üzerinde sonuçlar doğurmaktadır.

Diğer piyasalarda olduğu üzere asimetrik bilginin bankacılık piyasasında üzerinde etkileri iki şekilde tezahür eder. Bunlardan birisi ‘ters seçim’ bir diğeri ise ahlaki tehlikedir.

4.1.2. Ters Seçim

Ters seçim, kredi piyasasında henüz kredi kullandırma gerçekleşmeden önce kredi talep eden kişilerin kendi durumları hakkında gerçeğe uygun bilgi vermemeleri yahut kendi gerçek durumları hakkında bankaları bilgilendirememeleri nedeniyle asimetrik bilgi durumunun meydana getirdiği sorunlardır. Piyasa şartlarını olumsuz kullanan müşteriler piyasada oluşturduğu algı nedeniyle iyi niyetli kredibilitesi yüksek kişilerin maliyeti yüksek kredi almalarına neden olurlar. Yüksek maliyetler iyi niyetli kredi müşterilerinin ödün alma taleplerini azaltır ve bu durum sonuçta piyasada kötü niyetli müşterilerin nispeten artmasına neden olur. Kredi kuruluşları da iyi niyetli müşteriler yerine nispeten kötü niyetli müşteriler ile çalışmak durumunda kalırlar. Piyasada oluşan bu yeni duruma ‘ters seçim’ denir.

Bu durumların varlığında bankalar kredi vereceği müşterileri anlamaya yönelik aksiyon alırlar. Banka kredibilitesini hiç bilmediği veya çok az bildiği müşterileri ile küçük limitler dâhilinde yüksek faiz oranlı ve kısa vadeli olarak belli süre çalışmayı yeğlerler. Bu süre içerisinde müşteriyi tanıma imkânları olur ve müşteri hakkında edinilen algı ile belli bir süre sonunda müşterinin kredibilitesi durumu ile ilgili edinilen algıya göre müşterinin kredi limiti artırılır ya da müşteri ile çalışmama kararı alınarak kredi limiti iptal edilir. Burada önemli olan müşterinin kredibilitesinin nasıl ölçüleceği konusudur.

Piyasa ölçeği yerelden uluslararası ölçeğe doğru gittikçe asimetrik bilgi artar (Çetinkaya, 2012). Bu günün dünyasında finansal piyasaların uluslararası ölçekte olması ve buna paralel olarak iletişim araçlarının ileri düzeyde olması asimetrik bilgi bir nebze olsun azaltmaktadır. Buna rağmen 2008 ABD krizinde görüldüğü üzere asimetrik bilginin azaltılması amacıyla kurulan ve ekonomik sistemdeki faktörlerin bilgilerini

parayla satan değerlendirme ve derecelendirme kuruluşlarının bilinçli yahut sehven yapmış oldukları hatalardan piyasalar olumsuz etkilenmektedir. Yine 2008 ABD krizine neden olan temel faktörlerden birisinin kredi piyasasındaki ‘ters seçim’ faktörü olduğunu biliniyor. Verilebilecek krediyi belli bir potansiyel olarak kabul edersek, 2008 ABD krizinde getirisi yüksek olması nedeniyle toplam kredileri içerisindeki kredibilitesi düşük müşterilere verilen kredilerin oranının yüksek olması krizin hem tetikleyicisi hem de etki alanının genişlemesine neden olmuştur. Bu durumdan da en çok etkilenen bankalardan uluslararası piyasalarda işlem yapan kuruluşlar olmuştur.

Uluslararası piyasalarda yapılan işlem oranlarına göre bankalarda bu risklere doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalırlar. Türkiye örneğinde mevduat bankaları ve katılım bankaları karşılaştırması yapabilmek için uluslararası piyasada yapılan bu işlemlerin neler olduğuna bakmamız gerekiyor. Bu işlemleri kısaca sayacak olursak, bunlar; döviz işlemleri ve finansal türev işlemleridir. Daha sonra detaylarını da göreceğimiz üzere mevduat bankalarındaki bu işlemlerin toplam işlemler içerisindeki oranı katılım bankalarına nazaran çok daha yüksektir. Dolayısıyla bu işlemler nedeniyle mevduat bankalarının ‘ters seçim’ yapma ihtimali daha çoktur.

4.1.3. Ahlaki Tehlike

Finansal sistemde bankaların karşı karşıya kaldığı temel bilgi problemi, kredi olarak verdikleri paranın nasıl kullanıldığını bilmemeleridir (Aras Güler, 2003). Mevduat sahipleri açısından ise bankalara verilerin tasarrufların bankalar tarafından riskli kişi ve işlemlere yönlendirilmesidir. Ahlaki tehlikenin bir diğer boyutu ise bankalar üzerindeki toplumsal (piyasa ahlakı) ve siyasi müdahalesidir. Bu müdahale, eşit şartlarda rekabeti engelleyici şekilde olabileceği gibi mevduatların belli yerlere yönlendirilmesi yönünde de olabilir. Mevduatların belli yerlere yönlendirilmesine 2001 ve 2002 Türkiye krizi öncesi bazı bankaların durumlarını örnek verebilir. Bankaların üzerinde eşit şartlarda rekabetini engelleyici müdahale olarak ta 1985 yılından 2006 yılının başına katılım bankalarının ‘Özel Finans Kurumu’ adı altında ve Özel Finans Kurumu yönetmeliği çerçevesinde çalışmasına hapsedilmesini örnek olarak gösterebilir. Bu çalışmanın çerçevesi dışında kalması nedeniyle konunun toplumsal ve siyasi boyutunu bir kenara bırakacak olursak mevduat sahipleri ve kredi verenler açısından

ahlaki tehlikenin mevduat ve katılım bankalarının üzerinde olası etkilerinin neler olabileceğine ayrıntılı bakabilir.

4.1.3.1. Mevduat Sahibi Açısından

Mevduat sahipleri açısından bakacak olursak, mevduat bankalarının çalışma usulünde, mevduatını bankaya getiren kişiye mevduatın açıldığı tarih itibari ile dönem sonunda ödemek üzere belli bir oran faiz getirisi taahhüdü verilir. Durumun neden böyle olduğu konusunu iktisat mantığı açısından biraz açalım. Mevduat bankalarının diğer deyişle geleneksel bankaların çıkış noktası olan faiz teorisine göre üretim faktörlerinden olan *sermaye*, servet ve gelir elde etmenin tek başına kaynağını teşkil eder. Buna göre paranın zaman değeri prensibi sermayeden gelir elde etmenin yöntemidir. Bu prensibe göre 1 birimlik bir sermayenin bugünkü değeri ile gelecekteki değeri arasında–sermayenin üretken olması nedeniyle–bir fark vardır ve bu fark faiz olarak ödenmelidir. Bu modele göre sermayeden alınan paranın zaman değeri/faiz, ödünç/borç verme anlaşması aşamasında kararlaştırılan tutarı, borç alan (banka vs.) daha sonra bu paradan gelir elde etse de etmese de öder (Özsoy, 2012). Bu durumda diğer faktörleri göz ardı edecek olursak (ceteris paribus) mevduat bankalarının kârını, kredilerden aldıkları faiz ile mevduatlara verdikleri faiz mahsuplaşması sonucunda banka lehine kalan fark oluşturur. Bu çerçevede bankalar kârlılığını artırabilmek için mevduat sahiplerine taahhüt ettiklerinden daha fazla faiz geliri elde edebilmek için daha yüksek orandan kredi kullandırmak zorundadırlar. Bu modelde daha yüksek faiz getirisi için ise daha riskli işlemlere yönelme olasılığı daha fazladır.

Katılım bankalarının temel felsefesini oluşturan İslam ekonomi düşüncesinde ise *sermaye*, servet ve gelir elde etmenin tek başına kaynağını teşkil etmez. Dolayısıyla paranın zaman değeri ve buna bağlı olarak sermayenin fırsat maliyeti diye maliyet yok kabul edilir. Faizsizlik prensibinde sermayenin tek başına olmasa da üretkenlik potansiyelinin var olduğunu, ancak bu potansiyelin başlangıçta sabit bir tutar olarak kabul edilemeyeceğini ancak ekonomik şartların dinamik işleyişi sonucunda hasılatı göre belirlenebileceği kabul edilir ve bu hasılat paylaşımı iş sonunda yapılır (Özsoy, 2012). Bu modelde taraflar arasında karşılıklı olarak getiri miktarı taahhüdü yapılmaz, ancak sermaye sahibi kişi ile banka arasında yapılacak iş sonundan oluşacak olan kâr ve

zararın taraflarca nasıl paylaşılacağı belli bir oran üzerinden kararlaştırılır. Dolayısıyla bu sistemde banka üzerinde faiz baskısı olmadığından sermayenin riskli işlemlere yönlendirilmesi zorunluluğu teorik olarak yoktur. Bu noktada katılım bankalarının sadece diğer bankalarla rekabetin baskıladığı daha fazla kâr etme güdüsü kadar riskli işlemlere girme olasılığı vardır.

4.1.3.2. Kredi Veren/Banka Açısından

Kredi veren/banka açısından ahlaki tehlike verilen kredinin müşteri tarafından kredinin amacına uygun kullanılıp kullanılmayacağı riskidir. Bu duruma mevduat bankaları uygulamalarına bakacak olursak, mevduat bankaları çalışma sisteminde paradan para kazanma nakit kredi sistemi söz konusudur. Tahsis edilen kredi tutarı müşterinin kendi müşteri numarasına yatırıldığından sonuçta kredinin amacına ulaştığından emin olunamaz. Mevduat bankacılığı sisteminde örneğin, A isimli yüksek getirisi olabilecek bir işin finansmanı için tahsis edilen kredinin müşteri tarafından B işinde kullanılması olasılığı fazladır.

Katılım bankalarında ise reel ekonomik faaliyetlerin tamamıyla mal alış satış ile faturalı ve kayıtlı işlemlerin finanse edilmesi söz konusudur. Bu modelde müşteriye tahsis edilen kredi miktarı müşteri hesabına değil satıcı hesabına geçilir. Dolayısıyla kredinin amacı banka tarafında kayıt altında yürütülmektedir. Yani kredi veren açısından bir belirsizlik yoktur (Albaraka, 2014). Haliyle katılım bankacılığı sisteminde kredinin nasıl kullanıldığına ilişkin asimetrik bilgi sorunu en aza indirilmiştir. Sonuçta katılım bankacılığı sisteminde ‘ahlaki tehlike’ riskine maruz kalma olasılığı daha azdır.

4.2. Bankacılık Sisteminin Maruz Kalabileceği Temel Riskler Açısından Karşılaştırmalı Analizi

2008 krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerine bakacak olursak sınırlı bir etki olduğunu görebilir. Bu açıdan katılım bankalarının henüz tam olarak bir kriz testinden geçtiklerini söylemek doğru olmaz. Yalnız katılım bankalarının 2008 finansal krizinde verdikleri kısmi sınav nedeniyle küresel finansal içerisinde bu modeli alternatif sistem pozisyonuna taşımıştır. Türkiye’de de katılım bankaları 2008 krizinin

etkilerinden mevduat bankalarına nazaran başarıyla geçip geçmediklerine bu çalışmada cevap aranacaktır.

Katılım bankalarının çalışma usulleri ve hitap ettiği müşteri kitlesi bakımından mevduat bankalarına yakınlığı nedeniyle bu çalışmada analiz yapılırken mevduat bankaları verileri ile karşılaştırma yapılacaktır. Mevduat bankalarının bir kısmı devlet bankası bir kısmı ise özel sermaye bankalarından oluşmakta ve kriz dönemlerinde devlet güvencesi, devlet bankalarını diğer bankalara göre daha güçlü kıldığından müşteri davranışlarını da etkilemektedir. Verilerin daha doğru yorumlanabilmesi için devlet bankaları bu analizin dışında tutulacaktır.

Bilindiği üzere katılım bankaları, Özel Finans Kurumu adı altında kurulmuş ve 2005 sonunda yapılan bir düzenleme ile birlikte bu bankalar ‘Katılım Bankası’ ismini almıştır. 2006 yılının başından itibaren Türkiye’de 4 katılım bankası faaliyet göstermektedir. Bunlar, Albaraka Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası ve Asya Katılım Bankası’dır. Bu bankaların banka adı altında yasal zemine kavuşmalarından itibaren yedi yılda bankacılık sektörü içindeki aktif büyüklükleri iki katına çıkmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde dört (4) katılım bankası ile özel sermayeli ve sermaye yapıları katılım bankalarına benzeyen mevduat bankalarından en büyük dört (4) banka alınacaktır. Bunlar; Garanti Bankası, Akbank, Yapı Kredi Bankası, Finansbank’tır. Ancak seçilen mevduat bankalarının aktif büyüklüğü katılım bankalarından çok büyüktür, bu tip farklılıklar bu çalışmada göz ardı edilmiştir.

Bankacılık sisteminin en temel görevi, kendi öz sermayeleri ile birlikte piyasadan topladıkları tasarrufları yine piyasaya kredi kanalları yoluyla faiz ve kâr payı karşılığı aktarmaktır. Bankalar bu temel görevi yerine getirirken her an için birçok risk⁹ ile karşı karşıyadırlar. Bu riskler, ülkelerin ekonomik politikaları, faiz politikaları, sektördeki rekabet yapısı gibi makro ölçekteki risklerle beraber bankaların işleyiş

⁹ ‘Risk’ kavramının anlamı için bkz.

<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ziyatuncaloglu.pdf>

süreçlerine ilişkin kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk ve benzeri mikro ölçekteki risklerdir (Aloğlu, 2005).

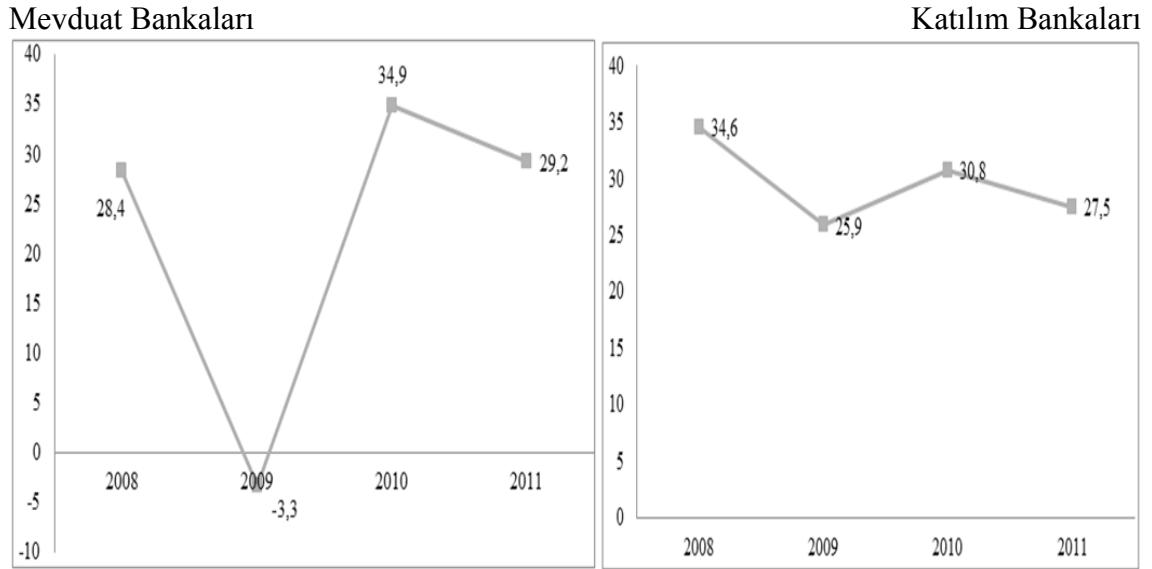
Bu çalışmanın ölçek ve kapsamı içerisinde bankaların mikro ölçekteki riskleri bir değerlendirme ölçütü olarak seçilmiş mevduat bankaları ile katılım bankalarının yıl sonu konsolide verileri üzerinden karşılaştırması yapılacaktır. Burada, farklı çalışma süreçleri olan iki banka türüne ait verilerinin karşılaştırılması ne kadar anlamlıdır? sorusu akla gelebilir. 2011 yılında, 'Finansal Rasyoların Katılım Bankaları Ve Geleneksel Bankaları Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı Türkiye Örneği' adıyla yapılan bir araştırmada, Türkiye'de faaliyet gösteren geleneksel bankaların ve katılım bankalarının finansal rasyoları aracılığı ile birbirinden ayırt edilip edilemeyeceği araştırılmıştır. Araştırma sonuçları, Türkiye için, kârlılık ve likidite oranlarının her iki banka türü arasında ayırt edici bir unsur olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Tasnif modeli olarak kullanılan t-testi ve lojistik regresyon metotları, her iki tür bankanın operasyonel faaliyetlerinin birbirinden farklı olduğunu ortaya koymuştur (Parlakkaya & Çürük, 2011). Bu ayırt edici farklılık nedeniyle karşılaştırma yapılırken doğrudan rasyo değerleri üzerinden değil örnek alınan mevduat bankaları ile katılım bankalarının rasyolarının sadece kıstas alınan zaman sürecindeki hareket seyirlerinin anlamları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

4.2.1. Kredi Hacminde Değişiklik

Kredi riski, bankaların müşterilerine borç/kredi olarak verdiği para ve taahhütlerin müşteriler tarafından borçların kısmen veya tamamen geri ödenmemesi/taahhütlerini yerine getirilmemesinden kaynaklanan, bankaların sermayeleri ile gelirlerinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açabilecek zarar riskini ifade etmektedir. Kredi riskine yönelik değerlendirmede sektörün kredi riskine maruz pozisyon tutarı ve pozisyonların çeşitli açılardan kredi riski faktörlerine olan duyarlılığı analiz edilmektedir (BDDK, 2007). Yalnız burada sadece toplam kredilerin ve takibe düşen kredilerin zaman içerisindeki seyrinin inceleyeceğiz.

Aşağıda seçilmiş söz konusu dört (4) mevduat bankası ile katılım bankalarının 2007 ve 2011 yıllarındaki toplam kredilerinin aritmetik ortalamasının bir önceki yıla

göre yüzde (%) olarak değişikliği veri olarak alınarak hazırlanmış *Grafik 7* yer almaktadır. Mevduat bankalarının bu dönemde, 2008 yılı yılsonu itibari ile toplam krediler bir önceki yıla göre %28,4 artış gösterirken, 2009 yılı yılsonu itibari bu % -3,3 olarak gerçekleşmiş ve toplam kredilerde bir önceki yıla göre azalma olmuştur. 2010 yılı yılsonuna gelindiğinde ise %34,9 gibi yüksek denilebilecek bir oranda artış meydana gelmiş ve 2011 yılında bu oran %29,2 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 7: Toplam Kredilerde Değişim (%)

Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yılsonu Konsolide Finansal Tabloları

Aynı dönem katılım bankaları verilerine baktığımızda yukarıda grafikte de görüleceği üzere, katılım bankalarının toplam kredilerindeki değişim, 2008 yılında bir önceki yıla göre %34,6 oranında artarken 2009 yılında bir önceki yıla göre %25,9 oranında bir artış şeklinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı yılsonunda ise bir önceki yıla göre %30,8 artarken 2011 yılı yılsonu itibari bu oran %27,5 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak, katılım bankalarının kredi riskleri 2008 ABD krizinin Türkiye'ye yansımalarından pek etkilenmemiştir. Bu dönemde toplam kredilerdeki değişim mevduat bankalarına nispeten yatay bir seyir izlemiştir. Her ne kadar 2009 yılında bir önceki yıla göre on (10) puanlık bir düşüş yaşanmışsa da 2010 yılı sonu verilerine göre tekrar toparlanma olduğunu görünmektedir. Mevduat bankalarında ise 2009 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık otuz iki (32) puanlık düşüş yaşanmıştır. 2010 yılında ise yine

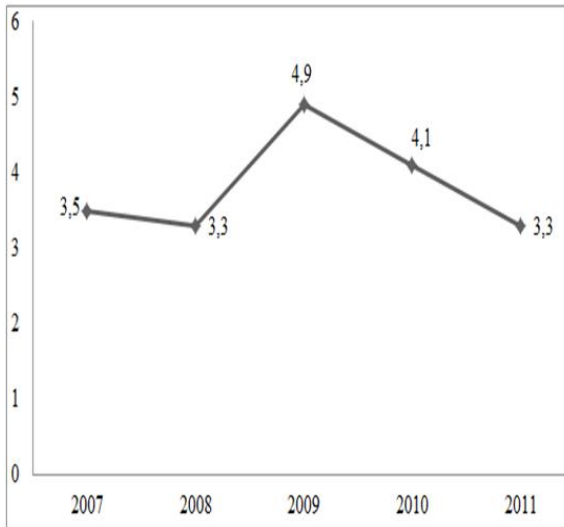
bir önceki yıla büyük bir toparlanma olmuş ve bir önceki yıla göre otu sekiz (38) puanlık bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Verilerdeki bu büyüklükteki değişimler, mevduat bankalarının 2008 krizinden nasıl etkilendiğini de göstermektedir.

4.2.1.1. Takipteki Krediler

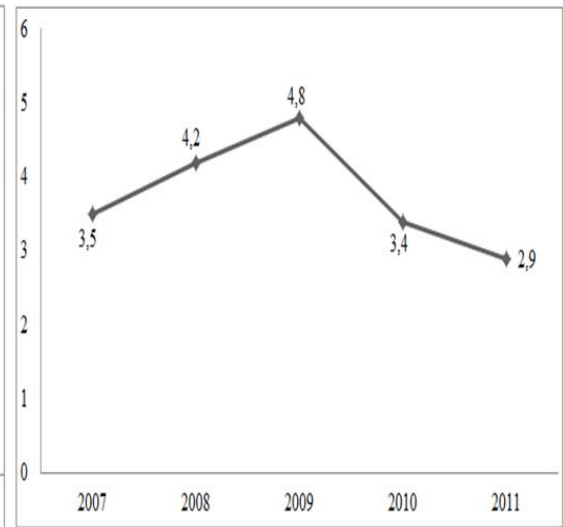
Bankacılık sisteminde bir kredinin kısmen veya tamamen geri ödenmeme süresi 90 günü aştığında o kredi ‘takipteki krediler’ kapsamına girer. Bir ekonomide kişi veya kurumların ödeme gücünü, bankalarda da aktif kalitesi ve risk düzeyini takipteki kredilerin toplam kredilere oranı gösterir.

2008 krizinin, örneğimizdeki seçilmiş mevduat bankaları ve katılım bankalarının takipteki kredilerini ne kadar etkilediğini, 2007-2011 yılları verileri kullanılarak hazırlanan *Grafik 8*'da, takipteki kredilerin/toplam kredilere oranının aritmetik ortalaması alınarak yıla göre değişimleri yüzde (%) olarak gösterilmiştir.

Mevduat Bankaları

Katılım Bankaları

Grafik 8: Takipteki Kredilerde Değişim (%)

Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yılsonu Konsolide Finansal Tabloları

Grafik 8'dan da görüleceği üzere mevduat bankalarının takipteki kredilerin/toplam kredilere oranı 2007 yılsonu itibari ile % 3,5 iken bu oran 2008 yılsonu itibari ile % 3,3'e düşmüştür. Krizin Türkiye'de etkilerinin hissedildiği 2009 yılsonu itibariyle ise bu oran % 4,9'a çıkmıştır. Krizin etkisini kaybetmeye başlamasıyla

bu oran 2010 yılsonu itibariyle % 4,1'e düşmüş, yine bu oran 2011 yılı yılsonu itibariyle % 3,3 olarak gerçekleşerek 2008 yılı rakamına yani kriz öncesi rakama geri dönmüştür.

Aynı dönemde katılım bankalarının takipteki kredilerin/ toplam kredilere oranı 2007 yılsonu itibari ile %3,5 iken bu oran 2008 yılsonu itibari ile %4,2'ye yükselmiştir. Krizin Türkiye'de etkilerinin hissedildiği 2009 yılsonu itibariyle ise bu oran %4,8'e çıkmıştır. Krizin etkisini kaybetmeye başlamasıyla bu oran 2010 yılsonu itibariyle %3,4'e düşerek kriz öncesi rakamında altına düşmüştür. Yine bu oran 2011 yılı yılsonu itibariyle %2,4 olarak gerçekleşmiştir.

Krizin, takipteki kredilerin/toplam kredilere oranı etkileri üzerinden bir değerlendirme yapacak olursak, genel itibari ile hem mevduat banklarında hem de katılım bankalarında aynı yönlü olmuştur. Burada çok önemli olmamakla birlikte farklılık olarak söyleyeceğimiz iki nokta var. Bunlar, mevduat bankalarının kriz öncesi yani 2008 verisinin katılım bankalarına göre nispeten daha iyi olmasına karşın, katılım bankalarının kriz sonrası toparlanması mevduat bankalarından hızlı olmuştur.

Burada konumuzla ilgili sonuçların daha iyi anlaşılması açısından benzer bir çalışmadan da bahsetmekte yarar görüyorum. 2005–2011 yılları verileri esas alınarak, katılım bankalarının takipteki kredi oranlarını etkileyen faktörler üzerine yapılan başka bir araştırma neticesinde; kredilerin toplam varlıklara oranının yüksek olduğu bankalarda takipteki kredi oranının daha düşük olduğu, aktif büyüklüğünün de takipteki kredi oranını negatif etkilediği görülmüştür. Makroekonomik faktör olarak GSYH'nin büyümesindeki düşüş, hem aynı dönemde hem de gecikmeli olarak takipteki kredi oranını artırdığı görülmüştür. Döviz kuru ve enflasyon oranının ise takipteki kredi oranı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür (Macit & Keçeli, 2012).

4.3. Piyasa Riski

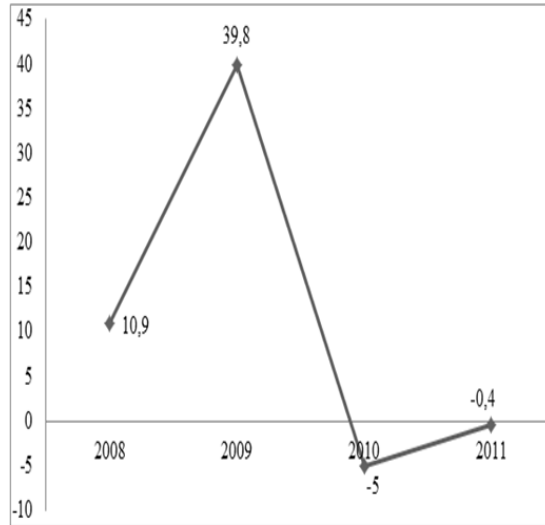
Piyasa riski genel olarak faiz oranı riski, kur riski ve hisse senedi riskinden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle piyasa riski, piyasadaki mal, döviz fiyatlarındaki dalgalanma/değişiklik ve faiz oranlarındaki değişikliğin bankalar üzerindeki olası etkilerini ifade etmektedir. Bu çalışmada faiz oranı riski (faiz ve kar payı getirilerindeki

değişiklik) ve kur riski (bankaların kur pozisyonları) üzerinden bir değerlendirme yapmaya çalışacağız, dolayısıyla konunun dağıtılmaması ve mevduat ve katılım bankaları arasında görünür bir farklılığı ifade etmemesi nedeniyle hisse senedi riskine bu çalışmada yer verilmeyecektir.

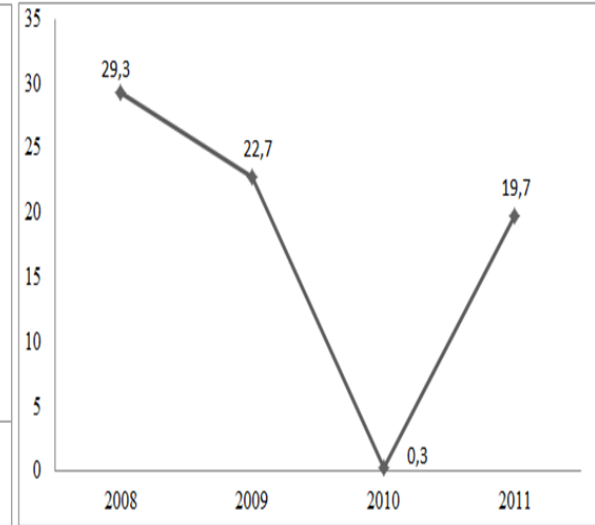
4.3.1. Faiz ve Karpayı Getirilerinde Değişiklik

Faiz oranı riski, bankaların faiz ve vade oranlarındaki değişimler nedeni ile zarara uğrama olasılığı olarak verilir. Bu olasılık, faiz ve vade oranları arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanabileceği gibi faiz oranlarındaki değişiklikten de kaynaklanabilir. Buna kur etkisini de ekleyecek olursak sonuçta faiz riskinin etkisi bilançoya ya kâr ya da zarar olarak yansır. Örneğin faiz oranlarındaki ani artış bankanın bir yandan yükümlüğünü artırır ve böylelikle bankanın mevduatlara ödeyeceği faiz miktarı artacağından bu durum banka kârını olumsuz yönde etkiler.

Mevduat Bankaları

Katılım Bankaları

Grafik 9: Net Faiz Getirisindeki Değişim (%)

Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yıllık Konsolide Finansal Tabloları

Katılım bankalarının faiz riski olmadığından bu anlamda karşılaştırma yapılabilecek nokta, kriz dönemi sürecinde örneğimizdeki mevduat bankalarının konsolide Net Faiz Getirisi ile katılım bankalarının konsolide Net Kâr Payı Getirisinin karşılaştırılması olarak gözükmektedir. Yukarıdaki *Grafik 9*'u oluşturan veriler,

mevduat ve katılım bankalarının net faiz/kâr payı getirilerinin aritmetik ortalamasının bir önceki yıla göre % olarak değişimi ifade etmektedirler.

Grafik 9'da mevduat bankalarının 2007–2011 yılları arasındaki yıllık Net Faiz Getirilerinin bir önceki yıla göre % olarak değişimi görülmektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere mevduat bankalarının Net Faiz Gerisi 2008 yılında bir önceki yıla göre % 10,9 gibi artış sağlanırken bu oran 2009 yılı yılsonu itibariyle bir önceki yıla göre % 39,8 gibi nispeten yükselmiştir. Krizin mevduat bankalarının Net Faiz Getiri üzerindeki etkisi 2010 yılı sonu görülmeye başlanmış ve bu yılsonu itibariyle Net Faiz Getirisi bir önceki yıla göre % –5 oranında gerçekleşmiştir. 2011 yılı itibariyle de yine bu oran bir önceki yıla göre nispeten artmış olsa da toparlanma çok yavaş olmuş ve bu dönemde bir önceki yıla göre Net Faiz Getirisi % –0,4 oranında artış olmuştur.

Aynı dönemde, katılım bankalarının 2007–2011 yılları arasındaki yıllık Net Kâr Payı Getirisi bir önceki yıla göre yüzde olarak değişimi görülmektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere, katılım bankalarının Net Kâr Payı Gerisi 2008 yılında bir önceki yıla göre % 29,3 gibi önemli bir artış sağlanırken bu oran 2009 yılı yılsonu itibariyle bir önceki yıla göre % 22,7 gibi oranla bir önceki yıla göre nispeten düşük fakat diğer yıllara göre yine nispeten yüksek oranda artış sağlanmıştır. Krizin katılım bankalarının Net Faiz Getiri üzerindeki etkisi 2010 yılı sonu görülmeye başlanmış ve bu yılsonu itibariyle Net Kâr Payı Getirisi bir önceki yıla göre % 0,3 oranında gerçekleşmiştir. 2011 yılı itibariyle de yine bu oran bir önceki yıla göre nispeten artarak % 19,7 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu dönemde hızlı bir toparlanma yaşanmıştır.

Krizin, Net Faiz Getirisi ve Net Kâr Payı Getirisi üzerindeki etkisine bakacak olursak, Net Faiz Getirisi krizden daha fazla etkilendiği görülmektedir. Hatta 2009 ve 2010 yıllarında mevduat bankalarının bir önceki yıllara göre daha az Net Faiz Getirisi elde ettikleri görülmektedir. Ayrıca mevduat bankalarında toparlanma katılım bankalarına göre daha yavaş olduğu belirgin şekilde gözükmemektedir.

4.3.2. Döviz Kuru Pozisyonu

Bir bankanın yabancı paralar üzerinden yapmış olduğu işlemler ile bu işlemlerin sonucu, o bankanın döviz pozisyonunu belirler. Banka bilançolarında; aktifteki döviz mevcutları ve alacaklar hesapları ile pasifindeki taahhütler ve borçlar hesapları bir bütün olarak bu pozisyonu gösterir. Bir para biriminden borçların aynı para birimin/den alacaklara göre fazla olması o para birimi için ‘açık veya kısa pozisyon’ olarak adlandırılmaktadır. Varlıkların yükümlülüklerden fazla olma durumu ise ‘uzun pozisyon’ olarak tanımlanmaktadır (Selimler & Kale, 2012).

Bir banka, döviz pozisyonu açık olduğu zaman yani, döviz alacak ve borçlarının bakiyesi sıfır değilse kur riski ile karşı karşıyadır. Aktifler kalemleri açısından bakacak olursak, bir bankanın USD cinsinden varlıkları ve alacakları USD borç ve taahhütlerini aşıyorsa USD’ın değer kazanması halinde banka bundan kazançlı çıkacaktır; USD’ın değeri düşünce de kayba uğrayacaktır. Pasifler açısından bakacak olursak, döviz taahhütleri ve borçları döviz varlık ve alacaklarından fazla ise USD’ın değer kazanması banka bundan zarar görecektir; USD’ın değerinin düşmesi halinde kazançlı çıkacaktır. Sonuçta banka, açık ve uzun pozisyonları durumlarının her ikisinin varlığında da kur riski ile karşı karşıyadır.

2008 krizi olarak adlandırılan finansal krizin hangi tarihte başladığı konusunda görüş birliği yoktur. Bazıları krizin başlangıcının 2007’de ABD’de yaşanan mortgage krizi olduğu görüşünde iken bazıları ise başlangıcı, mortgage krizine neden olan kredilerin gayrimenkul piyasasına yoğunlaşmasına kadar götürmektedir. Başka bir kesim ise krizin nedenini, faiz oranlarındaki değişimi esas alarak ABD’deki faiz oranlarını %1’den %5,35’e tırmanmasının emlak piyasasındaki yükselişi tersine çevirmesine bağlamaktadır. Yine başka bir kesim ise konuyu daha geriye götürerek, 2003 yıllarından beri Amerikan Merkez Bankasının faizleri düşük tutmasının varlık fiyatlarında şişmelere neden olduğu ve dolayısıyla krizin düşük faiz politikasının uygulandığı dönemlerde başladığı görüşündedirler. Buna karşın genel kabul gören

görüş, Lehman Brothers'ın¹⁰ iflas ettiği tarih olan 15 Eylül 2008'dir (Eğilmez, 2009). Bu tarih aynı zamanda dünya piyasalarının krizden etkilenmeye başladığı tarihtir.

Aşağıda *Grafik 10* ve *Grafik 11*'de 2007-2015 yılları arasında aylık veriler baz alınarak USD ve EURO cinsinden dövizlerin TL karşısındaki değerleri gösterilmektedir. Grafikler hazırlanırken dönem aralığının uzun olması nedeniyle günlük ve haftalık dalgalanmalar hariç tutulmuş, bir gösterge olması açısından veri olarak sadece aylık veriler baz alınmıştır.

Grafik 10: 2007-2014 Yılları USD-TL Kur Hareketleri

Kaynak: <http://tr.investing.com/currencies/usd-try-advanced-chart>

2008 krizin Türkiye ekonomisini etkisi altına almaya başladığı kur hareketleri aşağıda USD ve EURO aşağıda ayrı ayrı gösterilmiştir. Her iki grafikte de görüleceği üzere USD ve EURO cinsinden kurların TL karşısında değer kazanmaya başladığı tarih 2008 yılının yaz-sonbahar aylarıdır. *Grafik 10*'danda görüleceği üzere, krizin dünya piyasasına yayılmaya başladığı bu tarihlerde USD'nin TL karşısındaki değeri 1.1579 seviyesinde iken bu seviye 2010 yılın başlarında 1.7005'e kadar çıkmıştır. Yani bu dönemde Amerikan Doları Türk Lirası karşısında %46 oranında değer kazanmıştır.

¹⁰ **Lehman Brothers Inc.** Merkezi ABD'nin [New York](http://tr.wikipedia.org/wiki/New_York) kentinde bulunan bir [ABD'li](http://tr.wikipedia.org/wiki/ABD'li) yatırım bankasıdır. Ayrıntılar için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Lehman_Brothers

Ayrıca krizin başlangıcından sonra yükselmeye başlayan USD bu tarihten sonra iniş-çıkışları olsa da trend olarak sürekli artış göstermiştir.

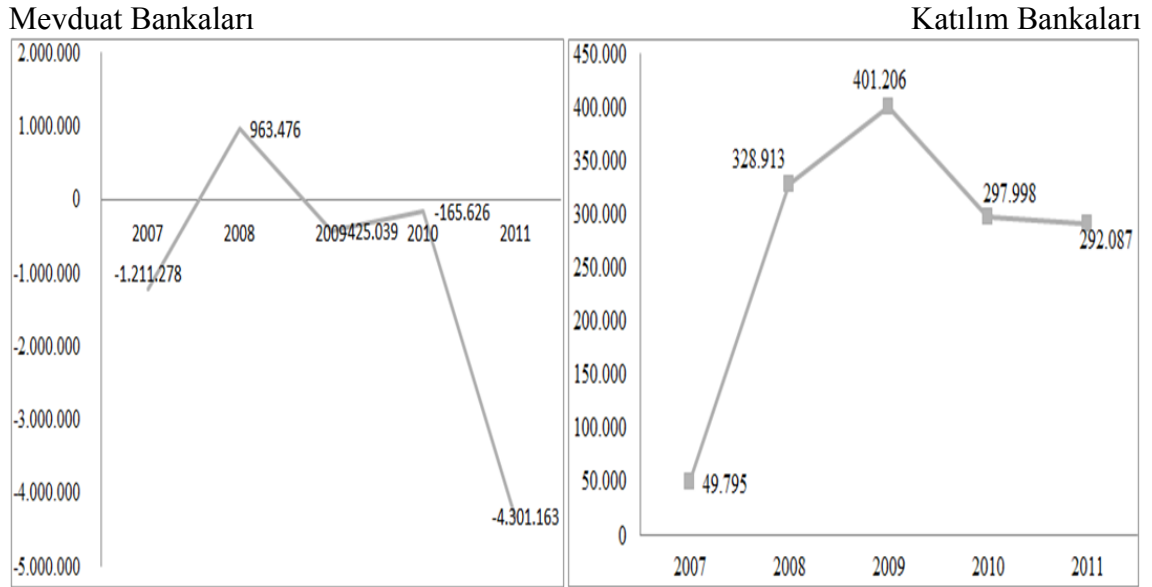
Grafik 11: 2007-2014 Yılları EURO-TL Kur Hareketleri

Kaynak: <http://tr.investing.com/currencies/usd-try-advanced-chart>

Aynı dönemde EURO'nun TL karşısına baktığımızda Grafik 11'den de görüleceği üzere, krizi etkisinin hissedilmeye başlandığı aylarda EURO'nun TL karşısındaki değeri 1.7505 iken 2010 yılının başlarında 2.2931'e kadar çıkmıştır. Yani bu dönemde Euro Türk Lirası karşısında %31 oranında değer kazanmıştır. Yine bu dönemden sonra EURO'nun TL karşısındaki değeri kriz öncesi değerlere hiç dönmemiştir.

Aşağıda, kur değişimlerini gösteren yukarıdaki dar denebilecek projeksiyon çerçevesinde, bu çalışmamız ölçeğinde bankaların yabancı para net genel pozisyonları EUR ve USD döviz cinsleri bazında ayrı ayrı göstermektedir. Bilindiği üzere, Tek Düzen Hesap Planı gereğince dövize endeksli varlıklar finansal tablolarda yabancı paralar üzerinden değil, TL olarak gösterilmektedir. Yabancı para net genel pozisyon hesaplamasında ise dövize endeksli varlıklar yabancı para kalemi olarak dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla da aşağıdaki değerlendirmeler bankaların Yabancı para Net Bilanço Pozisyonlarındaki değişimleri üzerinden yapılmaktadır.

Aşağıda *Grafik 12*'deki grafikler, 2007–2011 yılları arası örneğimizdeki mevduat bankaları ve katılım bankalarının yılsonu Net Bilanço Pozisyonlarının aritmetik ortalaması alınarak çizilmiştir. Grafiklerdeki eksi (-) işaretli veriler kısa pozisyonları, artı (+) işaretli veriler ise uzun pozisyonları göstermektedirler.

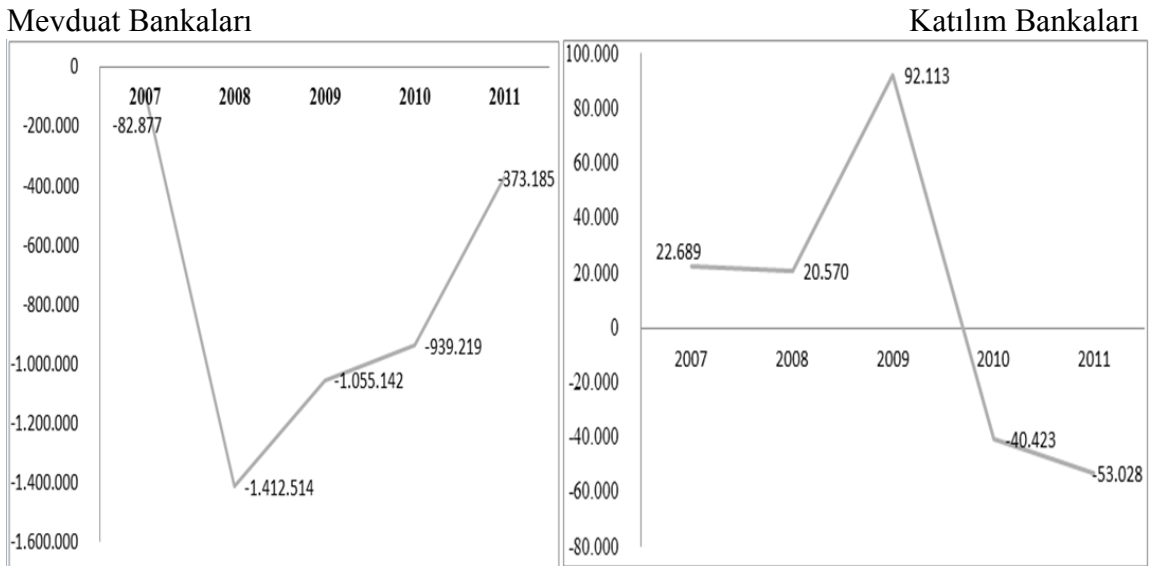
Grafik 12: USD - Net Bilanço Pozisyonunda Değişim

Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yılsonu Konsolide Finansal Tabloları

Grafik 12'deki mevduat bankalarına ait grafikte, mevduat bankalarının USD cinsinden Net Bilanço Pozisyonları görülmektedir. Grafikten de görüleceği üzere mevduat bankalarının USD cinsinden Net Bilanço Pozisyonları, 2007 yılsonunda kısa pozisyon olarak görülürken 2008 yılsonuna USD TL karşısında değer kazanmaya başladığı bu dönemde pozisyonlarını değiştirip uzun pozisyon aldıkları görülmektedir. *Grafik 10*'da da detaylarını belirttiğimiz üzere USD, TL karşısında 2010 yılının başlarına kadar yükselmeye devam ettiği halde, mevduat bankaları 2009 yılı ortalarından sonra kısa pozisyon aldıkları görülmektedir. Bu dönemde alınan ters pozisyondan kaynaklı mevduat bankaları aritmetik ortalama olarak kur zararı ettiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca, 2007 yılından sonra krizin ettiklerinin hissedildiği dönemlerde USD cinsinden pozisyonlarında miktar olarak azalma olduğu görülmektedir. Şöyle ki, 2007 yılında ortalama USD miktarı 1.211.278 iken bu tutar 2008'de 963.476, 2009 yılsonunda 425.039 ve 2010 yılsonunda ise bu miktar 165.626'ya düşmüştür. Krizin etkilerinin nispeten azaldığı 2010 yılından sonra ise bu miktar artarak 2011 yılsonunda

ortalama 4.301.163 USD olmuştur. Sonuç olarak mevduat bankalarının kriz döneminde USD cinsinden pozisyon alırken kısa bir dışında kontrollü bir politika izlediklerini söyleyebiliriz.

Aynı dönemlerde katılım bankalarının USD cinsinden gerçekleşen Net Bilanço Pozisyonlarına baktığımızda, 2007 yılsonu pozisyonları uzun pozisyon iken krizin etkilerinin hissedildiği 2008, 2009 ve daha sonraki dönemlerde uzun pozisyon aldıkları görülmektedir. Ayrıca, katılım bankalarının 2007 yılsonu USD cinsinden ortalama pozisyon miktarı 49.795 iken bu miktar 2008’de 328.913 USD’ye çıkarılmış, 2009 yılında ise 401.206 USD olarak gerçekleşmiştir. Daha sonra bu miktar kademeli olarak azaltılarak 2010’da 297.998 USD, 2011 yılsonunda ise 292.087 USD olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, katılım bankaları kriz döneminde kur riskine karşı aldıkları pozisyonla dönem boyunca ortalama kur karı ettiklerini söyleyebiliriz.

Grafik 13: EURO - Net Bilanço Pozisyonunda Değişim

Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yılsonu Konsolide Finansal Tabloları

Aynı dönemlerde örneğimizdeki mevduat bankaları ve katılım bankalarının EURO cinsinden Net Bilanço Pozisyonlarındaki değişim *Grafik 13*'teki grafiklerde karşılaştırmalı olarak görülmektedir. *Grafik 13*'teki mevduat bankalarına ait grafikte, mevduat bankalarının EURO cinsinden Net Bilanço Pozisyonları gözükmemektedir. Grafikten de görüleceği üzere mevduat bankalarının EURO cinsinden Net Bilanço Pozisyonları, 2007 yılsonunda kısa pozisyon olarak görülürken 2008 yılsonuna EURO,

TL karşısında değer kazanmaya başladığı bu dönemde pozisyonlarını değiştirip uzun pozisyon aldıkları görülmektedir. *Grafik 10'* da da detaylarını belirttiğimiz üzere EURO TL karşısında 2010 yılının başlarına kadar yükselmeye devam ettiği halde, mevduat bankaları 2007 yılsonunda gerçekleşen kısa pozisyonları 2008 yılı sonuna kadar artarak devam etmiştir. 2008 yılından sonra azalarak aynı pozisyonda kalınsa da daha sonraki tüm dönemlerde kısa pozisyon aldıkları görülmektedir. Ayrıca, 2007 yılından sonra krizin ettiklerinin hissedildiği 2008 döneminde EURO cinsinden pozisyonlarında miktar olarak artma olduğu görülmektedir. Şöyle ki, 2007 yılında ortalama kısa pozisyon miktarı 82.877 EURO iken bu miktar 2008 yılı sonunda artarak 1.412.514 olmuştur. 2009 yılsonuna gelindiğinde ise bu miktar 1.055.142 EURO, 2010 yılsonunda 939.219 EURO, 2011 yılında ise 373.185 EURO olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak mevduat bankalarının kriz döneminde EURO cinsinden ters pozisyon alarak dönem boyunca ortalama kur zararı ettiklerini söyleyebiliriz.

Aynı dönemde katılım bankalarının EURO cinsinden Net Bilanço Pozisyonlarına baktığımızda, 2007 yılsonu pozisyonları uzun pozisyon iken krizin etkilerinin hissedildiği 2008 ve 2009 yılların yine uzun pozisyon alınmıştır. 2010 ve 2011 yılsonlarında ise kısa pozisyon aldıkları görülmektedir. Ayrıca, katılım bankalarının 2007 yılsonu Euro cinsinden ortalama pozisyon miktarı 22.689 iken bu miktar 2008'de biraz azalarak 20.575 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise bu miktar artarak 92.113 Euro olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılından sonra pozisyon değiştirilerek kısa pozisyon alınmış ve 2010 yılı sonunda miktar olarak 40.423 Euro, 2011 yılsonunda ise 53.028 Euro olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, katılım bankaları krizin etkilerinin en etkin hissedildiği dönemlerde kur riskine karşı aldıkları pozisyonla ortalama kur karı ettiklerini söyleyebiliriz. Daha sonraki dönemlerde ise krizin etkisinin azaltmasına paralel olarak pozisyon değiştirdiklerini söyleyebiliriz.

Ekonomik kriz dönemlerinde insanların gelecek öngöruları belirsizleştiğinden dolayı nakit kalmayı, yani daha az harcamayı tercih ederler. Yani ekonomik krizler tüketicilerin harcama eğilimlerini azaltırken tasarruf yapma eğilimlerini artırmaktadır. Bu şekilde bireysel davranışlar uzun vadede toplumsal davranışlara dönüşmektedir (Şahin, 2005). Toplumsal davranışlar o toplum içindeki kurumların davranışlarını da

belirler. Dolayısıyla bankalar ve finans kurumları da aynı saikle hareket eder. Bu durum bankaların kriz dönemlerinde neden nakit kaldığının toplumsal psikolojik yönünü açıklamaktadır.

Diğer yandan kriz dönemlerinde para, altın ve benzeri likitlerin değeri krizden en çok etkilenen varlıklardır. Bu dönemdeki belirsizlik nedeniyle başka yabancı sermaye yurtdışına çıkma eğilimi gösterir ve bu nedenle döviz kurları olağandışı yükselir. Yükselen döviz kurları nedeniyle bir yandan yabancı para cinsinden kısa pozisyondaki kurum ve kuruluşların borç yükü artarken diğer yandan vadesi gelen yabancı para cinsinden borçların geri ödemeleri zorlaşır. Yabancı para cinsinden yükümlülükleri yerine getirilmesi amacıyla yabancı paraya olan talep te artar.

Ekonomide para akışını ve tasarrufların değerlendirilmesini sağlayan bankalar ve diğer finans kuruluşları da yine bu dönemde gerek yasal olarak bulundurmaları gereken nakit tutarları gerekse nakit yükümlülüklerini yerine getirmek için piyasaya normal zamanlarda sağladıkları faiz ve kâr paylarını bu dönemde yükselterek finansmanları kısarlar. Ekonomideki tüm banka ve finans kuruluşlarının aynı şekilde hareket etmesi nedeniyle piyasada nakit bulmak zorlaşır, dolayısıyla faiz ve kâr payı oranlarının artmasından kaynaklı borçlanma maliyetleri artar. Kriz döneminin ne zaman biteceğine dair kesin bir tarih öngörülemediğinden finansal kuruluşlar bu riski yönetmek adına aynen birey davranışlarında olduğu gibi nakit kalmayı tercih ederler. Dolayısıyla bir bankanın kriz dönemlerindeki Net Bilanço Pozisyonu o bankanın krize karşı dayanma gücünü göstermiştir.

Kur riskinin yönetilmesiyle ilgili mevduat bankaları ve katılım bankalarının yukarıda yaptığımız değerlendirmeler, katılım bankalarının 2008 krizinde kur pozisyonlarındaki tercihleri nedeniyle mevduat bankalarından daha iyi yönettiğini göstermektedir. Fakat katılım bankalarının mevduat bankaları ile farklılığı sadece kur pozisyonu tercihlerinden kaynaklı olamaz. Burada görmemiz gereken önemli nokta, katılım bankaları döviz cinsinden topladıkları tasarrufları faizsizlik prensibi çerçevesinde döviz geliri olan müşterilerine kredi olarak kullandırması dışından başkaca bir yükümlülük altına girmemeleridir. Yani döviz dayalı türev ürünleri bulunmadığından kur riskinin yönetimi bu sistemde mevduat bankalarına nispeten daha

kolay yönetmeleridir. Mevduat bankaları ise dövize dayalı kredi işlemlerinin yanında türev ürünler ve benzeri ürünler dolayısıyla başkaca yükümlülükler altına girmelerinden kaynaklı yönetilmesi gereken süreçlerinin de olması mevduat bankalarını kur riskine karşı daha duyarlı yapmaktadır. Yani yapısal farklılığın bu sonucu neden olup-olmadığının değerlendirmesini diğer seçilmiş göstergeler başlığı altında karşılaştırmalı olarak ayrıca inceleyelim.

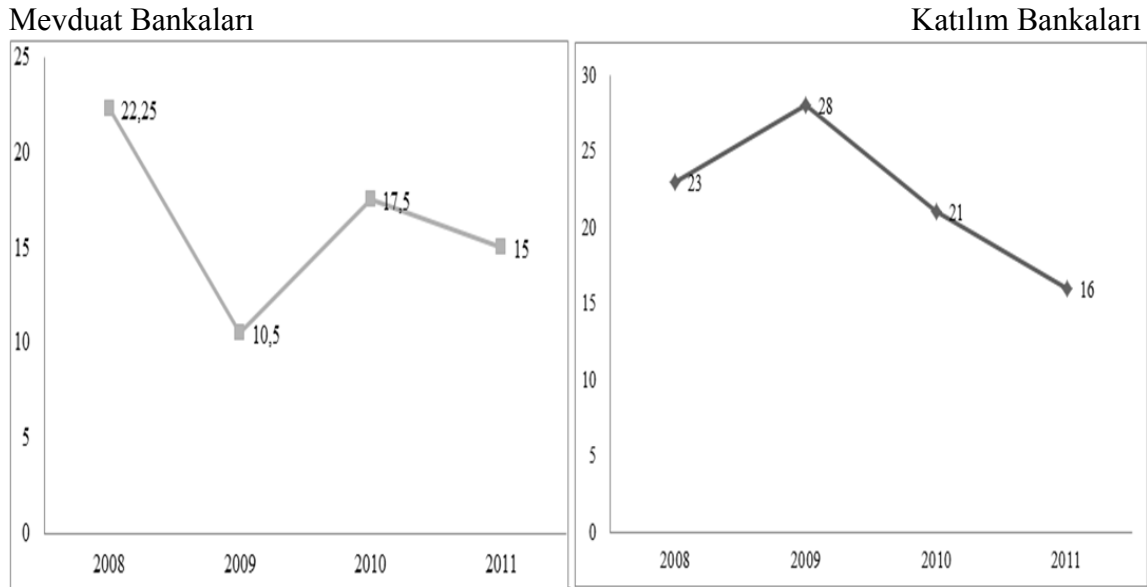
4.4. Diğer Seçilmiş Göstergeler

Bankaların karşılaşılabileceği riskler yanında bankaların genel görünümü hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz birçok finansal rasyosu vardır. Bu rasyoların bir kısmı düzenleyici ve denetleyici kurumların gözetiminde gerçekleştirilmesi gereken rasyolar iken, bir kısmı banka hakkında piyasada bilgi sahibi olmak isteyen kişi ve kurumların hazırladığı rasyolardır.

Burada, çalışmamıza örnek aldığımız bankaların genel görünümünü ifade eden mevduatların gelişimi ve mevduatların krediye dönüş oranı yanında konumuz gereği, finansal krizlerin en çok konuşulan nedenlerinden biri olan görülen türev finansal araçların bilanço dışı yükümlülükler oranı ve türev finansal araçlardan kâr ve zararın bankaların konsolide net kâr ve zararına oranı üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

4.4.1. Mevduatların Gelişimi

Kriz dönemlerinin en önemli alışkanlıklarından birisi, bu dönemde mevduat sahipleri bankaların batma ihtimaline mevduatlarını bankalardan çekmek istekleridir. Dolayısıyla bankaların müşteriler nezdinde güvenilirlik ve sağlamlık algısı ilgili bankaların krizi atlamasında önemli rol oynar. Batma ihtimali olduğu yönündeki algısı olan bir bankadan mevduat sahipleri mevduatlarını çekmek için hep birlikte hareket ederlerse en sağlam banka dahi bu baskının altından kalkamaz. Buradan yola çıkarak 2008 kriz döneminde banka mevduatlarının gelişimini kritik konusunu yaparak bu konuda katılım bankaları ve mevduat bankaları açısından bir farklılık olup-olmadığını araştırdık.

Grafik 14: Mevduatların Gelişim (%)

Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yıllonun Konsolide Finansal Tabloları

Grafik 14'oluşturan veriler, mevduat ve katılım bankalarının 2008 ile 2011 yılları arasında gerçekleşen yılsonu mevduat tutarlarının bir önceki yıla göre değişimini yüzde (%) olarak ifade edilmiş rakamlardır. Grafikten de görüleceği üzere, mevduat bankalarının 2008 sonu tutarları bir önceki yıla göre %22,25 artarken, 2009 yılı yılsonunda bir önceki yıla göre bu oran düşerek %10,5 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı yılsonunda ise bu oran artarak %17,5, 2011 yılında ise bu tekrar bir önceki yıla göre nispeten düşerek %15 olarak gerçekleşmiştir. Burada, 2008 krizinin etkisinin hissedildiği dönem olan 2008-2010 yılları arasında mevduatlardaki bir önceki yıllara göre ortalama değişim belirgin şekilde düştüğü görülmektedir.

Aynı dönemde, katılım bankalarının mevduatlarındaki değişime baktığımızda, *Grafik 14*'ten de görüleceği üzere, 2008 yılındaki mevduatlardaki artış bir önceki yıla göre %23 artarken, 2009 yılında bir önceki yıla göre %28 oranında artış olmuştur. 2010 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre %21 artarken, 2011 yılında bu oran %16 olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak katılım bankalarının mevduatlarındaki değişimin kriz döneminde artış yönünde olduğu görülmektedir.

Burada, faiz ile ilgili bilen bir gerçeğin tersi yaşanmıştır. Bilindiği üzere faiz oranlarının artması durumunda tasarruf sahipleri, reel yatırımlar veya harcamalar yerine

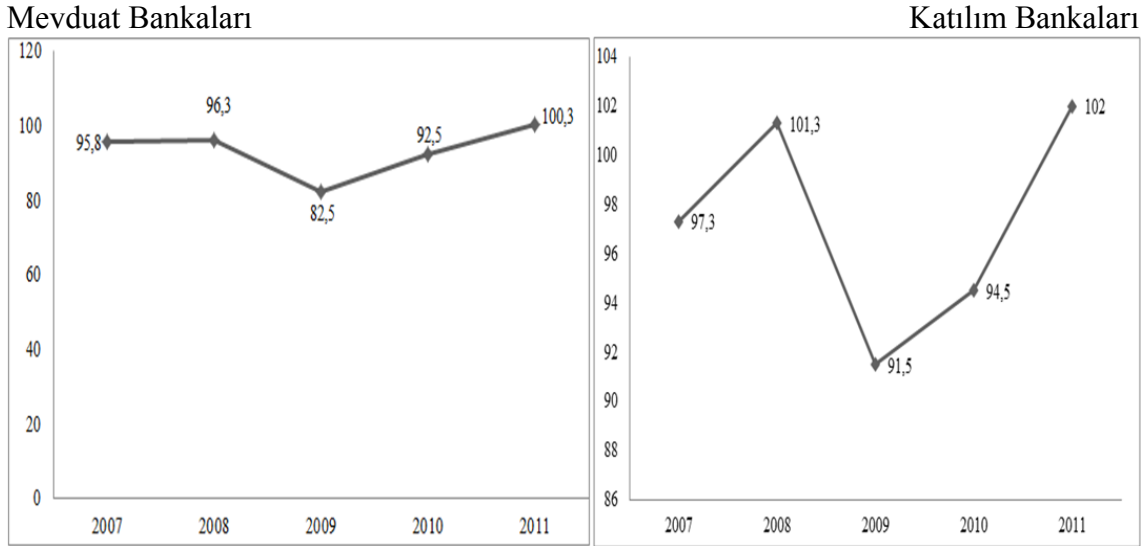
getirisi arttığı için ve daha risksiz bir yatırım yöntemi olarak paralarını faiz hesaplarında değerlendirmek isterler. Burada yaşanan tersliğin nedenini, sistemin işleyişi üzerinden araştırarak olursak şöyle bir farklılığın hem teoride hem de fiili durumda yaşandığı görülecektir. Daha önceki bölümlerde de belirtmeye çalıştığımız üzere, mevduat bankaları kullandıkları kredinin nereye harcanacağı hususunda bir araştırma yapmak ve o kredinin kullanılmasına dayanak teşkil edecek bir belge tutmak zorunda da değiller. Dolayısıyla mevduat bankalarında kredi, belli aralıklarla geriye ödenmek üzere müşterilerinin bizzat kendi hesaplarına geçilen tutarlardan müteşekkildir. Ayrı mevduat bankaları istedikleri zaman müşterilerine verdikleri bu kredileri geriye isteyebilirler/çağırabilirler. Bu durum, kriz dönemlerinde mevduat bankalarının elinde koz olarak bulundurulmaktadır. Katılım bankalarında ise mevduat bankalarının aksine ticaretin finansmanı yapıldığından ve ticarete konu belge kredinin dayanağı olarak saklanmak zorunda olduğundan ve ayrıca kredinin geri dönüşü de sözleşme kapsamında vadesinde ödenmesi şartına matuf işlediğinden, kriz dönemlerinde müşterilerden kredinin geri çağırılması söz konusu değildir. Kredi müşterilerinin çoğunluğu aynı zamanda mevduat sahipleridir. Kriz döneminde kredi borcunun vadesinden önce geri çağırılacağı ihtimalini düşünen mevduat sahibi, kendisini bu anlamda daha güvenli hissedeceği ve planlarında anlık değişiklik yapmak zorunda olmayacağı bir yere gitmek isteyecektir. Teorik olan bu durum fiili durumda da yaşandığını, yani mevduat bankalarının kriz dönemlerinde zaman zaman kredileri geri çağırıldıklarını biliyoruz. Bu durumun bir yansıması olarak ayrıntılarını *Grafik 7* işlediğimiz toplam kredilerdeki değişimin karşılaştırmalı analizine tekrar bakılabilir.

4.4.2. Mevduatların Krediyeye Dönüş Oranı

Faizler düşerken bankalar, maliyetleri daha çabuk düştüğü için kâr ederler, faizler yükselirken ise bankalar maliyetleri daha hızlı arttığı için kayıpla karşılaşır. Ülkemize bankacılık sektöründe mevduat vadelerinin ortalama 1,5 ay olmasına karşılık kredi vadelerinin ortalama süresi 1 yıldır. Kriz dönemlerinde faizler yükseldiğinde bankalar vadesi çabuk dolan mevduatı elden kaçırmamak için faizleri artırmak zorunda kalırlar. Diğer yandan değişken oranlı kredi faizler hemen artarken sabit oranlı faizler kredi vadeleri ile orantılı olarak yani en geç 1 yıl içinde artarlar (Eğilmez, 2013). Kredi

faiz oranlarının artması mevduatların krediye dönüşünü azaltır. Buna karşın mevduatlara anlaşılan oranlarda faiz getiri ödenir. Sonuçta bu dönemde bankalar elinde mevduat fazlasını krediye dönüştüremediğinden gelirleri azalır.

Grafik 15’de 2007–2011 yılları arasında gerçekleşen mevduat ve katılım bankalarının mevduatlarının krediye dönüş oranları görülmektedir. Mevduat bankalarının 2007 yılında mevduatların krediye dönüş oranı % 95,8 iken bu oran 2008 yılında % 96,3’e çıkmıştır. Ardından 2009 yılında krizin etkisiyle bu oran 14 puan azalarak % 82,5 olarak gerçekleşmiştir ve 2011 yılında hızla artarak % 100,3 oranına yükselmiştir. Kriz 2009 yılında mevduatların krediye dönüş oranını olumsuz yönde etkilese bile bu etki kısmi bir etki olarak kalmıştır.

Grafik 15: Mevduatların Krediye Dönüş Oranı (%)

Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yıllık Konsolide Finansal Tabloları

Aynı dönem aralığında katılım bankalarında mevduatların krediye dönüş oranına bakıldığında ise, Grafikten de görüleceği üzere 2007 yılında katılım bankaları mevduatlarının krediye dönüş oranı % 97,3 iken bu 2008 yılında % 101,3 olmuştur. 2009 yılına bakıldığında ise bu oran bir önceki yıla göre yaklaşık on puan düşerek % 91,5 olmuştur. 2011 yılında ise bu oran hızla artarak % 102 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak mevduatların krediye dönüş oranı açısından bakıldığında tüm dönem boyunca katılım bankalarının oranının mevduat bankaları oranından yüksek

olduğu görülmektedir. Krizin etkilerin hissedildiği 2009 yılında da yine katılım bankalarının mevduatlarının krediye dönüş oranı mevduat bankalarına nazaran daha az düşmüştür.

4.5. Türev Finansal Araçlar

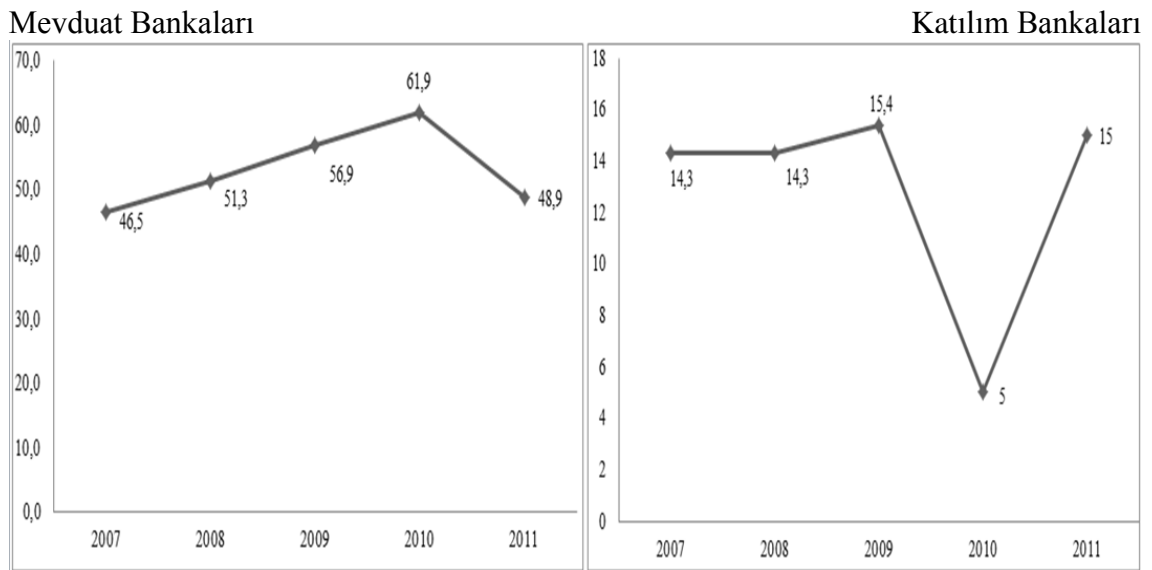
Finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren kişi, kurum, kuruluşlar ve finansal sistem aracılığıyla işlem yapan finansal aktörlerin tamamı yapmış oldukları işlemlerden dolayı faiz oranları, döviz kurları ve fiyatlardaki değişimlerden kaynaklanan risklerle karşı karşıyadırlar. Yatırımcılar bu yatırımlarını bu risklerden korumaya çalışırlar. Türev finansal araçların varlığının esas amacı bu risklerden korunmayı sağlamaktır. Yalnız bu araçlar bir taraftan riskten korunma (hedging) amacıyla kullanılırken, diğer taraftan spekülasyon amacıyla da kullanılmaktadırlar.

Türev araçlar, değerı başka bir finansal varlığın veya malın değerine doğrudan bağlı olan finansal araçlardır. Bu araçlar aracılığı ile dayanak varlığın sahipliğinin el değiştirmesine gerek olmaksızın, bu varlıkla ilgili hak ve yükümlülüklerin ticaretine imkân sağlarlar. Ayrıca, riskten korunma veya getirisi değerışken olan araçların getirisi sabit olan araçlarla değerştirilmesi amacıyla kullanılabilirler. Türev araçları birkaç başlık altında toplanabilir. Bunlar; vadeli işlemler, opsiyon sözleşmeleri, forward sözleşmeleri ve swap sözleşmeleridir (Küçükkocaoğlu, 2014).

Bretton Woods'un çöküşüyle riskten korunma amaçlı çıkarılan türev ürünler 1990 yılından sonra küreselleşmenin de etkisiyle finansal sistemin önemli bir parçası haline gelmişlerdir. 1990 yıllardan sonra bankacılık sektöründe kâr marjlarının azalması ve yeni piyasa arayışları bankacılık sektöründe de türev ürünlerin kullanımını artırmıştır. 2008 yılına gelindiğinde türev ürünlerin hacmi 526 trilyon Usd'ye ulaşmıştır. Bu oran dünya üretiminin 10 katından daha fazladır (Cantürk, 2009).

Türev Finansal Araçlar bankaların aktif veya pasifinde değeril, Bilançodışı Yükümlülükler başlığı altında Ek raporlarda izlenirler. Bilançodışı Yükümlülükler bankanın pasiflerindeki yükümlülüklerinin eki durumundaki ayrıca yükümlülüklerdir. 2008 finansal krizinin nedenleri arasında sayılan türev rnlerin Türkiye bankacılık sektörü içindeki payı da büyüktür. Bu aynı zamanda bankacılık sektörünün üzerindeki

risk baskısını da göstermektedir. *Grafik 16*'da 2007–2011 yılları itibari ile mevduat ve katılım bankalarının türev finansal araçlarının/bilanço dışı yükümlülüklerine oranını göstermektedir. Grafikten de görüleceği üzere, mevduat bankalarının türev finansal araçların bilanço dışı yükümlülüklerine oranını 2007 yılından başlayarak 2010 yılına kadar düzenli olarak artmıştır. 2007 yılında % 46,5 olan bu oran 2010 yılında % 61,9 olmuştur. 2011 yılı itibari ile ise bu oran düşerek 2007 dönemi oranına yaklaşmıştır. Bu durumdan mevduat bankalarının kriz dönemlerinde türev finansal araçlara yöneldiklerini çıkarılabilir.

Grafik 16: Türev Finansal Araçlar/Bilançodışı Yükümlülükler (%)

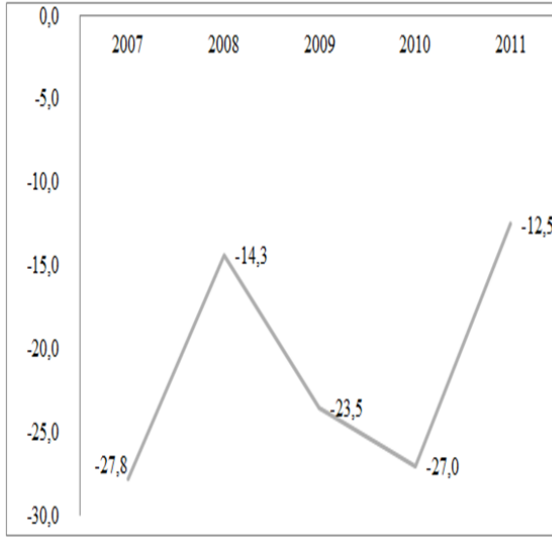
Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yıllı Konsolide Finansal Tabloları

Aynı döneme ait katılım bankalarının Türev Finansal Araçlarının Bilançodışı Yükümlülüklerine oranına baktığımızda, 2007 ve 2008 yıllarında %14,3 olan bu oran, 2009 yılında %15,4'e çıkmıştır. 2009 yılından sonra hızla düşen bu oran 2010 yılı sonunda %5 seviyesine kadar gerilemiş, daha 2011 yılında ise tekrar %15 oranına çıkmıştır.

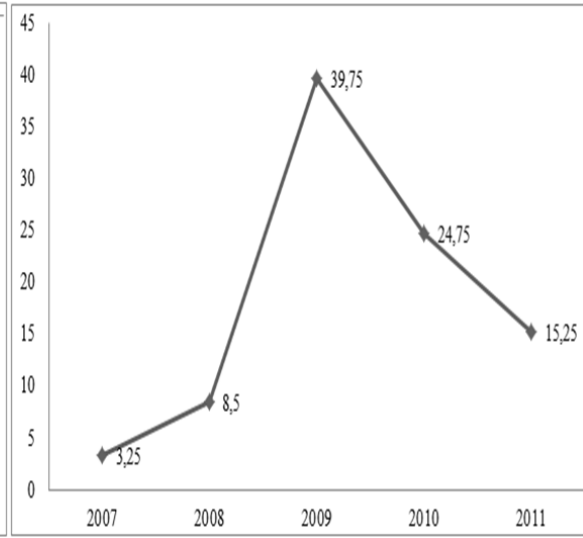
Sonuç olarak, mevduat bankalarında Türev Finansal Araçlarının Bilançodışı Yükümlülüklerine oranının katılım bankalarına nispeten çok yüksek olması ve kriz dönemlerinde de artmasının banka açısından iyi mi yoksa kötü mü olduğunu anlayabilmek için türev ürünlerden elde edilen kâr ve zararın banka net kâr ve zararına

etkisine bakmak gerekir. Burada ayrıca görmemiz gereken bir nokta da, mevduat bankalarında kriz döneminde toplam krediler de düşüş yaşanırken (bkz. *Grafik 7*) Türev Finansal Araçlarının Bilançodışı Yükümlülüklerine oranında artış yaşandığı sonucuna varılmasıdır. Bu çalışma ölçeğindeki veriler ile ortaya çıkan bu durum *Grafik 6*'da TÜİK'in yapmış olduğu çalışmaya ile birebir uyumaktadır.

Mevduat Bankaları

Katılım Bankaları

Grafik 17: Türev Finansal Araçlardan Kâr-Zarar/Net Kâr-Zarar (%)

Kaynak: Mevduat (4) ve Katılım Bankaları 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 Yılları Yıllık Konsolide Finansal Tabloları

Grafik 17'de, 2007–2011 yılları itibari ile mevduat ve katılım bankalarına ait türev finansal araçlardan kâr/zararın net kâr/zarara oranları gösterilmektedir. Grafikteki eksi (-) değerler Türev Finansal Araçlardan Zararın Net Kârı yüzde (%) olarak ne kadar düşürdüğünü gösterirken artı (+) işaretli değerler Türev Finansal Araçlardan Kârın /Net Kâr içindeki payını yüzde (%) göstermektedir. Grafikten de görüleceği üzere, mevduat bankaları bütün dönemlerde türev finansal araçlardan zarar etmiştir. 2007'de zarar oranı %27,8 iken bu oran 2009 yılının sonunda bir önceki yıla göre nispeten azalarak %14,3 olarak gerçekleşmiştir. 2009 ve 2010 yıllarında bu oran yine artmış ve 2010 yılı sonunda bu oran %27,0 oranlarına tekrar çıkmıştır. 2011 yılı sonunda ise bu oran yine azalarak %12,5 oranına kadar düşmüştür. Sonuç olarak, mevduat bankalarında, krizin etkilerinin belirgin hissedildiği dönemlere türev finansal araçların bilanço dışı yükümlülükler içerisindeki payı artmasına paralel olarak bu finansal araçlardan

zararlarda artmıştır. Bu durum menkul kıymetleştirmenin bankaları krizlere karşı daha duyarlı hale getirdiğinin de teyidi niteliğindedir.

Aynı dönem ait katılım bankalarının gerçekleşen verilerine baktığımızda, katılım bankalarının türev finansal araçlardan kârının/net kâra oranı 2007 yılında % 3,25 iken bu oran 2009 yılında % 39,75 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılına gelindiğinde ise bu oran 2009 ve 2010 yıllarına nispeten düşerek % 15,25 olarak gerçekleşmiştir. Yani bütün dönemlerde katılım bankaları Türev Finansal Araçlardan kâr elde etmiştir.

2008 küresel krizi öncesinde ve daha önceki detaylarını birinci bölümde açıkladığımız krizlerde, finans sektörünü reel sektörden koparan bu ürünler, dünya ölçeğinde sanal sektörü reel sektörden 5–6 kat daha fazla büyüterek piyasada balon oluşturmasına sebep olmuşlardır. Hâlbuki faizsizlik prensibi gereği katılım bankaları bu ürünlerden uzaktır. Bu sistemde alacağın menkul kıymetleştirilmesi yoktur. Ayrıca katılım bankacılığı sisteminde riski yüksek bu tarz finansal işlemlere ve spekülasyonlara izin verilmez (TKBB, 2010). *Grafik 17*'de grafiği oluşturan katılım bankalarının verilerini aldığımız Finansal Raporların dipnotlarında da türev finansal araçlara ait rakamların hangi işlemlerden kaynaklandığı bilgisi verilmemiştir. Ancak, katılım bankalarının belli bir dönem Gelire Endeksli Senetler aldıkları biliniyor, ayrıca halen Sukuk işlemleri yaptıklarını da biliniyor. Emin olmamakla birlikte, katılım bankalarının finansal raporlarında türev ürünler başlığı altında Gelire Endeksli Senetleri ve Sukuk işlemlerini raporladıklarını söylenebilir. Dolayısıyla, burada karşılaştırma yapılırken mevduat bankalarının türev finansal araç türleri ile katılım bankalarının türev finansal araç türleri farklılığı göz ardı edilmiştir. Değerlendirmede bu bir eksiklik olarak görülse dahi sonuçta bankaların almış oldukları pozisyonların toplamda kâr ve zarara etkisi göz önüne alındığında bu eksikliğin pek bir öneminin olmadığı da açıktır.

Sonuç olarak, ilke bazında teorik bir doğruluk uygulamada başarıyı taahhüt etmez. Bir şeyin doğru olması, onun mantıki sonuçları kadar pratik sonuçlarının da elde edilmesini gerekli kılar. Şöyle ki, pratikte teorik çerçeveyi aşan faktörler yani psikolojik, ekonomik, sosyal ve diğer günün şartlarını içeren birçok faktör sürece dâhil olur. Bu da teorik sonuçlara ulaşılmasına engel olur (Orman, 2001). Bu bölümde, başlangıçta ekonomik krizlerin teorik genel nedenleri çerçevesinde yaptığımız

karşılaştırmalı analiz sonunda ulaştığımız sonuç, daha sonra 2008 krizi dönemi verileri ile bankacılık sisteminin karşılaşılabileceği temel riskler çerçevesinde karşılaştırmalı analiz edilmiş ve araya giren diğer tüm faktörlere (bankaların büyük-küçüklüğü, ülke ekonomisinin bütününün faiz esaslı üzerine kurulu olması, katılım bankalarının mevduat bankalarına nazaran sisteme daha yeni dâhil olmuş olmaları vb.) rağmen pratikte de katılım bankalarının mevduat bankalarına nazaran krizlere karşı daha dayanıklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde teknolojik gelişmeler ve buna dayalı olarak ekonomik gelişmelerin geldiği nokta itibariyle bugün ekonomik sistemleri yeni bir dönüm noktası beklemektedir. Bu nokta, gerek iktisat teorisinin ana esaslarının yeniden sorgulanması, gerekse ekonomik ilişkiler ağının yeniden yapılandırılması noktasıdır. Modern ekonomik sistemin sürekli kriz üretmesi ve teknoloji sayesinde globalleşen dünyada bu krizlerin yıkıcı etkilerinin giderek ağırlaşması konunun önemini biraz daha artırıyor.

Dünya ekonomik krizler tarihi incelendiğinde krizlerin çıkış nedenleri genel olarak aynı sistem içerisinde teknik detaylar üzerinden araştırılıp analiz edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Konunun çerçevesini belirleyen ahlak normlar açısından bilimsel araştırmaların yetersiz olduğu açıktır. Konunun ahlaki zemine taşınmamasının sebeplerini yine modern ekonomik sistemin kurucu kodlarında aranabilir. Öte yandan ‘İslam İktisadı’ veya ‘İslam Ekonomisi’ adıyla literatüre yerleşmiş ekonomi düşüncesinin/sisteminin saf ekonomik ilişkilerin çerçevesini belirleyen bir sistem olduğundan söz edilemez. Çünkü İslam dini, tevhit inancının bir yansıması olarak hayatı tüm detayları ile bir bütün olarak kabul eder. Dolayısıyla ekonominin teknik tarafları ile ahlaki normlar tarafını birbirinden ayırmaz. Hatta ahlaki normları teknik detayların sağlıklı işleyişini sağlayan temel çerçeve/denge unsuru olarak görür. İslami finans modelini de İslam iktisadi düşüncesinin bir yansıması olarak teknik yönüyle faiz yerine kâr ve zarara katılımı esas alan, ahlaki normlar yönüyle de İslam’ın bütün felsefesini de içine alan bir model olarak düşünülebilir.

Modern ekonomik sistemin tüm detayları hakim olduğu günümüzde İslami finans modeli modern ekonomik sistemin alternatifi olabilecek mi? Soruyu şöyle de sorabiliriz; İslami finans modeli modern ekonomik sisteme entegre mi olacak yoksa kendine özgü alternatif bir sistem mi kuracak? Bu ve benzeri soruların cevabını zaman gösterecek, yalnız bugün itibari ile faize dayalı bu sistemin İslami finans modelinden tek beklentisi, krizleri önleme ve krizlerin olumsuz etkilerini azaltması, kâr kayıplarını önlemesi noktasındadır. Politik bir beklenti olarak ta yeni gelişen bu piyasadadan pay

kapma amacını da motivasyon nedeni olarak sayılabilir. Peki, İslami finans modeli ile çalışan bankaların krizlere dayanıklılık veya krizleri engelleme potansiyeli nedir?

Bu çalışmada, bu potansiyeli görmek amacıyla 2008 ABD finansal krizinin Türkiye ekonomisine etkileri ölçeğinde İslami finans modeli ile çalışan katılım bankalarının geleneksel mevduat bankalarına oranla krizden ne kadar etkilendiği araştırılmıştır. Araştırmamızda öncelikle ekonomik krizlerin genel teorik nedenleri ortaya konulduktan sonra bu çerçevede katılım bankacılığı sisteminin teorik yapısı ile faize dayalı geleneksel mevduat bankalarının teorik yapısı karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve sonuçta katılım bankacılık sisteminin geleneksel mevduat bankacılığı sistemine nazaran ekonomik krizlere daha dayanıklı olduğu görülmüştür.

Bu analizde, aynı döneme ait örneklem aldığımız banka verileri ışığında bankacılık sisteminin maruz kalabileceği temel riskler olan kredi riski, faiz riski, kur riski ve ayrıca mevduatların gelişimi, mevduatların krediye dönüş oranı ve türev finansal araçlardan kâr ve zarar çerçevesinde yapılmıştır. Çalışmamız sonucunda katılım bankalarının kriz dönemindeki söz konusu rasyolarının mevduat bankalarının rasyolarından daha iyi olduğu görülmüş, dolayısıyla katılım bankalarının kriz döneminde mevduat bankalarından daha iyi performans gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın yöntemi açısından basit bir yöntem olan veri analizi yöntemi kullanılmış olması nedeniyle örneklem ölçeğindeki bu sonucun genellenemeyeceği açıktır. Fakat burada, 1990'dan sonra Türkiye ekonomisindeki irili-ufaklı ekonomik krizlerden devlet yardımları olmadan çıkmayı başaran katılım bankalarının tarihsel olarak ta bir başarı hikâyelerinin olduğunu ayrıca vurgulamak gerekir.

İslami esaslara dayalı çalışma prensiplerine sahip diğer ülkelerdeki bankaların da krizlere karşı dayanıklılıklarına bakacak olursak aynı başarıyı oralarda da görüyoruz. Örneğin; farklı rasyolar çerçevesinde Pakistan bankaları üzerinde yapılan benzer araştırmalarda İslami esasa dayalı bankaların gerek kriz dönemlerinde gerekse diğer normal zamanlarda geleneksel bankalara kıyasla rasyolarının daha iyi görülmüştür. Normal zaman verileri çerçevesinde benzer bir araştırmaya göre henüz gelişim evresinde olmasına rağmen İslami esaslara göre çalışan bankaların likidite, ödeme gücü ve maliyetlerin düşüklüğü rasyolarının diğer geleneksel bankalardan daha iyi olduğu,

bununla beraber İslami bankaların geleneksel bankalardan daha küçük olmasına rağmen İslami bankaların geleneksel bankalar kadar kâr ettiği görülmüştür. Bulgular ve İslami bankaların esasında kâr ve zarara katılım prensibinden kaynaklı sermayelerinin daha eşitlikçi ve sistemlerinden kaynaklı düşük borçlanma gereği gibi unsurların riski azaltıcı unsurlar olduğunda şüphe yoktur. Başka bir örnek olarak; 2005–2009 yılları arası yani, kriz dönemi verileri esas alınarak 22 ülkedeki İslami esasa dayalı bankalar ile geleneksel faize dayalı bankaların iş modeli, verimlilik, aktif kalitesi çerçevesinde regresyon analizi yöntemiyle yapılan karşılaştırmalı analiz sonucunda İslami bankaların maliyet–gelir oranının (verimlilik) ve takipteki kredilerinin oranı geleneksel bankalardan daha iyi olduğu, iş modeli ve varlık kalitesi açısından geleneksel bankalar ile benzer olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, krizlerin birçok nedenleri vardır ancak, genel kabul görmüş en önemli nedenleri faiz, bankaların aşırı ve tedbirsiz kredi vermeleridir ve menkul kıymetleştirme. Modern sistem, faiz ve menkul kıymetleştirmenin bir tahterevallinin iki ucuna karşılıklı oturduğu, ekonomideki hareketin bu iki faktörden birinin alçalıp diğerinin düşmesine bağlı olduğu bir sistemdir. Yani sistemin kendisinin, özünde reel ekonomik fonksiyonlarını icra etmek üzere kurulmadığı çok açıktır. Dolayısıyla bu sistem, faktörlerden biri yükselince diğerinin alçaldığı sürekli gelgitlerin olduğu bir sistemdir. Böyle bir normun hâkim olduğu toplumsal sistemde bankaların da kaldıraç kullanarak türev ürünler piyasaya sürmeleri, disiplinsiz kredi vermeleri insanların servet ve tüketimi maksimize etme motivasyonunu artırmakta açgözlülüğe yol açmaktadır. Ayrıca, ekonominin istikrarsızlığa düştüğü dönemlerde de kaldıraçlı kısa dönem borçlar, spekülasyon işlemleri ve tüm bu işlemlerin getirmiş olduğu belirsizlik (garar) nedeniyle sistem finansal krizlere iç ve dış şoklara karşı savunmasız kalmaktadır.

İslam her türlü işlemde adaleti esas alır. İktisadi faaliyetlerde adalet, ‘risk yoksa kâr da yoktur’ kuralı şeklindedir ve İslam faiz, kumar, belirsizlik gibi riski de kârı da tek tarafa yükleyen işlemleri sömürü aracı (zulüm) olarak görür. Modern finans uygulamalarındaki türev ürünleri, kaldıraçlı işlemler kumar ve garar örnekleri olarak asimetric bilgiye teşvik etmekte gelirin adaletli paylaşımını zorlaştırmaktadır.

Modern sistemin bu uygulamalarını sadece bankalar çerçevesinde tartışmak konunun bütünü gözden kaçırmamıza neden olur. Adaletin sağlanması için iktisadi hayatın bütün ayrıntılarında gelir ve riskin birlikte paylaşılması esastır. Bu paylaşımın bankacılık sisteminde uygulanan *Kâr-Zarar Ortaklığı* şeklinde olduğu gibi hükümetler tarafından ekonominin tüm süreçlerine uygulanabilir yöntemleri bulunmalı ve uygulanmalıdır. Kaldı ki katılım bankacılık sisteminde bile, İslami finansal sistemin ana damarı teşkil eden *Kâr-Zarar Ortaklığı* işlemlerinin tüm işlemler içerisindeki hacmi çok küçüktür. Bu bankalarının, bu haliyle bile krizlere karşı dayanıklılığının ülke ekonomisine katkısının görülmesi ve makro ve mikro düzeyde stratejilerin bu çerçevede planlanması gerekir.

Kar-Zarar Ortaklığı işlemlerinin artırılması yönünde yapılması gereken planlar çerçevesinde birinci önerimiz, mevcut katılım bankacılığı yanında daha küçük ölçekte *sektörel katılım bankalarının* kurulmasıdır. Sektörel bankacılık derken, örneğin dış ticaret katılım bankacılığı, gayrimenkul katılım bankacılığı gibi. Bu bankalar daha küçük ölçekli ve karmaşıklığı daha az olacağından denetimi de bir o kadar kolay olacaktır. Ayrıca bu bankalar, bir sektör üzerinde çalışacaklarından süreçler ve çalışanların profesyonelleşmesi daha kolay olacaktır. Sektörel katılım bankacılığı sisteminde bankalar, tıpkı bir ticaret şirketleri gibi satışını yapacakları ürünleri kendileri piyasadan alacaklar ve müşterilerine vadeli satacaklardır. Dolayısıyla bu sistemde modern murabaha uygulamalarının eksikleri yaşanmayacak ve bu sistem sayesinde, kar-zarar ortaklığı işlemleri piyasada derinlik kazanacaktır. Bu sistemin olumsuz yönü ise, sektörel bazdaki olası bir krizin bu bankalara etkisi daha fazla olacaktır. Bu eksikliğin yıkıcı etkilerini engellemek için sistem tasarısı yapılırken konunun bu tarafının iyi düşünülmesi gerekmektedir.

Kar-Zarar Ortaklığına dayalı finansal işlemlerin artırılması yönünde yapılması gereken planlar çerçevesinde ikinci önerimiz ise, *katılım şirketlerinin* kurulmasıdır. Katılım şirketleri gerek projeye özel gerekse vadeye bağlı olarak katılım hesapları yoluyla fon toplama yetkisi olan şirketlerdir. Kar-zarar dağıtımı, projeli işlemlerde proje sonucunda, vadeli işlemlerde ise vade sonunda yapılır. Bu sistemde, ekonomideki kullanılabilir fonlar bankaların aracılığına gerek duyulmaksızın doğrudan ekonomiye

aktarılması sağlanmaktadır. Sistemin riskli tarafı ise sürekli etkin denetime ihtiyaç duymasıdır.

Türkiye ekonomisinin gelecek projeksiyonlarında islami esaslara dayalı finans sisteminin yer alması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Geline nokta ise, sadece katılım bankacılığı ve islami esaslara uygunluğu tartışmalı menkul kıymetleştirme çalışmaları ile bu ihtiyacın karşılanamayacağı da bir gerçektir. Dolayısıyla islami finans sisteminin kendi özgü araçları ile ekonomide derinleşmesini sağlayacak, teorisi kadar pratik çalışmalarını yapmak günümüz müslümanlarının yükümlülüğündedir. Yaptığımız ve yapacağımız çalışmaların amacına hizmet etmesi dileğiyle...

6. KAYNAKÇA

5411 Bankacılık Kanunu. (Mad. 48).

5411 Bankacılık Kanunu. (Mad. 60).

5411 Bankacılık Kanunu. (Mad.3).

Afşar, M. (2011, 10). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi(6(2)), 143-171.

Akgüç, Ö. (2009). Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (42), 6-11.

Akis Bağımsız Denetim Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (12.02.2009).

Türkiye Garanti Bankası A.Ş. ve Finansal Kuruluşları 31 Aralık 2008 Hesap Dönemine Ait Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu.

https://www.garantiinvestorrelations.com/tr/images/pdf/2008_12_31_konsolide_bilanco.pdf.

Akis Bağımsız Denetim Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (12.02.2010).

Türkiye Garanti Bankası A.Ş. ve Finansal Kuruluşları 31 Aralık 2009 Hesap Dönemine Ait Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu.

https://www.garantiinvestorrelations.com/tr/images/pdf/2009_12_31_konsolide_bilanco.pdf.

Akis Bağımsız Denetim Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (15.02.2008).

Türkiye Garanti Bankası A.Ş. 31 Aralık 2007 Hesap Dönemine Ait Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu.

https://www.garantiinvestorrelations.com/tr/images/pdf/2007_12_31_konsolide_bilanco.pdf.

Alantar, D. (2008). *Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme.*

Albaraka. (2014). *Katılım Bankacılığı Sistemi Nedir?* 3 15, 2014 tarihinde

www.albarakaturk.com.tr. adresinden alındı

Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (2007). *2006 Faaliyet Raporu.* Albaraka Türk

Katılım Bankası A.Ş. 31 Aralık 2006 Tarihi İtibariyle Bağımsız Denetim

Raporu. http://www.albarakaturk.com.tr/download/2006_faaliyetraporu.pdf.

- Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (2008). *2007 Faaliyet Raporu*. 31 Aralık 2007 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Olmayan Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar ile Bağımsız Denetim Raporu. http://www.albarakaturk.com.tr/download/2007_faaliyetraporu.pdf.
- Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (2009). *2008 Faaliyet Raporu*. 31 Aralık 2008 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Olmayan Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar ile Bağımsız Denetim Raporu. http://www.albarakaturk.com.tr/download/2008_faaliyetraporu.pdf.
- Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (2010). *2009 Faaliyet Raporu*. 31 Aralık 2009 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Olmayan Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar ile Bağımsız Denetim Raporu. http://www.albarakaturk.com.tr/images/yatirimci/2009_FAALIYET_RAPORU.pdf.
- Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (2011). *2010 Faaliyet Raporu*. 31 Aralık 2010 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Olmayan Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar ile Bağımsız Denetim Raporu. http://www.albarakaturk.com.tr/download/2010_faaliyetraporu.pdf.
- Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (2012). *2011 Faaliyet Raporu*. 31 Aralık 2011 Tarihinde Sona Eren Yıla Ait Bağımsız Denetim Raporu. http://www.albarakaturk.com.tr/download/2011_faaliyetraporu.pdf.
- Aliber, C. P. (2013). *Çılgınlık, Panik ve Çöküş Finansal Krizler Tarihi*. (Ü. Şensoy, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aloğlu, Z. T. (2005). Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri. (<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ziyatuncaloglu.pdf>). Ankara.
- Altunöz, U. (2013). *Finansal Krizler, Erken Uyarı Sistemleri ve 2008 Krizi i çin TR-ABD Örneği*. İstanbul: Beta.
- Aras Güler, M. A. (2003). Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerine Etkileri. 2. *Ulusal Bilgi ve Ekonomi Kongresi*. Derbent.
- Asya Katılım Bankası A.Ş. (2008). *2007 Faaliyet Raporu*. http://www.bankasya.com.tr/_pdf/faaliyet_raporlari/2007_turk_faal.pdf.

- Asya Katılım Bankası A.Ş. (2009). *2008 Faaliyet Raporu*.
http://www.bankasya.com.tr/_pdf/faaliyet_raporlari/2008_turk_faal.pdf.
- Asya Katılım Bankası A.Ş. (2010). *2009 Faaliyet Raporu*.
http://www.bankasya.com.tr/_pdf/faaliyet_raporlari/2008_turk_faal.pdf.
- Asya Katılım Bankası A.Ş. (2011). *2010 Faaliyet Raporu*.
http://www.bankasya.com.tr/_pdf/faaliyet_raporlari/2010_yili_faaliyet_raporu.pdf.
- Asya Katılım Bankası A.Ş. (2012). *2011 Faaliyet Raporu*.
http://www.bankasya.com.tr/_pdf/faaliyet_raporlari/2011_yili_faaliyet_raporu.pdf.
- Aydın, A. (2002). İsviş Bankacılık Sistemi - Kriz, Krizde Yapılanlar ve Kriz Sonrası-.
Bankacılar Dergisi(40).
- Aydoğdu, A., Yıldırım, N. K., Özkan, M., & Özkan, S. (2012). Gelişimsel ve Durumsal Krizlere Müdahale: Olgu Sunumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 92-97.
- Aydoğdu, A., Yıldırım, N. K., Özkan, M., & Özkan, S. (2012). Gelişimsel ve Durumsal Krizlere Müdahale: Olgu Sunumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 92-97.
- Bakırtaş, İ., & Tekinşen, A. (2004). Dünya Savaşları Ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası. (12), 59-100.
- Başaran Nas Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. (02.03.2010). *Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. 31 Aralık 2009 Tarihi İtibariyle Hazırlanan ve Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Bağımsız Denetim Raporu*. <http://www.yapikredi.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar.aspx>.
- Başaran Nas Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. (06.03.2009). *Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. 31 Aralık 2008 Tarihi İtibariyle Hazırlanan ve Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Bağımsız Denetim Raporu*. <http://www.yapikredi.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar.aspx>.
- Başaran Nas Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. (06.04.2007). *Akbank Türk A.Ş. 31 Aralık 2006 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama Ve Dipnotlar İle Bağımsız Denetim Raporu*. <http://www.akbank.com/tr-tr/Yatirimci-iliskileri/Sayfalar/Finansal-Bilgiler.aspx>.
- Başaran Nas Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. (10.02.2010). *Akbank Türk A.Ş. 31 Aralık 2009 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal*

Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama Ve Dipnotlar İle Bağımsız Denetim Raporu.

[http://www.akbank.com/Documents/finansal-](http://www.akbank.com/Documents/finansal-bilgiler/2009/4.%20C3%87eyrek%20Konsolide/31122009_AKBNK_konsolide%5B1%5D.pdf)

[bilgiler/2009/4.%20C3%87eyrek%20Konsolide/31122009_AKBNK_konsolide%5B1%5D.pdf.](http://www.akbank.com/Documents/finansal-bilgiler/2009/4.%20C3%87eyrek%20Konsolide/31122009_AKBNK_konsolide%5B1%5D.pdf)

Başaran Nas Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. (12.03.2008). *Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. 31 Aralık 2008 Tarihi İtibariyle Hazırlanan ve Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Bağımsız Denetim Raporu.* [http://www.yapikredi.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar.aspx.](http://www.yapikredi.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar.aspx)

Başaran Nas Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. (12.04.2007). *Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. 31 Aralık 2006 Tarihi İtibariyle Hazırlanan ve Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Bağımsız Denetim Raporu.* [http://www.yapikredi.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar.aspx.](http://www.yapikredi.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar.aspx)

Başaran Nas Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. (13.02.2009). *Akbank Türk A.Ş. 31 Aralık 2008 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama Ve Dipnotlar İle Bağımsız Denetim Raporu.* [http://www.akbank.com/Documents/finansal-bilgiler/2008/4.%20C3%87eyrek%20Konsolide/31122008_AKBNK_konsolide%5B1%5D.pdf.](http://www.akbank.com/Documents/finansal-bilgiler/2008/4.%20C3%87eyrek%20Konsolide/31122008_AKBNK_konsolide%5B1%5D.pdf)

Başaran Nas Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. (15.02.2008). *Akbank Türk A.Ş. 31 Aralık 2007 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama Ve Dipnotlar İle Bağımsız Denetim Raporu.* [http://www.akbank.com/tr-tr/Yatirimci-iliskileri/Sayfalar/Finansal-Bilgiler.aspx.](http://www.akbank.com/tr-tr/Yatirimci-iliskileri/Sayfalar/Finansal-Bilgiler.aspx)

Bayar, Y. (2014). Euro Bölgesi Borç Krizi İle Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizinin Karşılaştırmalı Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*(22), 211-231.

BDDK. (2007). *Finansal Piyasalar Raporu.* Ankara: BDDK.

BDDK. (2007). *Finansal Piyasalar Raporu.* Ankara: BDDK.

BDDK. (2008). *ABD Morttgage Krizi.* Ankara: BDDK, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.

BDDK. (2009, 12 29). Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi. *BDDK Çalışma Tebliği*, 1-42. BDDK.

- Cantürk, K. (2009). Finansal Türevler: Efsaneleri ve Algılanma Hataları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23-37.
- Chambers, N. (2004). *Kriz Dönemi Ve Sonrasında Bankaların Finansal Analizi*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Chapra, M. (2008). "The global financial crisis: can Islamic finance help minimize the severity and frequency of such a crisis in the future?". (Vol. 28).
- Crotty, J. (2009). Structural causes of the global financial crisis: A critical assessment of the "New financial architecture. *33(4)*, 563-580.
- Çetinkaya, Ş. (2012). Asimetrik Bilginin Piyasalara Etkileri ve Finansal Krizler Üzerindeki Rolü. (46).
- Delice, G. (2003, Haziran). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(20)*, 57-81.
- Demir, Ö. (2003). *İktisat ve Ahlak*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Demirgüç-Kunt, A. (2010). *Islamic vs. Conventional Banking Business Model, Efficiency and Stability*. The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team.
- Dinler, Z. (2005). *İktisada Giriş* (OnBirinci Baskı b.). Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- DRT Bağımsız Denetim Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (01.02.2012). *Türkiye Garanti Bankası A.Ş. ve Finansal Kuruluşları 31 Aralık 2011 Hesap Dönemine Ait Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu*. https://www.garantiinvestorrelations.com/tr/images/pdf/2011_12_31_konsolide_finansal_tablo_ve_dipnotlar.pdf.
- DRT Bağımsız Denetim Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (10.02.2011). *Finansbank A.Ş. ve Mali Ortaklıkları 31 Aralık 2010 Tarihi İtibarıyla Bağımsız Denetim Raporu, Konsolide Finansal Tablolar ve Finansal Tablolara İlişkin Dipnotlar*. <http://www.finansbank.com.tr/yatirimci-iliskileri/media/1109/rapor.aspx>.
- DRT Bağımsız Denetim Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (10.02.2011). *Türkiye Garanti Bankası A.Ş. ve Finansal Kuruluşları 31 Aralık 2010 Hesap Dönemine Ait Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu*. https://www.garantiinvestorrelations.com/tr/images/pdf/2010_12_31_bddk_konsolide_mali_tablolar.pdf.

- DRT Bağımsız Denetim Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (17.03.2009).
Finansbank A.Ş. ve Mali Ortaklıkları 31 Aralık 2008 Tarihi İtibarıyla Bağımsız Denetim Raporu, Konsolide Finansal Tablolar ve Finansal Tablolara İlişkin Dipnotlar. <http://www.finansbank.com.tr/yatirimci-iliskileri/media/1101/rapor.aspx>.
- DRT Bağımsız Denetim Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (18.03.2010).
Finansbank A.Ş. ve Mali Ortaklıkları 31 Aralık 2009 Tarihi İtibarıyla Bağımsız Denetim Raporu, Konsolide Finansal Tablolar ve Finansal Tablolara İlişkin Dipnotlar. <http://www.finansbank.com.tr/yatirimci-iliskileri/media/1105/rapor.aspx>.
- DRT Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (05.03.2012).
Finansbank A.Ş. ve Mali Ortaklıkları 31 Aralık 2011 Tarihi İtibarıyla Bağımsız Denetim Raporu, Konsolide Finansal Tablolar ve Finansal Tablolara İlişkin Dipnotlar. <http://www.finansbank.com.tr/yatirimci-iliskileri/media/1113/rapor.aspx>.
- Eğilmez, M. (2008, 11 09). Balonlar Lale Çılgınlığıyla Başladı. *Radikal Gazetesi*.
- Eğilmez, M. (2009, 09 15). Lehman Borothers'in Battığı Gün. *Radikal Gazetesi*.
- Eğilmez, M. (2011). *Küresel Finans Krizi -Piyasa Sisteminin Eleştirisi-* (Cilt 8.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2012, 07). *kaptalizmin-uc-buyuk-krizi-mahfi.html*. 02 24, 2014 tarihinde <http://birdeburadandinleyin.blogspot.com.tr>. adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2013). <http://www.mahfiegilmez.com/2013/06/faiz-yukselince-kim-kazanr-kim-kaybeder.html>. Temmuz 20, 2014 tarihinde alındı
- Erdönmez, P. A. (2002). *Japonya Mali Krizi*. TBB, Bankacılık ve Araştırma Grubu.
- Erdönmez, P. A. (2005). Seçilmiş Ülkelerde Gayrimenkul Fiyatları ve Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler. *Bankacılar Dergisi*(54), 59-73.
- Erol, İ. (2014).
http://ibrahimerol.org/index.php?option=com_content&view=article&id=238&catid=9&Itemid=428. 09 15, 2014 tarihinde alındı
- Farooq, M., Khan, Z., & Fawad, M. (2010). Analysis of the Performance of Islamic and Conventional Banks in Pakistan. 5(1), 53-62.
- Garber, P. (1990, ilkbahar). Famous First Bubbles. 4(2), 35-54.

- Gil, P. T. (2013). Krizdan Uyum Bozukluğuna: Bir Kavramın Tıbbileşmesi mi? *Türk Psikiyatri Dergisi*, 58-62.
- Güney Bağımsız Denetim ve Serbert Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (10.02.2012). *Akbank Türk A.Ş. 31 Aralık 2011 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama Ve Dipnotlar İle Bağımsız Denetim Raporu.*
http://www.akbank.com/Documents/finansal-bilgiler/2011/4.%20%C3%87eyrek%20Konsolide/31.12.2011_Akbank_TAS_Konsolide_Mali_Tablolar_ve_Dipnotlar%5B1%5D.pdf.
- Güney Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (11.02.2011). *Akbank Türk A.Ş. 31 Aralık 2010 Tarihi İtibariyle Hazırlanan Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama Ve Dipnotlar İle Bağımsız Denetim Raporu.*
http://www.akbank.com/Documents/finansal-bilgiler/2010/4.%20%C3%87eyrek%20Konsolide/31122010_AKBNK_konsolide%5B1%5D.pdf.
- Güney Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (23.02.2012). *Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. 31 Aralık 2011 Tarihi İtibariyle Hazırlanan ve Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Bağımsız Denetim Raporu.* <http://www.yapikredi.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar.aspx>.
- Güney Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. (28.02.2011). *Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. 31 Aralık 2010 Tarihi İtibariyle Hazırlanan ve Kamuya Açıklanacak Konsolide Finansal Tablolar, Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Bağımsız Denetim Raporu.* <http://www.yapikredi.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar.aspx>.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (2008). *2007 Faaliyet Raporu.*
http://www.kuveytturk.com.tr/pdf/finansal_bilgiler/faaliyet_raporlari/2007FaaliyetRaporu.pdf.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (2009). *2008 Faaliyet Raporu.*
http://www.kuveytturk.com.tr/pdf/finansal_bilgiler/faaliyet_raporlari/2008FaaliyetRaporu.pdf.

- Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (2010). *2009 Faaliyet Raporu*.
http://www.kuveytturk.com.tr/pdf/finansal_bilgiler/faaliyet_raporlari/2009FaaliyetRaporu.pdf.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (2011). *2010 Faaliyet Raporu*.
http://www.kuveytturk.com.tr/pdf/finansal_bilgiler/faaliyet_raporlari/2010FaaliyetRaporu.pdf.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. (2012). *2011 Faaliyet Raporu*.
http://www.kuveytturk.com.tr/pdf/finansal_bilgiler/faaliyet_raporlari/2010FaaliyetRaporu.pdf.
- Küçükkocaoğlu, G. (2014).
www.baskent.edu.tr/~gurayk%2Ffinpazcarsamba13.doc. 7 23, 2014 tarihinde alındı
- Macit, F., & Keçeli, B. (2012). Takipteki Kredi Oranını Etkileyen Faktörler: Türkiye'de Katılım Bankaları Örneği. *1*(1), 193-207.
- Miynat, M. (2002). Liberalizasyon Sürecinde Ortaya Çıkan İstikrarsızlıklar ve Çözüm Önerileri. *Yönetim Ve Ekonomi*, *9*(1-2), 187-209.
- Münir, M. (2007, Ağustos 22). Subprime krizi nedir, nasıl çıktı, nasıl sona erecek? *Miiliyet Gazetesi*.
- Okka, O. (2011). Modern İktisat Bilimi Açısından Para ve Faiz Müzakeresi.
- Okutan, Ö. B. (2009). Banka ve Finans Kurumlarının Ekonomik Krizden Etkilenme Düzeyleri ve Kriz Döneminde Uyguladıkları Yönetimsel ve Örgütsel Politikalara İlişkin Yönetici Algıları. *Central Bank Review*(1), 15-27.
- Oran, A. (2011). Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği. *26*(1), 151-161.
- Orman, S. (2001). *İktisat, Tarih ve Toplum*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Örnek, İ. (2010). *Küresel Finans Sisteminin Gelişimi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Üniversitesi.
- Öz, S. (2009, Haziran). Büyük Bunalım Deneyimi Işığında Küresel Kriz. *EAF-Ekonomik Araştırmalar Formu*(09-03).
- Özsoy, M. Ş. (2012). *Katılım Bankacılığına Giriş*. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
- Öztürk, M., & Aras, O. N. (2011). Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandığı Fonların Analizi. *3*, 167-179.

- Parasız, İ. (2000). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Parlakkaya, R., & Çürük, S. A. (2011). Finansal Rasyoların Katılım Bankaları Ve Geleneksel Bankaları Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review*, 11(3), 397-405.
- Samur, C. (2010). Üçüncü Nesil Kriz Teorileri ve 1997/8 Asya Krizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*(2), 23-81.
- Selimler, H., & Kale, S. (2012). Türk Bankacılık Sektöründe Yabancı Para İşlemleri. *Maliye Finans Yazıları*(96), 35-65.
- Serenti, T. v. (2014). <http://www.serenti.org>. 02 18, 2014 tarihinde kara-persembe-1929-dunya-ekonomik-bunalimi-nasil-basladi/. adresinden alındı
- Sözer, Y. (1992). Psikiyatride Kriz Kavramı ve Krize Müdahale. *Kriz Dergisi*, 8-12.
- Şahin, A. (2005, Bahar). REMM Modeli Çerçevesinde Bireylerin İstatistiki Davranışlarının Analizi. 3(12), 191-195.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş* (2 b.). İstanbul: Dergah.
- TBB. (2012). Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi. İstanbul.
- TDK. (2014). Türk Dil Kurumu.
- TKBB. (2010). "Katılım Bankaları Finans Sistemindeki Payını Arttırdı, Yurt Sathına Yayıldı". *Katılım Bankaları 2009*, 34-36.
- TKBB. (2010). *2009 Yılı, Global Faizsiz Bankacılık İçin Dönüm Noktası Oldu*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankalar Birliği.
- Toprak, M. (1997). *Yeni İktisat*. İstanbul: İZ.
- Toprak, M. (2001). Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz. *Yeni Türkiye*(42), 854-890.
- Tuncel, C. O. (2013). Asimetrik Bilgi Problemi Çerçevesinde Bankacılık Krizlerinin Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Mikro Ekonomik Yaklaşım. 78-102.
- Turgut, A. (2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20(4-5), 35-46.
- Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (2008). *2007 Faaliyet Raporu*.
http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/_pdf/2007_Faaliyet_Raporu.pdf.
- Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (2009). *2008 Faaliyet Raporu*.
http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/_pdf/Turkiye_Finans_Faaliyet_Raporu_2008.pdf.

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (2010). *2009 Faaliyet Raporu*.

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/_pdf/Turkiye_Finans_Faaliyet_Raporu_2009_1.pdf.

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (2011). *2010 Faaliyet Raporu*.

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/_pdf/TurkiyeFinans_FaaliyetRaporu_2010.pdf?2010.

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (2012). *2011 Faaliyet Raporu*.

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/_pdf/Turkiye_Finans_Faaliyet_Raporu_2011_1.pdf?20120514.

Türkiye Garanti Bankası A.Ş. (27.02.2007). *Türkiye Garanti Bankası A.Ş. 31 Aralık 2006 Hesap Dönemine Ait Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu*.

https://www.garantiinvestorrelations.com/tr/images/pdf/2011_12_31_konsolide_finansal_tablo_ve_dipnotlar.pdf.

Wikipedia. (2014). Lale Krizi. http://wikipedia.org/wiki/lale_.

Yay, T., Yay, G. G., & Yılmaz, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.